

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Cafer KARAKAYA

KARA MİZAH ROMANLARINDA TOTALİTARİZM VE DEMOKRASİ:
1984, CESUR YENİ DÜNYA VE GELECEKBİLİM KONGRESİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2020

**T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

Cafer KARAKAYA

**KARA MİZAH ROMANLARINDA TOTALİTARİZM VE DEMOKRASİ:
1984, CESUR YENİ DÜNYA VE GELECEKBİLİM KONGRESİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Dr. Öğretim Üyesi Yusuf ÇİFCİ

MUŞ-2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muş Alparslan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Kara Mizah Romanlarında Totalitarizm ve Demokrasi: 1984, Cesur Yeni Dünya ve Gelecekbilim Kongresi Üzerine Bir İnceleme” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Muş Alparslan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

24/02/2020

Cafer KARAKAYA

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇİFCİ danışmanlığında, Cafer KARAKAYA tarafından hazırlanan bu çalışma 24/02/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hacı Mustafa AÇIKÖZ

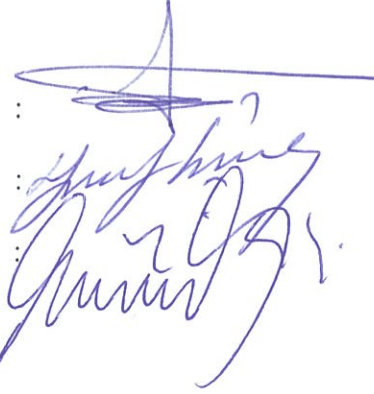
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Yusuf ÇINAR

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇİFCİ

İmza :

İmza :

İmza :

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOTALİTARİZMİ ANLAMAK

1.1. TOTALİTARİZMİ KAVRAMSALLAŞTIRMAK: TOTALİTARİZM NEDİR? NE DEĞİLDİR?	6
1.1.1. Kavramsal Olarak Totalitarizm	6
1.1.2. Kuramsal Olarak Totalitarizm	10
1.2. TOTALİTARİZMİN TARİHSEL KÖKENLERİ	15
1.2.1. Batı Avrupa Örnekleri: Almanya, İtalya, İspanya	16
1.2.1.1. Almanya	16
1.2.1.2. İtalya	16
1.2.1.3. İspanya	22
1.2.2. Doğu Avrupa Örnekleri: SSCB	24
1.3. TOTALİTARİZMİN ARAÇLARI	27
1.3.1. Devletsel Araçlar:	28
1.3.2. Toplumsal Araçlar:	31
1.3.3. Bireysel Araçlar:	34
1.3.4. İktidarın (Gücün) Merkezileşmesi	36

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE TOTALİTARİZM

2.1. DEMOKRASİ NEDİR?	38
2.1.1. Kavramsal Olarak Demokrasi	38
2.1.2. Demokrasinin Özellikleri	39

2.2. DEMOKRATİK DÜZEN NASIL OLMALIDIR?	40
2.2.1. İdeal Bir Düzendeki Birey-Toplum-Devlet Tahayyülü	42
2.2.2. Gücün Kullanılma Sınırlılığı	43
2.3. TOTALİTARİZMİN TERSİ OLARAK DEMOKRASİ	45
2.3.1. Birey-Toplum-Devlet Statüsü	47
2.3.2. Ayrımcılık Meselesi: Irk, Mezhep ve İdeoloji	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARA MİZAH ROMANLARINDA TOTALİTARİZM VE DEMOKRASİ

3.1. HUXLEY, ORWELL VE LEM'DE BİREY, TOPLUM VE DEVLET	54
3.1.1. Huxley, Orwell ve Lem'de Birey.....	55
3.1.2. Huxley, Orwell ve Lem'de Toplum.....	58
3.1.3. Huxley, Orwell ve Lem'de Devlet.....	60
3.1.3.1. Toplum Planlaması	63
3.1.3.2. Eğitim Planlaması	64
3.1.3.3. Ekonomi Planlaması	66
3.2. DEMOKRASİ VE KARA MİZAH: HUXLEY, ORWELL VE LEM'DE DEMOKRASİNİN TERSİ OLARAK TOTALİTARİZM	67
3.2.1. Teknoloji ve Demokrasi.....	68
3.2.2. Kimyatokrasi ve Demokrasi.....	69
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	72
KAYNAKÇA	76
ÖZGEÇMİŞ	80

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KARA MİZAH ROMANLARINDA TOTALİTARİZM VE DEMOKRASİ: 1984,
CESUR YENİ DÜNYA VE GELECEKBİLİM KONGRESİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME
Cafer KARAKAYA
Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Yusuf ÇİFCİ
2020, 80 sayfa

Totalitarizm 20. yüzyılın en büyük politik problemlerinden bir tanesi olmuştur. Bu hususta 20. yy. dünya tarihine bakıldığında Adolf Hitler, Benito Mussolini, Francisco Franco ve Joseph Stalin gibi örneklerle karşılaşmaktadır. Batı tarihinin en büyük açmazlarından bir tanesi olan totaliter yönetimler antidemokratik uygulamaları ile şöhret kazanmışlardır. Aynı dönemde totaliter yönetimleri eleştirmek amacıyla pek çok edebi eser kaleme alınmıştır. Bir bilim disiplini olarak Edebiyat genelde bütün hayatı, özelde ise politik olanı eleştirmek ve ona yön vermek adına tarih boyunca kullanılmıştır. Bu açıdan, bu çalışmada totaliter yönetimlere sert eleştiriler getiren üç edebi anlatı üzerinden totalitarizm ve demokrasi ilişkisi mercek altına alınmıştır. Buradan hareketle, çalışmanın birinci bölümünde kavramsal olarak totalitarizm ve totalitarizmin tarihsel kökenleri ve de bir yönetim totaliterleşirken kullandığı araçlar analiz edilmiştir. Bu kavramsal ve tarihsel çerçeveden hareketle çalışmanın ikinci bölümünde demokrasi kavramı işlenmiş ve totalitarizmin tersi olarak demokratik bir düzenin nasıl olması gerektiği incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise ilk iki bölümde verilen kavramsal ve kuramsal kodlar, diğer bir ifadeyle totalitarizm ve demokrasi arasındaki ilişki George Orwell'in *1984*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* ve Stanislaw Lem'in *Gelecekbilim Kongresi* isimli eserlerindeki fiktif (kurgusal) gerçeklik ekseninde analiz edilmiştir.

Çalışmada nitel teori (Yorumcu bilgi kuramı-hermenotik-kalitatif yaklaşım) merkezinde fenomenolojik çözümleme ve söylem analizi tekniği metot olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Totalitarizm, Demokrasi, Cesur Yeni Dünya, 1984, Gelecekbilim Kongresi.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
TOTALITARIANISM AND DEMOCRACY IN BLACK HUMOR NOVELS: AN
INVESTIGATION ON 1984, THE BRAVE NEW WORLD AND THE
FUTUROLOGICAL CONGRESS

Cafer KARAKAYA

Advisor: Assistant Professor Yusuf ÇİFCİ

2020, Page: 80

Totalitarianism has been one of the biggest political problems of the 20th century. In this regard, examples such as Adolf Hitler, Benito Mussolini, Francisco Franco and Joseph Stalin are encountered when examined the 20th century world history. Totalitarian administrations, one of the biggest dilemmas of western history, have gained fame with their antidemocratic practices. In the same period, many literary works were written to criticize totalitarian administrations. Literature as a discipline of science has been used throughout history to criticize and direct generally the whole life, in particular the political one. In this regard, the relationship between totalitarianism and democracy has been examined through three literary narratives that brought harsh criticism to the totalitarian administrations. From this point of view, in the first part of the study, totalitarianism and the historical origins of totalitarianism, as well as the tools used when a government is totalitarianizing, are analyzed. Based on this conceptual and historical framework, the concept of democracy is studied in the second part of the study and it is examined how a democratic order should be as the inverse of totalitarianism. In the third and last part of the study, the conceptual and theoretical codes given in the first two chapters, in other words, the relationship between totalitarianism and democracy, were analyzed on the axis of fictive reality in the novels of George Orwell's *1984*, Aldous Huxley's *Brave New World* and Stanislaw Lem's *The Futurological Congress*.

In the study, the phenomenological analysis and discourse analysis techniques were used as method in the center of qualitative theory (Interpretive information theory-hermenotic- qualitative approach).

Key Words: Totalitarianism, Democracy, Brave New World, 1984, The Futurological Congress.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın var olmasında, değerli vaktini, bilgilerini ve tecrübelerini benimle paylaşan, kullandığı her kelimeyle hayatıma anlam katan, bana yol gösteren, yazım aşamasına sabırla ve ilgiyle benden daha fazla önem veren, akademisyen unvanını sonuna kadar hak eden kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇİFCİ'ye sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Abstract bölümü yazımında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Arş. Gör. Abdül Samet ÇELİKÇİ'ye, büyük bir sabırla çalışmayı okuyup yorumlayan, bana güven veren sevgili dostum Cihat ÇİÇEK'e çok teşekkür ederim.

Son olarak araştırma süresi boyunca desteklerini, güvenlerini ve sevgilerini esirgemeyen aileme, hayat arkadaşıma ve sesini her duyduğumda aynı heyecanı, mutluluğu ve hasreti yaşatan hayatımın anlamı kızım Nilay İklim'e çok teşekkür ederim.

Muş-2020

Cafer KARAKAYA

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

YY. : Yüzyıl

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Totaliter Yönetimlerin Özellikleri	13
Tablo 1.2. Totalitarizmin Araçları: Devletsel Araçlar	28
Tablo 1.3. Totalitarizmin Araçları: Toplumsal Araçlar	32
Tablo 1.4. Totalitarizmin Araçları: Bireysel Araçlar	35

GİRİŞ

Totalitarizm kelimesi ilk olarak Benito Mussolini tarafından olumlu anlamda kullanılmış olsa da bu kavramı Siyaset Bilimi literatürüne ilk kazandıran Alman teorisyen Hannah Arendt olmuştur. Bireyi yok sayarak toplumu devlete eklemleyen ve ortak bir dünya görüşü etrafında total bir tahakküm oluşturmayı anlamlandırmak için kullanılan totalitarizmin, yirminci yüzyılın özellikle ikinci çeyreğine damga vurduğu söylenebilir. Kendi egemenlik alanlarında yeni bir ideoloji kuran Batı ve Doğu Avrupa'daki totaliter liderler her ne kadar farklı dünya görüşlerine sahip olsalar da benzer yöntemlerle hareket etmişlerdir. Bu nedenle totalitarizm kavramı, farklı ideolojilerin aynı yöntemlerle hareket etmeleri sonucunda ortak bir tanımlamaya duyulan ihtiyaç sonucu ortaya çıkmıştır. Bütün totaliter liderler, yeni bir ideoloji, yeni bir hedef, sürekli bir savaş hali, düşman yaratarak toplumu bir arada tutma stratejisi, muhalefetin sindirilmesi vb. yöntemler kullanarak otoritelerini tesis etmişlerdir.

“İlk izleri milattan önceye dayanan demokrasinin, 20. yüzyılda totalitarizme evrilme sebebi nedir? Totalitarizm hangi aşamalardan geçmiştir? Hangi safhada totalitarizmin varlığından söz edilebilir? Bütün totaliter liderlerin aynı dönemde hüküm sürmeleri ya da aynı dönemde yaşayan liderlerin birçoğunun totaliter olmasının sebepleri nelerdir?” gibi sorular ışığında demokrasi ve totalitarizmin karşılaştırması yapılabilir. Bu hususta bu soruların yanıtları ışığında çalışmanın ana omurgası inşa edilmiş ve buradan hareketle totalitarizmin genel fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır.

Demokratik kurumların, totaliter liderlerin amaçları için araç olarak kullanılmaya başlanmasıyla totalitarizm tehlikesinin baş gösterdiği söylenebilir. Karl R. Popper'ın ifade ettiği gibi, 'yöneten-yönetilen ilişkisinin olduğu her toplumda var olan totalitarizm tehlikesi', demokrasinin sağladığı olanakları (Anayasa, hukuk, eğitim, medya, ekonomi, askeri ve sivil bürokrasi) kullanarak yerleşmektedir¹. Bu nedenle totalitarizmin baskıcı uygulamalarının demokratik kurumlar vasıtasıyla legal zemine oturtulduğu savunulabilir. Yöneten-yönetilen ilişkisi üzerinden bakıldığında totalitarizmin 20. yüzyıla sınırlı kalmayacağı söylenebilir. Özellikle bugünün teknolojisinin ve iletişim araçlarının toplumu mobilize etmesi dolayısıyla bugünlerde totalitarizmin daha hızlı bir

¹ Karl R. Popper, 2008: 2

şekilde yayılabileceği ifade edilebilir. Bu hususta Çetin, bir yönetim krizi olarak totalitarizmin halen büyük bir tehlike oluşturduğunu iddia etmektedir (Çetin, 2002: 16).

Belirli bir ideoloji ekseninde hareket eden ve toplumu bir bütün olarak resmi ideolojiye sıkıştıran yönetimlerin mevcudiyeti, totalitarizmin göstergesi olarak kabul edilebilir. Demokrasinin sadece seçim olgusuna indirgenemeyeceğini ifade eden Çetin, (2002: 17) siyasal iktidarın denetlenmesi, farklı ideolojilerin siyasal alanda yer edinebilmesi ve muhalefetin iktidarı eleştirebilme özgürlüğünün olması gibi etmenlerin demokrasinin evrensel ilkelerinden olduğunu, bu ilkelere bağlı kalınmadığı takdirde mevcut yönetimin totalitarizm olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Platon'un tiranlığa sebep olarak gösterdiği, Aristo'nun anayasal yönetimin bozulmuş hali olarak ifade ettiği ve Kant'ın despotizm olarak tanımladığı demokrasinin, bugünkü anlamına kavuşmadan önce totalitarizm tehlikesini de deneyimlediği söylenebilir. Bu deneyimin atlatılmasının ancak totaliter liderin ölümüyle mümkün olduğu görülmektedir. İncelenen bütün totaliter yönetimlerde, totaliter liderin hayatta olduğu sürece iktidarda kaldığı dikkat çekmektedir. Totaliter liderin kendisine sağladığı anayasal güvenceyle iktidarda kalabildiğinden hareketle, bunun demokrasi/demokratik kurumlar sayesinde mümkün olduğu sonucuna varılacaktır. Bu hususta özellikle Hitler deneyiminden sonra literatüre "Militer Demokrasi" gibi bir olgunun girdiği bilinmektedir (Hakyemez, 2000).

Toplumun topyekûn kontrolünün süreklilik kazanması ve Arendt'in ifade ettiği gibi, özellikle bireysel özgürlüklerin tamamen ortadan kaldırılması noktasında totalitarizm diğer baskıcı yönetimlerden ayrılmaktadır. Demokratik yapılardaki kişilerarası farklılıkların toplumun zenginliği olarak görülmesi durumu, totaliter yapılarda yerini toplumdaki tüm bireylerin tektipleştirilmesine bırakmaktadır. Demokrasilerin vazgeçilmezleri arasında kabul edilen, belirli aralıklarla tekrarlanan seçimler, totaliter yönetimlerde savaş ve çatışma durumları gibi olağanüstü haller gerekçe gösterilerek askıya alınmaktadır. Demokrasilerde siyasal makamların seçimle belirlenirken totalitarizmde bu makamların totaliter liderlere en çok sadakate bağlı olan kişiler tarafından işgal edildiği görülmektedir. Bütün yurttaşların -eşit yurttaşlık ilkesi doğrultusunda- eşit olarak kabul edildiği demokratik yapıya karşın totalitarizm, lider ve onun etrafında kümelenen bir avuç egemen sınıfın "daha eşit" (Orwell, 2001) olduğu bir

yapıyı temsil etmektedir. Demokrasinin gereklerinden biri olan iktidar gücünün sınırlandırılması totalitarizmde söz konusu olmadığından; ekonomiden eğitime, silahlı kuvvetlerden sivil topluma, özel alandan kamusal alana değin bütün kararlar totaliter liderlerin tasarrufunda olmaktadır. Siyasal partilerin varlığı ve iktidar olma şansının mevcut olması gibi demokrasinin temel ilkeleri, totaliter yönetimlerde, muhalefetin sindirilmesi ve yok edilmesi; muhaliflerin hapis, sürgün ve infaz edilmesiyle ortadan kaldırılmıştır.

Günümüz demokrasilerinde, çoğunluğun kararının her şeyin üzerinde olduğu çoğunlukçu demokrasi anlayışına bile sınırlandırmalar getirilmekte iken totaliter yönetimlerde tüm kararlar tek bir kişide toplanmaktadır. Bu monist yapı totaliter liderin hayatı boyunca sürmektedir. Başka bir deyişle totalitarizm, totaliter liderin hayatıyla sınırlı kalmaktadır. Bu süre zarfında totaliter lider, hangi hedef doğrultusunda yönettiğini/yöneteceğini topluma kabul ettirmektedir. Sağladığı toplumsal rızayla iktidarını sürekli kılan totaliter lider; kendisine duyulan sarsılmaz inanç üzerinden vaat ettiği ütöpik gelecek ve dünyaya hükmetme gibi “megaloman”, “sadist” arzuların/beklentilerin toplumda karşılık bulmasıyla iktidar gücünü yaşamı boyunca elde tutmayı başarmaktadır. Ütöpik toplumsal beklentilere karşın örneklem olarak ele alınan bütün ülkelerde var olan monist yapı ve lider kültü beraberinde bireysel anlamda ötekileştirme, toplumsal anlamda düşmanlaştırma, devletsel anlamda da şiddet, çatışmalar ve savaşlar ile devam etmektedir (Arendt, 2016).

Söz konusu ülkelerde hüküm süren totaliter liderlerin özellikle kaos ortamı yarattıkları ya da mevcut kaoslar üzerinden güç devşirdikleri dikkat çekmektedir. Toplumda hissettirilen “ya kaos ya istikrar” seçeneklerinin, totaliter liderlerin iktidarlarını sürekli hale getirmek için kullandıkları argümanlar arasında olduğu görülmektedir. Bu söylemin aynı zamanda siyasal alanın alternatifsizliğinin bir göstergesi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü oluşturulan siyasal iklimin tasavvur edilen amaçlara hizmet edebilmesi için alternatifin/muhalefetin yok edilmesi gerekmektedir. Muhalefetin yok edilmesiyle, totalitarizmin psişik yapısı gereği yeni bir düstur etrafında toplumun “birlik ve beraberliği” doğrultusunda hareket edebilmenin önündeki engeller ortadan kaldırılmış olacaktır. Totaliter lider, başlangıçta ihtiyaç duyduğu toplumsal rıza ve meşruiyet kaygısını, yeteri kadar güç elde ettikten sonra, bizatihi kendi varlığında

görmektedir. Dolayısıyla halkın egemenliğine dayalı demokrasi, tekçi egemenliğe dayalı totalitarizme evrilmiş olmaktadır (Arendt, 2016).

Demokrasi ve totalitarizm birbirlerinin tersi olarak kabul edilmesine karşın yukarıda da ifade edildiği üzere, totalitarizm demokrasinin üzerine inşa edilmiştir. Bu inşa sürecinde; toplumun güveni sağlanmış, lider kültürü oluşturulmuş, medya ve propaganda aracılığıyla yeni bir toplum yaratma ülküsü hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Yaratılan bu yeni toplumun ruhuna uygun yeni bir ideoloji sayesinde demokrasi; yerini savaşların, iç çatışmaların, katliamların ve sürgünlerin yaşandığı totalitarizme bırakmıştır. Totaliter liderlerin önemli bir ortak paydası olan ütopyacı gelecek vaadi sayesinde de halkın gelecek umutları üzerinden savaşlar, çatışmalar, katliamlar ve sürgünler olağan hale getirilmiştir. Yaratılan siyasi atmosferde devlet; lider, parti ve ideoloji ile iç içe geçerek bütün uygulamalar ve kararlar lider veya lider adına hareket eden oligarklar tarafından uygulanmaktadır. Lidere, partiye ve resmi ideolojiye en fazla sadakatle bağlı olan kişiler hiyerarşide en üst seviyelere getirilmektedir. Vatandaşların bu hiyerarşik yapıda yer almaları özendirilerek toplumun mobilizasyonu için bireyler ödüllendirilmektedirler.

Çalışmanın ana temalarından biri olan totalitarizm, “Kara Mizah” romanları üzerinden okunduğunda, toplumun mobilizasyonunun ve ödüllendirme vasıtalarının totalitarizmin uygulandığı ülkeler ile aynı paralellikte cereyan ettiği sonucuna varılmaktadır. George Orwell’in 1984 adlı yapıtında, ödüllendirmenin Büyük Birader’i veya Parti ideolojisini sorgulayanları deşifre eden kişiler için uygulandığı görülecektir². Böylece tam da totaliter yapılarda olduğu gibi, hem bireyin hiyerarşik yapıda yer almasının önü açılmakta hem de resmi ideolojinin toplumsal tabana yerleşmesi sağlanmaktadır. Benzer şekilde Aldous Huxley, Cesur Yeni Dünya adlı yapıtında ödüllü, “Soma” olarak adlandırılan bir tür mutluluk verici ilaç olarak işlemektedir³. Soma sayesinde her birey bulunduğu sınıfı sorgulamaksızın toplumsal düzenin uyumlu bir bireyi olarak kendisine çizilen hayatı sürdürmektedir. 2039 yılı ve sonrasını işleyen Stanislaw Lem, Gelecekbilim Kongresi adlı yapıtında, toplumsal düzeni dünya

² George Orwell, 2019

³ Aldous Huxley, 2018

ölçeğinde işlemektedir⁴. Lem, totaliter yapının, “Kimya” biliminden faydalanarak atmosfer üzerinden bu mobilizasyonu sağladığını belirtmektedir.

Totalitarizmin kara mizahını yapan Cesur Yeni Dünya, 1984 ve Gelecekbilim Kongresi adlı romanlardaki demokrasiden kopuş ile totalitarizmin yerleşmesi ve ilişkisi bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Demokrasinin ötelenmesinin ve baskıcı totaliter yapının öncelenmesinin pratikte nasıl uygulandığının somut olaylar üzerinden analizi için de Hitler Almanya’sı, Mussolini İtalya’sı, Franco İspanya’sı ve Stalin Rusya’sı incelenmiştir. Popülist retoriğin en revaçta olduğu bu ülkeler özelinde, mezkûr kara mizah romanları çerçevesinden totalitarizm, birey-toplum-devlet üçgeninde ele alınmıştır. Totalitarizm teorisyenleri tarafından totalitarizm tehlikesinin her zaman var olabileceği işaret edilmekte iken, Aldous Huxley, George Orwell ve Stanislaw Lem, olabilecek tehlikenin ne şekilde vuku bulacağını birey ve toplum perspektifinden, distopik bir anlatı ile sunmaktadırlar. Bu bağlamda bu çalışmada eskatolojik olarak ortaya çıkabilecek yeni totaliter üretim formlarının öngörülebilmesi, için bu üç edebi anlatı merkezinde totalitarizmin geleceği hususları işlenmektedir.

Demokrasinin ve buna bağlı olarak insan hak ve özgürlüklerinin yok edilmesi, toplumun total tahakkümü, bireyin özel alanının sona ermesi, toplumun bir güruhtan ibaret kılınması, totalitarizmin yerleşmesine neden olan etmenler, demokrasi ve totalitarizm ilişkisi ve totalitarizmin sonuçları; Cesur Yeni Dünya (Aldous Huxley), 1984 (George Orwell) ve Gelecekbilim Kongresi (Stanislaw Lem) adlı kara mizah romanları üzerinden incelenmiştir. Totalitarizm üzerine dünyada ve Türkiye’de birçok çalışma olmasına rağmen bu çalışma, totalitarizmi dünya çapında kabul gören kara mizah romanları üzerinden inceleyeceği için büyük bir önem arz etmektedir. Çalışma belirli bir zaman aralığı ve belirli ülkeler özelinde ele alınmış olsa da amaç; kara mizah romanları üzerinden totalitarizm tehlikesinin günümüz dünyası için sorgulanmasını sağlamaktır.

⁴ Stanislaw Lem, 2014

BİRİNCİ BÖLÜM

TOTALİTARİZMİ ANLAMAK

Totalitarizm nedir? Totalitarizm bir rejim mi, bir ideoloji mi yoksa bir hayat tarzı mıdır? Totalitarizmin kuramsal temelleri nelerdir? Her hangi bir siyasi ortamda totalitarizmin hâkim olduğunu söyleyebilmek için hangi kriterlere ihtiyaç vardır? Totalitarizmin tarihsel kökenleri nelerdir? Dünyada totalitarizmin örneği olarak gösterilen devletlerin yaşamış olduğu temel deneyimler nelerdir? Yönetimin niteliği olarak tanımlanan totalitarizmin kullandığı araçlar nelerdir? Bu bölümde temel olarak bu soruların yanıtları aranacak ve bu soruların yanıtları merkezinde politik bir analiz yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle totalitarizmin kavramsal ve kuramsal temelleri, sonrasında totalitarizmin tarihsel kökenleri incelenecek ve son olarak ise totalitarizmin kullandığı araçlar analiz edilecektir.

1.1. TOTALİTARİZMİ KAVRAMSALLAŞTIRMAK: TOTALİTARİZM NEDİR? NE DEĞİLDİR?

Totalitarizmin kavramsal kökenleri nelerdir? Totalitarizm kavramı hangi tür yönetimleri imlemek için kullanılmaktadır? Bir siyasi alanda totalitarizmin varlığından bahsedilebilmesi için hangi politik şart ve koşulların ortaya çıkması gerekmektedir? Dünya tarihine odaklanıldığında totaliteryen olarak nitelenen devletler hangileridir? Totaliteryen bir yönetime doğru gidilirken hangi araçlar ve enstrümanlar kullanılmaktadır? Bu başlıkta genel olarak bu soruların yanıtları aranacak ve bu kavramsal, kuramsal ve tarihsel anlatıdan sonra çalışmanın ikinci bölümünde, totalitarizm ve demokrasi arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda çalışmanın izlencesi açısından öncelikle kavramsal olarak “totalitarizm” olgusunun incelenmesi gerekmektedir.

1.1.1. Kavramsal Olarak Totalitarizm

Totalitarizm, Fransızca “total” kelimesinden gelmektedir. Total kelimesi etimolojik olarak izlendiğinde Latince “totus” kelimesi ile karşılaşılmaktadır. Totus kelimesi, “bütün” ve “hepsi” gibi anlamlara gelmektedir. Bu bağlamda kavramın etimolojik kökenlerinin Batı dillerine dolayısıyla da Batı kültürüne ve toplumsal kodlarına işaret ettiği ifade edilebilir.

Totalitarizm literatürüne bakıldığında çok farklı totalitarizm tanımları ile karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda totalitarizmin bir rejim mi, bir ideoloji mi yoksa bir yaşam tarzı mı olduğu hususunda bir fikir birliğinin olduğundan bahsedilemez. Bu doğrultuda totalitarizmin rejimden, ideolojiden ve bir yaşam tarzından ziyade bir yönetimin niteliği olabileceği ifade edilebilir.

Totalitarizm literatürü incelendiğinde; kavramı siyaset literatürüne sokan ilk kişinin Hannah Arendt olduğu söylenebilir. Arendt totalitarizm kavramını, özellikle Hitler dönemi Almanya'sı ile Stalin dönemi Rusya'sında ve kısmen Mussolini dönemi İtalya'sında uygulanan siyasi rejimlerin ortak özelliklerini tanımlamak için kullanmıştır. Totalitarizm üzerine yapılan akademik çalışmaların yoğunlaşması da bu döneme denk gelir. Arendt, totalitarizm ya da totaliter yönetimin neliği problemi üzerine yazdığı *Totalitarizmin Kaynakları* isimli çalışmasında, totalitarizmin, tiranlık, despotluk, diktatörlük veya otoriter yönetim gibi kavramlarla karıştırılmaması gerektiğini dile getirmektedir. Arendt bu çalışmasında, totalitarizmin bahsi geçen diğer kavramlardan çok daha tehlikeli bir karakteristiğe sahip olduğunu vurgulayarak bir anlamda günümüz insanını uyarmakta ve bu tehlikeye karşı yeniden düşünmeye teşvik etmektedir (Yazıcı, 2018: 192). Bu bağlamda totalitarizme dair Andrew Heywood'un yaptığı şu tanımlama da kayda değerdir:

“Totalitarizm, devlet ve toplumu belirli bir bütünlük içerisinde birbirine ekleyen, birbiriyle uyumlulaştıran ve ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan, bunun için gerektiğinde her türlü baskı ve zor kullanmayı kendi egemenlik alanında bulunduran bir siyasal sistemdir. Totaliter sistemde toplum bir ideolojik totalite (bütünsellik) içerisinde plan ve programa tabi kılınarak kontrol altına alınır. Totalitarizm, toplumu her yönüyle kapsam alanı içerisinde bulunduran ve kontrol eden bir siyasi sistem olarak yaygın ideolojik hile, aleni terör ve gaddarlık yoluyla kurulur. Toplumsal ve kişisel varoluşun her yönünü siyasallaştırma yoluyla “total iktidar” peşinde oluşu totalitarizmi hem otokrasi hem de otoriteryanizmden ayırır. Totalitarizm sivil toplumun tamamen yok edilmesini ima eder ve özel olanı ortadan kaldırır”(Heywood, 2012: 255).

Heywood'un yukarıdaki ifadelerinden de açık bir şekilde anlaşılacağı gibi, bir siyasal alandaki yönetimin niteliği olan totalitarizm, baskı ve zoru içerisinde barındıran, ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan siyasal durumdur. Totaliter sistemlerde sivil toplum tamamen ortadan kaldırılır ve yöneticiler, meşruiyeti hile, terör ve gaddarlık aracılığıyla sağlarlar.

Heywood'un yukarıdaki ifadelerine paralel olarak; Carl Friedrich ve Zbigniew Brzezinski'ye göre totalitarizm, devlet erkini elinde bulunduran otoritenin çağın teknolojik yapısını da kullanarak bireylere sığınacakları herhangi bir alan bırakmayacak yoğunlukta, rejimin her noktasında yer edinerek çok geniş bir alanda baskı rejimi kurması ve buna süreklilik sağlamasıdır (Brzezinski, 1964: 132). Bu durum, toplumun siyasal iktidar tarafından 'topyekûn' tekil bir çizgi üzerinde siyasallaştırılmasıdır. Bu açıdan totalitarizmi çok güçlü ve yoğun bir mobilizasyon sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Yönetim, söz konusu mobilizasyon aracılığıyla iktidarını mutlak kapsayıcı ve sürekli kılmaktadır. Bu bağlamda, o siyasal alandaki bütün özgürlüklerin yok edilmesi totalitarizmin temel niteliklerinden biri olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda totaliter sistemlerde bireyin devletle özdeşleştiği söylenebilir (Sakman, 2015: 121).

Totalitarizm, tüm toplumu devlet içine hapseden, insanın siyasal yaşamı dışındaki yaşamını da tümüyle kapsayan bir siyasal başatlığı (domination) anlatmaktadır. Burada işaret edilen siyasal başatlık kavramı iktidarın tek bir noktada yoğunlaşması durumu olarak tanımlanabilir. Bu tanımlı Finer'in şu ifadeleri daha anlaşılır kılabilir:

“Tüm toplum siyasileştirilmiştir. Özel yaşam alanları hâlâ var olsa bile, âdeta şarta bağlı gibidirler. Devlet bunları her zaman ve herhangi bir nedenle denetleyebilir, basabilir ve bunların yönetimini üstlenebilir”(Sakman, 2015: 124'dan alıntı).

Finer'in yukarıdaki ifadelerinde de anlaşıldığı gibi, totalitarizm kavramı, iktidarın yoğunlaşması ve bu yoğunluktan kaynaklanan bir baskı ve denetim mekanizmasının ortaya çıkmasına işaret etmektedir. Bu minvalde totaliter sistemde toplum bir ideolojik kontrol çerçevesinde plan ve programa sıkıştırılarak denetim altında tutulmaktadır (Çetin, 2010: 15). Bu nedenle totalitarizm, bir ideoloji olmaktan ziyade, iktidarı elinde bulunduran totaliter yönetimlerin, kendi tahayyüllerini hayata geçirmek için kullandığı baskı araçlarının tümünü ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu tahayyüllerini gerçekleştirmek için toplumun total olarak “nesneleştirilmesi” ve “tektipleştirilmesi” ile özgürlüklerin tamamen ortadan kaldırılması bağlamında diğer baskıcı yönetimlerden ayrıldığı ifade edilebilir.

“Topyekûn tahakküme giden yolda atılan ilk zorunlu adım, insandaki tüzel kişiliği öldürmektir.” diyen Arendt, (2014: 261) totalitarizmi, diğer sistemlerden çok daha

kapsamlı ve tehlikeli olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda Arendt'in totalitarizmi diğer yönetim niteliklerinden farklı gördüğüne dair şu önermeleri dikkate değerdir;

"Otoritesiz hiyerarşi yoktur ve 'otoriter kişilik' denen şeyle ilgili olarak bir dizi yanlış anlamaya rağmen otorite ilkesi tüm önemli yönlerden totaliter tahakküm ilkesine taban tabana zıttır. Roma tarihinden gelen kökünden oldukça farklı olarak, hangi biçimde olursa olsun, her zaman özgürlüğü kısıtlama ya da sınırlama –ama asla ortadan kaldırma değil- anlamına gelmiştir. Bununla birlikte totaliter tahakküm özgürlüğü ortadan kaldırmayı, hatta genel olarak insanın kendiliğindenliğini yok etmeyi ve ne kadar zorbaca olursa olsun özgürlüğü katiyen kısıtlamayı amaçlar" (Arendt, 2014: 193).

Arendt'in üzerinde durduğu gibi, totalitarizm tiranlık, monarşi, diktatörlük ve otoriter yönetimler gibi sistemlerden çok farklı bir modeldir. Genel olarak Arendt okumalarından çıkarılan sonuca bakıldığında; özgürlüklerin kısıtlanmaya başlandığı anda totalitarizm vardır denilemez. Totalitarizmin kendisine özgü bazı özellikleri vardır. Daha açık bir ifadeyle sadece özgürlüklerin kısıtlanması ile değil, birçok durumun gerçekleşmesi, yaşanması, uygulanması sonucu ortaya çıktığı ya da var olduğu söylenebilir. Öncelikle totaliter yönetimler bir toplum modeli tasarlar ve toplumu bu tasarı çerçevesinde şekillendirmeye çalışırlar. İstenilen kalıba sokamadığı insanları da yok etmeye çalışır. Arendt bunu, "tüzel kişiliği yok etmek" olarak ifade etmektedir. Bu, diğer yönetimlerde sıkça görülen "muhaliflerin susturulması" durumundan farklı olarak kendi tasarladığı toplum modeli tahayyülüne uymayan kişilerin muhalif olup olmadığına, kendisi aleyhinde hareket edip etmediğine bakılmaksızın, tasarlanan toplum modeline uymayan insanların, bertaraf edilmesi anlamına gelmektedir.

Totalitarizm kavramı farklı yaklaşımlardan hareket edilerek tanımlandığında ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Totalitarizm, toplumdaki hâkim sınıf ya da zümrenin diğer toplumsal farklılıkları tek bir kalıba alması meselesidir. İktidar, elinde bulundurduğu kimi araçlarla – medya, eğitim sistemi, hukuk, kolluk kuvvetleri gibi- o toplumdaki insanların tektipleştirilmesi ve nesneleştirilmesi maksadını gütmektedir. İktidarı elinde bulunduran grup-zümre-ideoloji, özel yaşam alanlarını denetim altına almakta ve tekil-tikel bir gündelik yaşamı kamusallaşmaya çalışmaktadır.

Totalitarizme dair kavramsal anlatı aktarıldıktan sonra çalışmanın üçüncü bölümünde Aldous Huxley'in "Cesur Yeni Dünya", George Orwell'in "1984" ve Stanislaw Lem'in "Gelecekbilim Kongresi" adlı eserlerde fiktif -kurgusal- siyasal

sistemlerin totalitarizm merkezinde değerlendirilmelerinin yapılabilmesi için totalitarizme dair kuramsal-teorik-anlatımın analiz edilmesi gerekmektedir.

1.1.2. Kuramsal Olarak Totalitarizm

Bir siyasal alanda yönetim hangi aşamalardan geçerek totaliterleşir? Siyaset kurumu totaliter bir çizgi içine nasıl çekilir? Bir siyasal alanda, kurucu unsurlardan olan birey, toplum ve devlet aktörleri arasındaki ilişki, hangi aktörün diğerlerinden daha fazla etkilenmesiyle totalitarizm kurumsal olarak yerleşik hale gelir? Bu başlık altında temel olarak yukarıdaki soruların yanıtları aranacak ve totalitarizmin kuramsal temellerinin izlencesi oluşturulacaktır.

Birey, toplum ve devlet üçgeninde bir siyasal alanda totalitarizmin kurumsallaşabilmesi için bireyin ve toplumun baskılanması ve devlet mekanizmasının mutlak bir gösterge haline gelmesi gerekmektedir. Özellikle siyaseti ele geçiren bir lider portresinin, kurumları anayasal bağlamından kopararak kendi ideolojik maksatları için kullandığında totalitarizmin kurumsal temellerini inşa ettiğinden bahsedilebilir. Bu doğrultuda siyasal sistem, lider ve totalitarizm üçgeninde liderin etkisine dair Tuba Gülmez Stewart'ın şu ifadeleri gerçekten kayda değerdir:

“Totalitarizm, ortak bir yaşam alanı oluşturma, ortak toplumsal ihtiyaçlar veya belli bir siyasal kültürün yerleşmesi sonucu gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkmaz. İktidarı ele geçiren bir diktatör, bir virüs gibi bunu önce etrafına sonra toplumun büyük bir kesimine sonra da devletin yönetim kadrolarına yayarak hayata geçirir. Bu süreç tamamlandığında ve yerleştiğinde totaliter tahakküm oluşmuş ve totaliter lider tahayyülünü gerçekleştirmiş olacaktır. Bu tahayyülün toplumdaki karşılığını birkaç başlıkta toplayabiliriz: hukukun üstünlüğüne dayanan devlet anlayışından polis devletine dönüşüm, iktidar dağılımından, totaliter rejimlerdeki iktidar toplanmasına, çok partili ve muhalefetin varlığından tekeli devlet partisinin varlığına, çoğulcu kontrollerden totaliter/bütüncü kontrollere geçiş ve terör sistemi. Liderlik ilkesi, bütün sosyal organizasyonların senkronizasyonu, elit sınıfların yaratılması, bireyin izolasyonu ve atomizasyonu, kültürün propagandaya dönüşmesi gibi teknikler toplumun total kontrolünde başvurulan araçlardır” (Stewart, 2013: 29).

Stewart'ın da ifade ettiği gibi bir yönetimin niteliğinin totaliterleşmesinde liderin önemli bir payı vardır. Lider, yönetimi totalitarizme doğru çekmek için daha önceden oluşturulmuş olan kurumları baskı altına almakta ya da görmezden gelmektedir. Bu bağlamda totaliter sistem ile organizmacı devlet arasında belirgin bir bağlantı olduğunu iddia eden Taha Parla, totalitarizmin kuramsal temellerine dair şu cümleleri ileri sürmektedir.

“Bu teorinin temel önermesi olan, “devlet teşkilatlanmış millettir” ve “her şey devlet içinde ve devlet içindir, hiç bir şey devlet dışında değildir” anlayışı, devlet kontrolü dışında toplumsal örgütlenmelere izin vermez. Totaliter ideoloji, devleti toplumun ve bireylerin üstünde bir konuma yerleştirir” (Parla, 1986: 108-109).

Parla'nın yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere birey, toplum ve devlet ilişkisi göz önüne alındığında devlet aktörünün mutlak baskınlığı ve sınırlandırılmamışlığı olgularının totalitarizme giden yolu açtığı söylenebilir. Bu doğrultuda devlet aktörünün bu kadar baskınlaşmasında liderin büyük bir payının olduğu söylenebilir. İktidardaki totaliter lider, toplum üzerindeki hâkimiyetini devam ettirebilmek için, hâkim siyasal partinin örgütleri ile kendi kontrolü altındaki örgütlenmeler aracılığıyla ideolojisini kitlelere kabul ettirir. Bu durumda ideolojiye inanmayan bireyler, devlet/iktidar karşısında örgütsüz ve savunmasız kalacaktır. Tahakküm altına alınamayan, örgütsüz ve savunmasız kalan “sistem dışı” bireyler, “sınırın dışına” itilecek, toplumdan soyutlandırılacak ya da şiddete maruz kalacaklardır. Sosyalizmi ve Nasyonal Sosyalizmi totalitarizm altında ele alan Arendt, totaliter hareketlerin bireyin bütün yaşam alanlarının tahakküm altına alınması olduğunu ifade etmektedir (Arendt, 2014: 68).

“Her toplumsal ve siyasal yapılanma, kendisini bulunduğu topluma kabul ettirebilmenin zeminini arar ya da böyle bir zemini oluşturmak için gerekli olan çabayı gösterir. Çünkü toplumsal rıza denilen temel kabul olmadan siyasal iktidar meşru olamaz. Bir başka ifadeyle bir siyasal iktidar, sürekli olarak sırf zor kullanma araçlarını tek başına elinde bulundurduğu için ayakta kalamaz (Erdoğan, 2001: 278). Toplumsal meşruiyeti olmayan siyasal bir iktidar, sadece zor, baskı ve terör ile iktidarı kullanan keyfi bir iradedir. Gücü ya da iktidarı keyfi olarak kullanan her siyasal yapılanma zora ve baskıya başvurduğu için insanın özgürlük alanını da ya aşırı derecede daraltır veya bütünüyle ortadan kaldırır. Bireysel özgürlüğe ve toplumsal rızaya dayanmayan bir siyasal iktidar meşru olamaz. Bu bağlamda totaliter iktidar da toplumu zorla itaat ettirecek araçları elinde bulundurmasıyla ayakta duracaktır. Totaliter bir yönetimin ayakta kalabilmesi için kendi ürettiği resmi ideolojiyi koruması ulusal ya da uluslar arası düşmanlar yaratması ve o düşman ya da düşmanlarla sıkı bir mücadele içindeymiş gibi propaganda yapması gerekmektedir” (Sakman, 2015: 122).

Sakman'ın da yukarıda ifade ettiği gibi totaliter sistemin meşruiyeti siyasal iktidarın kendi mutlaklığından yola çıkarak oluşturulur. Genellikle mevcut sistemin üzerine inşa edilen totaliter yönetimler; ortaya çıktığı ülkelerde, totaliter liderin kendi emellerine doğru evrilebilmesi için mutlaka yeni bir ideoloji ortaya koymaktadırlar. Kendi mutlaklığı ve dolayısıyla tek doğru ve gerçekliğinin tüm topluma dayatılması için ortaya konan bu ideoloji, bireylerdeki umudu canlı tutarak beslenir. Bu umudu

yeşertemediği bireyleri ise hain ve düşman ilan ederek baskı ve terör ile sindirerek yok eder. Amaç toplumla tek vücut olmaktır. Birey, toplum ve devlet aktörlerini, sadece devlet aktörü paydasına getirmeye çalışan ve toplumun tamamını tek bir bedene sığdırmaya çalışan totaliter yönetim rasyonaliteden çok uzaktır (Can, 2005: 56). Bu bağlamda Umberto Eco'nun şu ifadeleri burada ileri sürülen önermeyi desteklemektedir.

“Totaliter yönetimler, genellikle idare ettikleri toplumların içerisindeki insanları tek tipleştirip birbirlerine benzer kılmaya çalışan ve hayatın her alanına müdahale edebileceğini düşünen organizasyonlardır. Totaliterlikten bireyin her eylemini devlete ve devletin ideolojisine tabi kılan bir rejim anlaşılıyorsa, Nazizmin de gerçekten totaliter bir rejim olduğunu söyleyebiliriz” (Eco, 1998: 33-34).

Eco'nun yukarıdaki ifadelerinden de açıkça anlaşılacağı gibi, totaliter bir yönetimin temel özelliği, anayasanın sınırlarından uzaklaşmak ve bütün topluma tek tip bir elbise giydirmeye çalışmaktır. Bu bağlamda, kendilerini “demokratik hukuk devleti” şeklinde tanımlayıp yönetilenlerin yaşamlarına müdahale ederek bireyin, devlet için olduğunu kabul eden, bireysel tercihlerin devletin ideolojisinin belirlediği sınırlar dâhilinde olabileceğini ve olması gerektiğini düşünen devletler de bir tür totaliter yapılardır. Martin Lipset'in (2001: 5) ifade ettiği gibi, “Totaliter yapılarda yönetici grup ya da lider, kendi siyasetini meşrulaştırmak için devletin resmi ideolojisini kullanmaktadır” (Sakman, 2015: 123'dan alıntı).

Totaliter uygulamaların hüküm sürdüğü toplumlarda totaliter lider öldükten sonra bile toplum üzerindeki etkileri devam edebilmektedir. Totaliter liderin bazı görüşleri ve uygulamaları toplumsal düzenin devamlılığı için gerekli görülebilmektedir. Ancak, daha önce uygulanan baskıcı uygulamalar totaliter liderlerle bütünleştiği ve kişilik kültürüne dayalı olduğu için uygulama alanı bulabiliyorken sonrasında bu anlayış, yerini çok sesli, katılımcı, müzakereci bir yapıya bırakabilmektedir. Kişiye tapmanın, kişiyi tanrılaştırmanın ve liderin yanılmazlığının toplumca kabullenilmesi totalitarizmin ayrıcı özellikleri arasında olduğu söylenebilir (Linz, 1984: 33). Bu doğrultuda totalitarizmin ayrıcı niteliklerinden biri olan lider kültürü meselesine dair Arendt'in şu tümceleri bir hayli önemlidir.

“Totaliter hareketlerin devasa yanlışlarını doğuran, örgütleyen ve yayan makine, liderin konumuna dayanır. İktisadi yasalar ya da doğa yasaları gereği meydana gelen her şeyin bilimsel olarak öngörülebilen olduğu propaganda iddiasına, totaliter örgüt, bu bilgiyi tekeline almış ve baş niteliği ‘her zaman haklı olmuş ve her zaman haklı olacak’ olmak olan tek kişi fikrini ekler. Totaliter hareketin bir üyesi için bu bilginin hakikatle hiçbir ilgisi yoktur ve bu doğru

oluşun, olgularla çürütülemeyen ama ancak gelecekteki başarı ya da başarısızlıklarla çürütülebilen liderin beyanlarının nesnel doğruluğuyla da hiçbir ilgisi yoktur. Lider eylemlerinde her zaman haklıdır ve bunların ortaya çıkması yüzlerce yıllık bir planın sonucu olduğundan dolayı onun yaptıklarının nihai sınaması, çağdaşlarının deneyimlerinin ötesine taşınmıştır” (Arendt, 2014: 159).

Arendt’in yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, totalitarizmin bir siyasal alanda kurumsallaşmasında “lider kültü” bir hayli önemlidir. Bu bağlamda liderin “Tanrısallaştırıldığından” ve eleştirilemeyen yüce bir konuma yükseltildiğinden bahsedilebilir. Bu doğrultuda toplumun hafızası manipüle edilmekte ve de mutlak kontrole nesne olmaktadır.

Toplumun hafızasını dilediğince yönlendiren totaliter yönetimler hem Batı’da hem de Doğu’da pek çok ülkede ortaya çıkmışlardır. Bu bağlamda totaliter yönetimler nitelik olarak da bazı farklılıklar göstermektedirler. Ancak Carl Friedrich ile Zbigniew Brzezinski totaliter rejimler için birbirini destekleyen altı belirleyici özellik saptamışlardır. Bu özellikler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1.1. Totaliter Yönetimlerin Özellikleri

1. Ütopycacı bir gelecek vaadiyle binyılcı egemenlik iddialarında bulunan, gelişmiş, total bir ideoloji,
2. Tipik olarak tek bir kişinin liderliğindeki tek bir kitle partisi,
3. Fiziksel ya da psişik yönleri bulunan bir terör sistemi,
4. İletişim araçlarında tekel,
5. Silah tekeli,
6. Bürokratik koordinasyonla ekonominin merkezi biçimde yönetilip denetlenmesi.

Kaynak: Marshall, 1999: 762.

Friedrich ve Brzezinski’nin totaliter yönetimleri nitelendirmek için sıraladığı yukarıdaki altı ölçütten anlaşılacağı üzere, totaliter yönetimler genel olarak iletişimde, sanatta, bürokraside ve özellikle siyasette tekelciliği savunmaktadır. Bununla beraber totaliter iktidarın genel kabul gören özellikleri de vardır. Bu özelliklerin bazıları:

ütopyacı gelecek vaadi, tek lider-tek parti, terör sistemi, medya tekeli, kolluk şiddeti, ekonominin merkezi yönetimi, totaliter rejime destek veren propagandalar, zihnin tektipleşmesi olarak sıralanabilir. Bu ana başlıkların yanında totaliter rejimlerde bireyin kontrol altında tutulmasını sağlayacak uygulamalar da görülmektedir. Bireyin, iktidarın manipülasyonlarına açık olması, düşünce ve ifade özgürlüğünün olmaması, iktidar aleyhine fikir öne sürülememesi olarak sıralanabilir.

Bireyin manipülasyonu meselesinde kitle kavramı bir hayli önemli görülebilir. Bu bağlamda bireyin kendi başına bir varlığından ziyade kitle içinde var olduğunu hissetmesi totalitarizm için bir hayli önemlidir. Bu konuda Arendt'in şu önermeleri gerçekten kayda değerdir.

“Kitleler ile ayaktakımının paylaştığı tek bir nitelik vardır o da şudur: her ikisi de tüm toplumsal odakların ve olağan siyasal temsillerin dışındadır... Kitleler, ortak bir çıkar bilinciyle bir araya gelmez; belirli, sınırlı ve elde edilebilir hedefleri olan belirgin bir sınıf mantığından da yoksundurlar... kitleler, rekabetçi yapısının ve onun doğal sonucu bireyin yalnızlığının ancak bir sınıfa üye olmakla denetim altında tutulduğu yüksek oranda ayrılmış toplumun parçalarından doğmuştur. Kitle insanının baş özelliği zalimlik ve gericilik değildir; olağan toplumsal ilişkilerden yoksunluğu ve tecrit edilmiş olmasıdır” (Arendt, 2014: 44-54).

Arendt'in yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı gibi, kitle insanı ile birey arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda kitle insanı ile birey arasındaki en büyük fark, kitle insanının kendi başına karar alamaması ve onun için alınmış kararları şartsız koşulsuz uyması olarak ifade edilebilir.

Totalitarizme dair kavramsal ve kuramsal çerçeve anlatıldıktan sonra çalışmanın hipotezinin anlaşılabilmesi için bu kavramsal ve kuramsal anlatı merkezinde totalitarizmin tarihsel kökenlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda; totalitarizmin uygulandığı siyasal alanlar olarak Doğu ve Batı tarihinde seçilmiş ülkeler üzerinden totalitarizmin tarihsel kökenlerinin analiz edilmesi zaruri gibi görünmektedir.

1.2. TOTALİTARİZMİN TARİHSEL KÖKENLERİ

Totalitarizmin tarihsel kökenleri nelerdir? Birey toplum ve devlet üçgeninde devletin bir mekanizma olarak birey ve toplumu içine alan bir organizmaya dönüştüğü totaliter yönetimlere hangi ülkeler örnek olarak gösterilebilirler? Doğu'da ve Batı'da totaliteryenleşen ülkelerin ortak özellikleri nelerdir? Bu başlık altında yukarıdaki soruların yanıtları aranacak ve bu yanıtlar merkezinde totaliter yönetimlerin izlencesi

oluşturulacaktır. Tarihsel süreç içerisinde hem Doğu'da hem Batı'da totalitarizme düşmüş olan pek çok ülkeden bahsedilebilir. Almanya, İtalya, İspanya gibi Batı ülkelerinin yanında SSCB⁵ gibi Doğu ülkelerinde de totaliter yönetimlerin ortaya çıktığı bilinmektedir.

Totalitarizm tarihinin 20. yüzyıla mı yoksa daha eskiye mi dayandığı ile ilgili modernist ve geleneksel tanımlar yapılmaktadır. Totalitarizmi sanayi, iletişim, teknoloji ile ilişkilendirerek 20. yüzyılın bir ürünü olarak gören Hannah Arendt, Franz Neumann ve Carl J. Friedrich, totalitarizmi yeni bir diktatörlük şekli olarak kabul etmektedirler. Örneğin Arendt totalitarizmi, "hem modern bir fenomen hem de yeni bir yönetim şekli" olarak görmektedir. "Totalitarizmin medeniyetimizin kendisi kadar eski" olduğunu söyleyen geleneksel yaklaşımcılardan Karl. R. Popper, totalitarizmin tüm Batı tarihi boyunca var olduğunu ileri sürmektedir. Totalitarizmin kaynağını Platon'a dayandıran Popper, "Totalitarizmin belli bir çağa özgü olmadığını, yöneten-yönetilen ilişkisinin olduğu her toplumda var olabileceği"ni ifade etmektedir (Popper, 2008: 2).

Popper'e paralel olarak Raymond Aron da benzer bir düşüncüyü savunmaktadır. "Totalitarizmin söz konusu olduğu iki ülkede de, temel olay, asıl neden, bana ihtilalci rejimin kendisi gibi görünüyor" diyen Aron (1976: 287) da totaliteriyenizmin çok eskiye dayandığını iddia etmektedir.

Dünya tarihine bakıldığında pek çok totaliter yönetim örneği bulunabilir. Ancak özellikle Arendt'in de yaşadığı bir politik pratik olarak Batı Avrupa örnekleri bu çalışma açısından çok önemlidir. Totalitarizmin tarihsel kökenlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için Batı Avrupa örneklerinin analiz edilmesi gerekmektedir.

1.2.1. Batı Avrupa Örnekleri: Almanya, İtalya, İspanya

Totalitarizm kavramının içinden çıktığı toplumsal ve politik pratikler direkt olarak Kıta Avrupa'sına işaret etmektedir. Bu bağlamda totalitarizme dair kavramsal ve kuramsal olanın net bir şekilde anlaşılabilmesi için Hitler Almanya'sı, Mussolini

⁵Her ne kadar bu çalışma içerisinde SSCB totaliter bir yönetim olarak gösterilse de Marshall "Sosyoloji Sözlüğü" adlı eserinde bu durumun tam tersini iddia etmektedir. Ancak iktidarın tekelleşmesi, düşmanlaştırma ve propaganda araçlarının insanların tektipleştirilmesi için kullanılması durumları düşünüldüğünde SSCB de totaliter olarak değerlendirilebilir.

İtalya'sı ve Franco İspanya'sı yönetim pratiklerinin sırasıyla incelenmesi gerekmektedir.

1.2.1.1. Almanya

Almanya'da 30 Ocak 1933 tarihinde Almanya Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg, Adolf Hitler'e Alman Anayasası'na uygun bir şekilde başbakanlık makamını teslim etmiştir (Shirer, 1970: 300). Aynı yılın mart ayında alınan seçim kararı öncesi Hitler, "Reichstag Yangını" (Parlamento Binası yangını) bahane göstererek bu olayın ertesi günü Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg'a "Halkın ve Devletin Korunmasını" öngören bir kararname imzalatmıştır. Shirer, (1970: 311) Bir ay sonra gerçekleştirilecek olan genel seçimler öncesi Hitler'in, totaliteryen yönetimi için engel teşkil eden ve rakipleri olan Komünist, Sosyal Demokrat ve Liberalleri bertaraf edecek uygulamalarını nasıl hayata geçirdiğini şöyle ifade etmektedir:

Böylece Hitler bir hamlede siyasi düşmanlarını resmen susturmuş ve onları istediği zaman tutuklama hakkını elde etmiştir. Diğer taraftan, komünizm tehlikesini öne sürerek SSCB'yi düşmanlaştırmıştır. Bir hafta sonra yapılacak seçimlerde halkın kendine oy vermediği takdirde Bolşeviklerin iktidarı ele alacağı korkusunu yaymıştır. 4000 kadar komünist ve birçok liberali tutuklatmıştır. İnsanlar kamyonlara bindirilerek kışlalara götürülmüş ve işkence edilmiştir. Birçok komünist ve liberal gazete – dergi kapatılmıştır. Sadece Nazilerle milliyetçi müttefiklerine izin verilmiş diğerleri yasaklanmıştır (Shirer, 1970: 311).

Shirer'in yukarıdaki anlattıklarından anlaşılacağı gibi, parlamento binasında çıkan yangını Hitler bir fırsata çevirmiştir. Shirer daha da ileri giderek, parlamento binasında çıkan yangının Hitler tarafından planlandığını ve hayata geçirildiğini ileri sürmektedir (Shirer, 1970: 311). Hitler bu yangın sayesinde, hem muhalefeti etkisiz hale getirmiş hem de Alman bireylerden bir "kitle" ortaya çıkarmıştır. Almanya totalitarizme doğru yol alırken Hitler, yönetimin yasal dayanaklarını da oluşturmuştur. Bu bağlamda "Halkta ve Almanya'daki Sıkıntının Kaldırılmasına Dair Kanun" isimli yasayı çıkarmış ve de 1933 yılında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin Almanya'nın tek siyasi partisi olduğuna dair yasal düzenlemeyi yapmıştır. Hitler anayasal sınırları ortadan kaldırmak için, bu kararlarına olumlu bakmayan Alman Yüksek Mahkemesi'nin yetkilerini elinden alarak Halk Mahkemesi adıyla yeni bir mahkeme kurmuştur (Shirer, 1970: 426-427).

Raymond Aron, totalitarizmin beş özelliğinden bahsederken bu özelliklerden biri olarak; "Haberleşme vasıtalarını, radyo, televizyon ve basını, devlet ve onu temsil

edenler yönetirler” (Aron, 1976: 287). şeklinde ifade eder. Hitler ve etrafındakiler de mevcut durum ve olaylarla ilgili Alman halkının sadece kendi istedikleri kadarını bilmelerini sağlamak amacıyla basın ve radyo gibi iletişim araçlarını, propaganda amaçlı olarak, tamamen kontrol altında tutuyorlardı. Berlin’de çıkan günlük gazetelerin yazı işleri müdürleri ile Almanya’nın başka yerlerinde çıkan gazete muhabirleri her sabah Propaganda Bakanlığı’nda toplanmaktaydılar. Burada Propaganda Bakanı Dr. Goebbels ve yardımcıları, hangi haberlerin yayınlanacağını, haberleri nasıl yazacaklarını, nasıl başlık atacaklarını, ne gibi kampanyaların açılacağını ve nasıl bir başyazı yazılacağını gazetecilere aktarmaktaydılar (Shirer, 1970: 389).

Totalitarizmin en önemli özelliklerinden biri bütün toplumun siyasal olarak kontrolünün sağlanması ise, bu kontrolün en iyi şekilde iletişim araçları ve propagandayla sağlanabileceği savunulabilir. Totaliter sistemlerde de iletişim araçları ve propaganda profesyonel bir şekilde kullanılarak toplum bir ideolojik bütünlük dâhilinde plan ve programa tabi tutularak kontrol altında tutulmuştur (Çetin, 2010: 15). Örneğin Hitler iktidara gelir gelmez bir plan ve program çerçevesinde, tasavvur ettiği toplumu oluşturmak için, totaliter uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştır. Bunun için, mevcut kitle iletişim araçlarıyla toplumu kanalize ederek bir ideolojik bütünlük sağlamaya çalışmıştır. Nitekim bu konuda Hitler’in - dönemin en iyi iletişim aracı olan - radyoyu propaganda aracı olarak kullandığı bilinmektedir (Shirer, 1970: 393).

Hitler dönemindeki totaliter uygulamalar, dönemin kitle iletişim araçlarında olduğu gibi eğitim alanında da kendisini göstermiştir. Shirer (1970: 394-395) de, Hitler, “eğitimin yalnız kapalı sınıflarda yürütülmemesi gerektiğini, öğrencilerin politika ve savaş eğitimi de görmeleri gerektiğini” ifade etmektedir. Hitler gençlerin üzerinde önemle durduğu “Kavgam” adlı eserinde, eğitim üzerine düşüncelerini şöyle belirtmiştir: “Milli bir devletin eğitim politikası yalnız kafaları bilgi ile doldurmak değil, fizik bakımından sapasağlam bir vücut yaratmaktır” (Shirer, 1970: 395). Dönemin Almanya’sında “Kavgam”ın pedagoji siteminin kılavuzu haline geldiğini aktaran William L. Shirer, izlenimlerini şöyle aktarmaktadır:

Alman okulları, ilkokullardan üniversitelere kadar, çarçabuk Nazileştirildi. Okul kitapları acele olarak yeniden yazıldı, ders programları değiştirildi... yeni ışığı göremeyen öğretmenler okullardan kovuldu. Bütün öğreticiler resmen parti üyesi olmasalar bile duygu bakımından aşağı yukarı birer Nazi olmuşular. İdeolojilerinin kuvvetlendirilmesi için Nasyonel Sosyalist ilkelerini yoğun bir

şekilde öğreten özel okullara gönderiliyorlardı. Bu okullarda daha çok Hitler'in ırk doktrinleri üzerinde duruluyordu" (Shirer, 1970: 395).

Shirer'in yukarıdaki ifadelerinde de ayrıntısıyla anlaşılacağı gibi eğitim, bütün totaliter yönetimler tarafından kullanıldığı gibi Hitler tarafından da kullanılmıştır. Nazi ideolojisi içinde konumlanan -birey değil de- bir kitle oluşturmak için eğitim bir araç olarak kullanılmıştır. Okullarda yeni eğitim kitaplarının okutulmasının, yeni müfredat oluşturulmasının ve öğretmenlerin yeni ideoloji ekseninde hareket etmelerinin sağlanmasının, yaratılmaya çalışılan yeni toplumun genç nesiller sayesinde devamlılığını sağlamaya yönelik uygulamalar olduğu söylenebilir.

Totaliter bir yönetim için gerekli olan hukuki düzenlemeler, iletişim araçlarının parti ideolojisi emrinde kullanılması, eğitim sisteminin aynı ideolojik çerçevede şekillendirilmesinin yanı sıra ekonomi alanında da kitleleri tatmin edecek iyileştirmelerin yapılarak tüm halkın bağımlı hale getirilmesi gerekeceğinden Almanya'da milli gelir, 1932 den 1937 ye kadar yüzde 102 artarak iki misline çıkmıştır. Aynı tarihlerde altı (6) milyon olan işsizlik bir (1) milyonun altına düşürülmüştür (Shirer, 1970: 410). Kalkınmanın gerçek temelini Almanya'nın yeniden silahlanmasına dayandığını belirten Shirer, bunun "Savaş Ekonomisi" olduğunu ve sadece savaş zamanında değil, savaşa hazırlık sırasında da işleyecek şekilde düzenlendiğini belirtmektedir (Shirer, 1970: 411). Totaliter yönetimin ilk yıllarında Nazi ekonomi politikaları halkta ve birçok kesimde karşılık bulmuş ve Hitler'e bağlılığı arttırmıştır. Kartel kurmak zorunlu hale getirilmiş, iş ve ticaret birlikleri tek merkeze bağlanmış, dört yıllık ekonomi planı yapılarak binlerce özel kararname yayınlanmıştır (Shirer, 1970: 412-416). Shirer'in ifadelerinden anlaşılacağı üzere ekonominin de, hukuk, iletişim araçları ve eğitimde olduğu gibi, yine totaliter yönetimin inşasına hizmet etmek için dizayn edildiği söylenebilir.

Hitler Almanya'sına benzer şekilde İtalya örneğinde de totaliter bir niteliğe rastlanmaktadır. Bu bağlamda totaliter bir yönetimin nasıl olduğunu netleştirebilmek için, İtalya yönetim tarihinde politik ve toplumsal olarak büyük problemlere neden olan Mussolini döneminin incelenmesi gerekmektedir.

1.2.1.2. İtalya

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle dünya siyaset sahnesine İtalyan Faşizmi olarak anılan yeni bir totaliter yönetim ortaya çıkmıştır. İtalya'da böyle bir yönetimin

iktidara gelmesinde; savaş sırasında ve sonrasında yaşanan karışıklıklar, ekonomik darboğaz, siyasi partilerin etkisizliği bazı grupların etkinliği ve çeşitli memnuniyetsizlikler önemli bir rol oynamıştır (Sander, 1996: 22).

Savaş sırasında kendilerine geniş vaatlerde bulunulan bu memnuniyetsiz gruplar, beklentilerini karşılayacak olan Benito Mussolini'nin "eski Roma İmparatorluğu"nu yeniden kurmak" ve "İtalya'yı Avrupa'nın başat güçleri arasına sokmak" gibi popülist söylemleri etrafında birleştiler. 1922 yılından 1943 yılına kadar iktidarda olan Mussolini, 1930 yılına kadar iç karışıklıklarla ve işsizlikle mücadele ederek kitlelerin güvenini sağlamıştır (Sander, 1996: 24). Bu süre zarfında, Mussolini'nin başında bulunduğu hükümete kararname çıkarma yetkisi tanınmıştır. Kendisi de, parlamentoya karşı sorumlu olmaması yönünde çıkarılan kanunla bağımsız bir lider konumuna gelmiştir. Yasalarda yapılan değişikliklerle, bürokrasiye ideolojik bir kimlik kazandırılmış, yurt dışına çıkış yasaklanmış, rejime karşı suç işleyenler için kurulan özel mahkemelerde birçok kişi yargılanarak idama mahkûm edilmiştir. Akıl ve mantıktan yoksun inanç ve duygular çerçevesinde hareket eden İtalyan totalitarizminin daha çok şiddet içeren ve anti-entelektüel bir söyleme sahip olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca mitler, ritüeller, marş ve sloganlar yoğun bir şekilde kullanmıştır. Böylece iç tutarlılığı olmasa da Mussolini bu yeni ideoloji ile kitlelerin desteğini almayı başarmıştır (Çelikçi, 2013: 95).

Bütün totaliter rejimlerde olduğu gibi Mussolini İtalya'sında da "insan", "devlet"le beraber anlam kazanabilen bir "nesne" olarak görülmüştür. Ancak, diğer totaliter rejim örnekleriyle paralellik sergilemekle birlikte İtalya'da diğer totaliter ülkelerden daha fazla "devlete bağlı insan tipi" oluşturulmaya çalışılmış, eğitim, medya, semboller, ritüeller, mitler ve propaganda bu amaç doğrultusunda kullanılmıştır. Toplumsal çıkarların gözetilerek hareket edildiğini öne süren totaliter sistem partisi "Devlet Partisi" veya "Parti Devleti" halini alarak muhalif oluşumların kontrolünü de üstlenmiştir. Buraya kadar anlatılanların hepsi totaliteryen bir yönetim niteliği sergilemiş olan İtalya'da da muhalefeti -muhalif düşünce ve eylemleri- ortadan kaldırmak için devlet erkinin son derece etkili bir şekilde kullanıldığı söylenebilir.

Mussolini İtalya'sında devlet, toplumdan ve bireylerden ayrı konumlandırılmıştır. Birey ve toplumun varlığıyla devletin var olabileceği değil; devletin varlığıyla toplumun

ve bireyin var olabileceği düşüncesi hâkim olmuştur. İtalya’da “Her şey devletin içindedir, devletin dışında, devlete karşı olan hiçbir şey yoktur” denildiği zaman bu, çeşitliliğin ve özerk olan her şeyin yok olması anlamına gelmekteydi (Sartori, 2014: 249). Totalitarizmi mutlakiyet, otoriterizm ve diktatörlüğün başka türlerinden ayıran şey şu şekilde ifade edilebilir: “Devlet ile toplum arasındaki çizginin yok olması ve toplumun toptan siyasileştirilmesi... Bu, yalnızca siyasal iktidarın çok veya az olması sorunu değildir. Fark, bir nicelik farkı değil, bir nitelik farkıdır...” (Neumann, 1957: 245’den alıntı).

Bireysel ve toplumsal her eylemin devletin sınırları içerisine hapsedildiği Mussolini İtalya’sında da, bireylerin düşüncelerine hitap edilerek itaatkâr yığınlar yaratılmıştır. Tüm totaliter yönetimlerde olduğu gibi belli bir ideoloji etrafında tektipleştirme yoluna gidilmiştir. Bireyin rolü ise devlet oluşumunda bir araç olmaktan ibaret kalmıştır. Total olarak birey-toplum dâhil her şey devlet aygıtının parçası olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda demokrasiden hızlı bir kopuş yaşanmıştır. Hatta yaygın kanı, demokrasinin içinde bulunmuş olduğu toplumsal hayat düzleminde anarşik bir ortam doğuracağına dairdir (Çelikçi, 2013: 95).

Demokrasiden uzaklaşıldığı halde halk/kitle desteği ile yönetimlerini yine de sürdürebilen totaliter yönetimlere bakıldığında, Protestan ağırlıklı Almanya’da Hitler daha çok “ırk” üzerinden politika üretirken, Katolik İtalya’da ise Mussolini “din” ve “tarih” üzerinden politika üretmiştir. Bu rejimlerin etkinliğinin, entelektüel sığlığa, düşman icat etmeye, popülist söylemlere ve manipülasyona dayandığı söylenebilir. Ayrıca, iktidarı elinde tutabilmek için de hayatın her alanında halk üzerinde tahakküm uygulandığı ifade edilebilir. İtalyan Faşizminin, müttefiki olan Alman Nazizm’i ile temelde aynı amaçları paylaştığı söylenebilir. İkisinin de Birinci Dünya Savaşı’ndaki yıkımların üzerine totaliter rejimleri inşa ettiği görülmektedir. Her ikisinde de ütopyik bir gelecek kurgusu olduğu, siyasete şüpheli bir bakış açısıyla yaklaşıldığı, liderlerinin kendilerini partiler üstü bir konuma yerleştirdiği ve denetimden muaf ettirildiği görülecektir.

İki rejim arasında birtakım farkların olduğu da ifade edilebilir. Örneğin, İtalyan Faşizmi’nde olan ırkçılık düşüncesi Alman Nazizm’ine nazaran daha zayıf kalmaktaydı. Hitler’in ırka ve kan unsuruna dayalı devlet ve toplum yaratma anlayışı yerine İtalya’da

daha çok kültüre dayalı bir milliyetçilik olduğu ileri sürülebilir. Bu anlamda ortak dil ve tarih birliği gibi konulara vurgu yapılmıştır (Örs, 2010: 508). İtalya ve Almanya ile ilgili ırkçılık üzerine konumlandırılan siyasi yapı karşılaştırmasını Çelikçi şöyle ifade etmektedir:

“İrkçi yaklaşımlar, ırkçı geleneğin eskiden beri güçlü olduğu Almanya’yla yapılan pakittan sonra bir ölçüde yoğunlaşsa da, İtalya’da yine de Nazizm’de olduğu gibi bir üstün ırk ideolojisi olmamıştır. Bununla birlikte, tıpkı Nazizm gibi Faşizmin de savaşlarla dolu bir siyasi geçmişi vardır. Fakat bu noktada da, Avrupa’da yeni düzen kurma yolunda bütün bir Avrasya’yı yaşam alanı olarak belirleyen ve bu yönde hareket eden Alman Nazizm’inin İtalyan Faşizmi’ne göre daha ihtiraslı bir siyasi projeye sahip olduğu ileri sürülebilir” (Çelikçi, 2013: 96).

Çelikçi’nin de ifade ettiği gibi İtalya’da özellikle ırk üzerine bir siyaset güdülmemektedir. Ancak, bütün totaliter yapılarda olduğu gibi savaş siyaseti benimsenmiş ve toplumun desteğini sağlamak için de ortak paydalar bulunarak bunların üzerinden bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bütünlüğün de dil ve tarih milliyetçiliği ile sağlandığı ifade edilebilir.

Bütün totaliter liderlerde olduğu gibi İtalyan Faşizminde de karizmatik lider tipolojisi güçlü bir şekilde kendisini göstermektedir. İtalya’da her ne kadar *Duçe*⁶ kendisine geniş yetkiler sağlasa da yetkilerini Kral ve Büyük Faşist Konseyi (*Gran Consiglio del Fascismo*) ile paylaşmak durumunda kalmıştır (Çelikçi, 2013: 96). Tabii bu durum Mussolini’nin İtalya’da büyük yol gösterici olarak anılmasına engel olmamıştır. Diğer totaliter liderlerle karşılaştırıldığında tek adamlık rolünün her ülkede farklı seviyelerde olsa da hepsinde var olduğu iddia edilebilir.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitimiyle beraber Almanya’da Nazizm, İtalya’da Faşizm totaliteryen bir yönetim şekli olarak miadını doldurmuştur. Ancak Almanya ve İtalya örneğine ters olarak İspanya’da totaliteryen niteliklere sahip olan Franco rejimi varlığını 1975’li yıllara kadar devam ettirmiştir. Bu açıdan totalitarizm hususunun teorik olarak anlaşılabilmesi için İspanya, Franco ve totalitarizm üçgeni iç açılarının da incelenmesi gerekmektedir.

⁶ Duçe: Lider, önder, komutan gibi anlamlara gelmektedir. İlk olarak İtalya’da ve Mussolini için kullanıldığı kabul edilmektedir.

1.2.1.3. İspanya

1936 yılında İspanya'daki iç karışıklıktan faydalanarak ülke yönetimini ele geçiren Francisco Franco 1975 yılına kadar yönetimde kalmıştır. “Frankizm” olarak anılan İspanya'daki baskıcı yönetim Juan Jose Linz'e göre Almanya ve İtalya'daki totaliter rejimlerden farklı olarak, “otoriter” bir yönetimdir. Ancak Franco'nun, Avrupa'daki diğer totaliter yönetimlerden farklı olarak askeri müdahale ile yönetime gelse de, zaman içerisinde aynı yöntemlerle hareket ettiği ifade edilmektedir (Şenyıldız, 2016: 187). Franco'nun yaklaşık kırk yıllık baskıcı yönetimini tarihsel olarak kategorize eden Juan Pablo Fusi, “Franco İspanya'sının 1939-45 arasındaki 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve İtalya'nın izinde totaliter ve faşist, 1945-50 arası Soğuk Savaş döneminde komünizm karşıtı ve Katolik, 1957-60 arası ise teknokrat bir rejim” yapısı sergilediğini ifade etmektedir (Şenyıldız, 2016: 194).

Franco 1937'de ilk kez monarşiden söz etmiştir. Bu söyleminde kuracağı yeni yönetimi vatansever, Katolik değerlere bağlı, gelenekçi, milliyetçi ve sendikalist olarak değerlendirmiştir. Franco'nun bu konuşması, İspanya yönetiminin gelecekteki niteliklerini belirler nitelikteydi. Franco rejimi, bir totaliter rejim olmakla birlikte, İspanya totalitarizmi Avrupa'daki diğer totaliter yönetimlerden farklılık göstermiştir. Çünkü İspanya'nın Katolik Krallar'dan gelen tarihsel geleneği ve Katolik inancı, onu diğer ülkelerden farklı kılmaktadır (Şenyıldız, 2016: 189).

Batı Avrupa örnekleri arasında totaliter liderlerin yöntemleri farklı olsa da pek çok ortak yönleri bulunmaktadır. Franco, Hitler ve Mussolini; iletişim araçları, hukuk, eğitim, bürokrasi gibi alanlarda düzenlemeler yaparak devleti kendi tahayyülleri çerçevesinde yeniden yapılandırmışlardır. Kendine “Caudillo” (Milli Şef) sıfatı verilen Franco, Ocak 1938'de çıkarılan bir kanunla, tüm yasama yetkisini kendisinde toplamıştır. Franco İspanya'sında, üyelerinin kendisi tarafından atandığı ve yönetildiği Bakanlar Kurulu aracılığıyla basın-yayın ve propaganda araçlarının kontrolü sağlanarak 60'lı yıllara kadar sıkı bir sansür uygulanmış ve rejim destekçisi kişiler kilit makamlara getirilmiştir. Söz konusu Bakanlar Kurulu Genel Sekreterliği'ne ve İçişleri Bakanlığı'na eniştesini atamıştır. Rejimin tüm diğer kurumları kendisine koşulsuz şartsız biat etmek üzere yemin ettirilmiştir. Milli Şef Franco, kendisine “sadece Tanrı ve İspanyol tarihi önünde hesap vermekle yükümlüdür” şeklinde anayasal güvence sağlamıştır. Üniter bir

yapıyı savunan Franco, İspanyolca haricindeki diğer tüm dilleri yasaklamıştır. İş kanunuyla eski sendikalar yasadışı ilan edilmiştir. İdam yasası geri getirilmiştir. Okullardaki laik eğitim kaldırılarak kilisenin etkisi altında bırakılmıştır. Katolik din adamlarını, iç savaşta etkin rol almış askerleri ve Monarşi yanlılarını çevresinde toplayarak kendisine karşı oluşabilecek bir başkaldırının önüne geçmeyi ve onları gözetim altında tutmayı planlamıştır. Bunun yanı sıra, İspanya toplumunun çekirdeği olarak görülen ailenin ve özel mülkiyetin, devletin koruması altında olduğu güvencesi verilmiştir (Şenyıldız, 2016: 191-203).

Franco, totaliter bir rejim için gerekli olan tüm bileşenleri bir araya getirerek rejimin kurumsallaşmasını ve devamlılığını iktidarının ilk yıllarından itibaren sağlamıştır. Nazizm ya da Faşizm gibi İspanyada da “Frankist” rejimin yapıtaşları oluşturulmuştur. Almanya ve İtalya örneklerinde olduğu gibi Franco İspanya’ında da totaliter lider, etrafında topladığı etkin bir grup ile hareket etmiştir. Medya, eğitim sistemi, hukuk, kolluk kuvvetleri ve merkezileştirilmiş ekonomi gibi araçlarla da bunun devamlılığını sağlamıştır.

Franco’yu dini ve milli değerlerin savunucusu olarak gören orta sınıf da, yeni bir iç savaştan endişe ettiği için, rejimin yanında yer almaktadır. Yeni rejimi desteklemeyen kesimlerde uygulanan sistematik baskı ve sansür, rejimin “Mahalle Sorumluları” tarafından ihbar edilme ve hapse atılma korkusu ile sindirilmiştir. 1947 yılında yapılan referandum ile İspanya’nın bir krallık olduğu halkın iradesiyle tescillenmiştir. Böylece uzun süre iktidarda kalmayı planlayan Franco, uluslar arası arenada da iktidarını meşrulaştırmıştır (Şenyıldız, 2016: 196).

Arendt’in de ifade ettiği gibi, “kendisini destekleyecek başkaları olmaksızın tek bir insan, asla şiddeti başarıyla kullanacak kadar iktidara sahip değildir.” (Arendt, 1997: 57). Franco, iktidarı eline geçirdiğinde kitlelerin en çok duymak istedikleri şeyleri propaganda aracı olarak kullanmıştır. Topluma hitabında sıkça kullandığı “Ekmek, Barış, Adalet” propagandası ile kitlelerin desteğini almayı bilmiştir. Halk, baskı ve yoksullukla sindirilirken İspanya adeta bir polis devletine dönüşmüştür (Şenyıldız, 2016:203). Bu bağlamda Franco yönetiminin totaliter olup olmadığına dair tartışmalar; Friedrich ve Brzezinski’nin, totaliter rejimlerin ortak nitelikleri olarak sıraladıkları altı

temel özellik merkezinde yapıldığında, Franco İspanya'sının da totaliter olduğu söylenebilir.

Almanya, İtalya ve İspanya özelinde ele alınan Batı Avrupa örneklerinden sonra totalitarizmin daha iyi anlaşılabilmesi için Doğu'daki Stalin dönemi SSCB'sinin incelenmesi gerekmektedir. Huberman (2013: 338)'a göre, "Kapitalist ekonomi çöküp işçi sınıfı iktidara yaklaşmaya başlayınca, kapitalistler kurtuluş yolunu faşizme sarılmakta bulurlar." Buradan hareketle, politikasını işçi sınıfının iktidara gelmesi üzerine inşa eden SSCB'nin, kapitalizm ile faşizmin birbirlerini beslediği totaliter bir yapıya nasıl geldiğinin ve Batı Avrupa'da genellikle "sağ" partiler aracılığıyla hayata geçirilen totaliter yapının, sosyalist bir ülke olan SSCB'de nasıl hayat bulduğunun incelenmesi önem arz etmektedir.

1.2.2. Doğu Avrupa Örnekleri: SSCB

1922 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri seçilerek etki alanını genişleten Josef Stalin, Vladimir Lenin'in 1924 yılında ölümüyle SSCB'de ülke yönetimini ele almış ve 1953 yılına kadar iktidarda kalmıştır.⁷ Stalin, yaklaşık otuz yıl boyunca uluslar arası arenada ve SSCB'de etkili bir siyasetçi olup "tek ülkede sosyalizm⁸" ideali ile totaliter bir sistemin yerleştiricisi olmuştur.

Stalin döneminde Çarlık Rusya'sının mirası olan ülke toprakları, milliyet esasına dayalı bir federasyon şeklinde Sovyet Sosyalist Birliği olarak yeniden düzenlenmiş, başkenti Moskova olmuştur. 1920'li yıllarda farklı milliyetlerden pek çok kişi parti içerisinde yer alabiliyorken 1930'ların başından itibaren Stalin, "Ruslaştırma" politikası başlatmıştır. Ulus kavramı ekseninde vatanseverlik ön plana çıkarılmış, Sovyet Halklarının dünyanın en şanslı halkları oldukları propagandası ile milliyetçi hislere hitap edilerek diğer totaliter liderler/yönetimler gibi halkın hemen her kesiminden kişilerin barındırıldığı bir "kitle toplumu" oluşturulmaya çalışılmıştır (Özel, 2014: 108-109).

⁷ Lenin'in öldüğü 1924 tarihi ile 1927 tarihleri arasında SSCB kolektif bir iktidar (troyka) tarafından yönetilmiştir. Her ne kadar bu üç yıllık dönemdeki yönetimin niteliği tekil olmasa da 1927 yılında Stalin tekil iktidarın, diğer bir ifadeyle totalitarizme yol açabilecek iktidarın önünü açmıştır.

⁸ 1924 yılında Josef Stalin tarafından ortaya konulan, ertesi yıl Nikolay Buharin tarafından geliştirilen ve son olarak Stalin tarafından devlet politikası olarak benimsenen bir kuramdır.

Stalin, Ruslaştırma politikası çerçevesinde otuzlu yıllarda başlattığı “Büyük Temizlik Operasyonu” (Aksakal, 2009: 25) ile en yakın çalışma arkadaşlarının bile, rejime tehdit olarak düşündüğü için, yaşama haklarını elinden almıştır. Bunun yanı sıra her totaliter lider gibi etkin kişileri etrafında toplayarak otoritesini güçlendirmiştir. Rus olmayanların yönetim kademesinde yer almasındaki düşüş 2. Dünya Savaşı sonrasında açıkça ortaya çıkmıştır. Tüm Sovyetler Birliği’nde Rusça zorunlu dil olarak ilan edilmiştir. Eğitim alanında kota getirilerek üniversitelere kabul aşamasında milliyet faktörü etkili hale getirilmiştir. Ekonomi daha çok askeri sanayi üzerine inşa edilmeye çalışılsa da yaşanan kıtlık nedeniyle 1930-1933 yılları arasında beş (5) milyon insan hayatını kaybetmiştir. Stalin, tek parti rejimini sürdürmek ve politikalarını meşrulaştırmak adına “öteki” olarak gördüğü her kişi, olay ya da durumu “hain”, “düşman” “sosyalizme yöneltilen tehdit” şeklinde göstererek yok etmiş ya da sürgüne göndermiştir (Özel, 2014: 111-116).

Totalitarizmin en önemli teorisyenlerinden biri olan Hannah Arendt’in “*İnsanlık Durumu*” adlı eserinde kendisini büyülediğini söylediği 1957 yılında uzaya ilk uyduyu gönderen SSCB, yine Arendt’in, “tüm baskıcı yönetimlerden çok daha tehlikeli bir karakteristiğe sahip” şeklinde tanımladığı totaliter bir yönetim deneyiminden geçmiştir. Totaliter bir yönetim süreci içerisinde SSCB’de böyle bir teknolojik başarının olması, totalitarizmin teknolojiyle veya gelişmişlikle ölçülemeyeceğini; daha çok insan hakları, ifade özgürlüğü, özel yaşam gibi kavramlar bağlamında ele alınması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla modern dünyada yaşanan gelişmelerin boyutu ne olursa olsun totalitarizmi engellemeye yetmeyecektir. Bu bağlamda, her iktidarın potansiyel bir “totaliter” adayı olduğu söylenebilir.

Kolakowski, totaliter yönetimlerde idari mekanizmanın, bireyin yaşam alanlarına müdahale ederek toplumu bütünüyle tahrip ettiğini ifade etmektedir. (Sakman, 2015: 119’dan alıntı) Totaliter bir devlet olan Sovyetler Birliği’nde de diğer totaliter sistemlerde olduğu gibi bireylerin yaşam alanları üzerinde total tahakküm kurulmuştur. İdeolojik gereklilik doğrultusunda diğer ülkelerden farklı olarak toplumun dini inançlarından uzaklaştırılması politikası ile hareket edilmiştir. Toplumun pozitivist-materyalist bir dünya görüşü ile eğitilmeleri ve bu doğrultuda yetiştirilmeleri için devletin tüm araçları seferber edilmiştir. Bütün totaliter yönetimler; ideoloji, ırk, din, tarih, kültür vb. temellerde farklılık gösterse de hedeflenen sonuç tektipleştirilmiş ve

nesneleştirilmiş bireylerin toplamı olacaktır. Korkuya dayalı olan bu sistemlerin, ideolojik propaganda ile üstesinden gelemedikleri herhangi bir durumda ağır yaptırımlar, acımasız baskılar ve sindirme politikaları ile özgür düşünme ve ifade özgürlüğünü ortadan kaldırarak muhalefetin oluşmasını engelledikleri söylenebilir. Bu bağlamda SSCB’de, totaliteryen yönetimlerin ortak bir özelliği olan “düşman icat etme” yöntemiyle etnik olarak Rus olmayanların dışlanması ile bir ortak payda oluşturulmuştur. Daha sonra etnik olarak Rus olmayanların yasalar yoluyla Sovyetleştirilmesi sağlanmış, tüm vatandaşların statüleri eşitlenmiş ve siyasal kültürleri tektipleştirilmiştir (Özel, 2014: 112).

Ülker Gürkan (1964) Stalin Rusya’sında yapılan anayasanın, anayasanın temel mantığına aykırı olarak bireyi devlete karşı korumak yerine devletin ön plana çıkarıldığından bahsetmektedir. Çalışma zorunlu hale getirilerek işçiye işi nispetinde ücret ödenmiştir. Vatandaşlara vicdan hürriyeti tanınarak kilise devletten ayrılmıştır. Sendikalara, mesleki birliklere, vakıflara üye olma anayasal güvenceye alınarak; toplanma, miting, protesto gibi haklar tanınmıştır. Ancak bu haklar anayasada yazılı olmasından öteye gidememiş, pratikte uygulanamamıştır. “Glavlit⁹” adı verilen bir daire tarafından sıkı bir gözetleme/denetleme/sansür uygulanmıştır (Gürkan, 1964: 188-189).

Diğer totaliter yönetimlerden de hatırlanacağı gibi Stalin döneminde SSCB’de de hukuken tek bir siyasi partinin varlığı söz konusudur. Bu partinin en yetkili organı olan Parti Genel Sekreterliği Stalin tarafından yürütülmüştür (Gürkan, 1964: 190). Stalin de tahayyülündeki toplumu inşa etmek için totalitarizmin tüm araçlarını kullanarak iktidarını perçinlemiştir. Diğer totaliter liderlerden farklı olarak “şanlı tarih”e vurgu yaparak değil; “şanlı Rusya” ve “büyük Rusya” propagandası ile yeni bir tarih yazma ideali ile kitlelerin desteğini almıştır. Yine her totaliter lider gibi kendisine destek

⁹ Glavlit: (Glavnoe Upravleniye Po Delam Literaturı i İzdatelstvo-Edebiyat ve Yayın İşlerinin Genel Yönetim Merkezi) olarak bilinen bu devlet denetimi 1922 yılının Haziran ayında “Halk Komiserleri Sovyeti” tarafından oluşturulmuştur. O günden itibaren 70 yıl boyunca ifade özgürlüğü üzerinde en sert sansür sistemi olarak tarihe geçen “Glavlit” askeri sansür, dış sansür, dışta enformasyonu denetim, yerli organları denetim, merkezi gazeteler ve radyo programlarını denetim, kütüphane ve kitap ticareti, basımevleri üzerinde denetim, gizli bölüm vs. gibi bölümlerden oluşmuştur. 1938 yılında SSCB’de “siyasi açıdan zararlı” görüldüğü gerekçesiyle 1606 eser sahibinin eserlerini yok eden ve binlerce kitabı yasaklayan Glavlit yönetimi, genellikle eğitimsiz, antidemokratik şahıslardan oluşuyordu.

vermeyen, muhalif olan, başkaldıran birey ya da kitleleri baskı, şiddet, sürgün ve katliamlarla sindirmiştir.

Totalitarizme örnek teşkil eden Batı ve Doğu örnekleri, tarihsel – sosyolojik olarak anlatıldıktan sonra totaliteryen bir yönetimin niteliklerinin daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için totalitarizmin araçları hususuna değinilmesi gerekmektedir. Her ne kadar örnekler üzerinde de totaliter yönetimlerin neliği ve nasıllığı tanımlanabilse de bütün totaliter yönetimlerin kullandığı enstrümanların tasnif edilmesi, çalışmanın ana mantığının anlaşılması için gerekli görülmektedir.

1.3. TOTALİTARİZMİN ARAÇLARI

Totaliter yönetimler; hukuk, eğitim, merkezi ekonomi, lider kültü, ideoloji, propaganda, medya, düşman bilinci yaratma, toplumu tektipleştirme, belli kesimleri ötekileştirme, muhalif düşünce ve eylemleri sindirme aracı olarak tutuklama ve yargılama, toplumun ekseriyeti nezdinde düşmanlaştırma gibi ortak araçlar kullanmaktadır. Totaliter lider bütün bunları, tahayyülündeki toplumu başarıyla var etmek için ütopyik vaatlerle pragmatik bireyler yaratır. Toplumun büyük çoğunluğu tarafından kesin bir inançla desteklenen totaliter lider, süreç içerisinde amacına hizmet etmeyen bir olay, eylem veya düşünce karşısında şiddete başvurarak nihai amacının sekteye uğramasını engeller.

Totalitarizmin araçları arasında bir örüntünün olduğu söylenebilir. Bu araçlardan birinin eksik olması durumunda diğer bir aracın, totaliter liderin amacına hizmet edememesi söz konusu olacaktır. Örneğin hukuk güvencesi sağlanmadığı ya da *doğal hukuk*'tan *pozitif hukuk*'a geçilmediği sürece, totaliter lider, muhalif düşünce ve eylemleri sindirmek için tutuklama ve yargılama yoluyla amacının önündeki engelleri yok edemez. Benzer şekilde propaganda ve medya olmadan totaliter liderin ürettiği yeni ideolojinin toplumun hemen her kesimi tarafından kabul görmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle totalitarizmin hüküm sürdüğü ülkelerde yukarıda anılan araçların hepsinin kullanıldığı görülmektedir.

Totaliter ülkelerin pek çok ortak noktada birleştikleri ve totaliter liderlerin bu ortak noktalarda farklı politikalarla aynı sonuca ulaştıklarından yola çıkarak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için; devletsel araçlar, toplumsal araçlar ve bireysel araçlar şeklinde kategorize edilmesi gerekecektir. Bu bağlamda, totalitarizmin araçları

devletsel, toplumsal ve bireysel olarak tablolar halinde incelenecektir. Bu bakımdan totalitarizmin araçlarından devletsel araçlar isimli tablonun analiz edilmesi konunun biraz daha net anlaşılmasını sağlayabilir.

1.3.1. Devletsel Araçlar

Totalitarizmin araçları, devletsel, toplumsal ve bireysel olarak kategorize edildiğinde; hukuk, eğitim, ekonomi, lider, ideoloji, propaganda ve medya ile düşman bilincinin devletsel araçlar olduğu sonucuna varılacaktır. Bu bağlamda totalitarizmin devletsel araçlarının Almanya, İtalya, İspanya ve SSCB özelinde nasıl olduğu aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 1.2. Totalitarizmin Araçları: Devletsel Araçlar¹⁰

Devletsel Araçlar	Almanya	İtalya	İspanya	SSCB
Hukuk	Yüksek Mahkeme lağvedilmiş, iktidarın güdümünde Halk Mahkemesi kurulmuştur.	Karamamelerle totaliter lidere dokunulmazlık sağlanmış, özel mahkemeler kurulmuştur.	Yasama yetkisi totaliter liderde toplanmış, hukuk bağımlı hale getirilmiştir.	İşçi, köylü ve parti ekseninde vücut bulan bir hukuk sistemi mevcuttur.
Eğitim	Kitaplar yeniden yazılmış, ders programları değiştirilmiş, İrk doktrini ve parti ideolojisi öğretilmiştir.	Müfredatlar dönemin faşist ideolojisi çerçevesinde yeniden şekillendirilmiştir.	Farklı diller yasaklanmış, laik eğitim kaldırılmıştır.	Üniversitelere girişte etnik merkezli bir politika güdülmüştür.
Ekonomi	Savaş ekonomisi / Milli gelir artmış, işsizlik düşürülmüştür.	Devletçi ekonomi benimsenmiştir.	Merkezileştirilmiş ekonomi benimsenmiştir.	Devlet tekelinde çalışma zorunlu zorunlu hale getirilmiştir.
Lider	Adolf Hitler / Karizmatik Lider	Benito Mussolini / Karizmatik Lider	Francisco Franco / Karizmatik Lider	Josef Stalin / Karizmatik Lider
İdeoloji	Nazizm / Nasyonal Sosyalizm	Faşizm/İtalyan İrkçılığı	Frankizm / İspanyol İrkçılığı	Stalinizm / Komünizm
Propaganda ve Medya	Ütopik gelecek vaadi: Büyük Alman İmparatorluğunu kurmak	Ütopik gelecek vaadi: Eski Roma İmparatorluğunu yeniden kurmak	Ütopik gelecek vaadi: Tarihi Katolik İspanya Krallığını yeniden canlandırmak	Ütopik gelecek vaadi: Tek ülkede sosyalizmden Dünya komünizmine
Düşman Bilinci	İçeride Yahudi, Komünist, dışarıda hemen tüm dünya düşman olarak lanse edilmiştir.	Dış düşman imgesiyle birlik ruhu oluşturulmuştur.	İçeride din (Katolik) düşmanları, dışarıda komşu ülkeler düşman olarak görülmüştür.	İçeride muhalifler hain, dışarıda tüm dünya komünizm düşmanı olarak görülmüştür.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi totaliter yapılarda birçok benzerlik göze çarpmaktadır. Öncelikle her totaliter lider hukuk güvencesini sağlama yoluna başvurmuştur. Daha önce de değinildiği gibi yöntemler farklı olsa da amaç aynıdır.

¹⁰ Totalitarizmin Araçları: Devletsel Araçlar isimli tablo tarafımdan düzenlenmiştir.

Bazen yüksek mahkemeler lağvedilmiş, bazen bağımlı hale getirilmiş, bazen de tek elde toplanmıştır. Hukuk güvencesi sağlandıktan sonra yapılan tüm totaliter uygulamalar toplum ve birey nezdinde meşru kabul edilmiştir.

Hukuku kendi amaçları doğrultusunda uygulayan totaliter liderler eğitim ve ekonomiyi de kendi ideolojileri çerçevesinde uygulamışlardır. Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi totaliter yönetimlerin uygulandığı ülkelerde eğitimde yapısal değişiklikler söz konusudur. Her totaliter lider “milli eğitim” müfredatını kendi ideolojisi doğrultusunda yeniden ele alıp uygulamaya geçirmiştir. Bütün totaliter liderler özellikle gençlere önem vermişlerdir. İlkokul çağlarından itibaren uygulanan programlarla totaliter yapının temelleri atılmaya çalışılmıştır. Örneğin İtalya’da, küçük yaştan itibaren çocuklar devletin denetimi altına alınıyor, “yavrukurt kampları”na gönderiliyor, belli bir yaştan itibaren kızlar “İtalya Kızları” örgütüne, erkek çocuklar ise “Balilla” adı verilen örgütlere katılıyor (Örs, 2008: 502). ve gelecekte partiye üye olmaları sağlanıyordu. Totalitarizmin devamlılığını sağlamaya yönelik olan bu politikaları uygulayan-uygulamak zorunda olan öğretmenlere de üniformayla eğitim vermeleri zorunlu hale getirilmiştir.

Ele alınan totaliter ülkelerde ekonominin, ütöpik gelecek vaadi, yerleştirilen düşman bilinci ve iktidarın sürekliliği tripodu üzerine kurulduğu görülmektedir. Önce şaşalı bir gelecek vaat edilerek iktidar ele geçirilir sonra bir nefret objesi belirlenerek toplumun geri kalanı bu nefret paydasında birleştirilir. Vaat edilen mutlu geleceğin önündeki en büyük engelin bu icat edilen nefret objesi olduğuna propaganda araçlarıyla inandırılan büyük halk kitleleri savaş ekonomisine hizmet eden birer piyon olarak aynı zamanda totaliter liderin iktidarının sürekliliğine hizmet etmiş olur.

Almanya ve İtalya’da 1930’lar boyunca uygulanan ve “korporatizm” olarak adlandırılan ekonomik politika, “ekonomik totaliteryenizm” olarak tercüme edilmektedir. Avrupa ve Amerika’da birçok siyasetçi, Hitler ve Mussolini’nin uyguladığı bu politikadan etkilenerek kendi ülkelerinde uygulamaya çalışmıştır (Lorenzo, 2004: 76-77). Ekonomik totaliteryenizmin pratikte nasıl bir model olduğuna bakıldığında, yerli ve milli kaynaklara işaret ettiği, ekonominin merkezileştirildiği ve bir “egemen sınıf”ın var olduğu görülecektir. Bu bağlamda sadece Almanya ve İtalya’da

değil Franco dönemi İspanya'sında ve Stalin dönemi Rusya'sında da aynı politikaların uygulandığı görülmektedir.

Söz konusu ülkelerde farklı –hatta birbirine zıt- ideolojiler tesis edilse de aynı enstrümanlarla hareket edildiği görülmektedir. Totaliter kişi, dönemin şartlarına göre radyo, gazete ve dergi gibi propaganda araçlarıyla kendi ideolojisi çerçevesinde hukuk, eğitim ve ekonomiyi şekillendirmiştir. Başarıya ulaşmak için de alanında uzman kişilerden faydalanılmıştır. Belirlenen hedef kitleye ulaşmak, toplumu kendi düşünceleri etrafında bir arada tutmak için iletişim araçlarını ustaca kullanmak gerekecektir. Hitler Almanya'sında bu durum daha fazla öncelenmiş olacaktır ki “Propaganda Bakanlığı” oluşturulmuştur.

Totaliter yönetimlerde dikkat çeken bir başka ortak özelliğin “ütopik gelecek vaadi” olduğu görülmektedir. Kitlelerin ekseriyeti nezdinde kabul göreceği öngörülen bu vaadin toplumun belirli bir hedef doğrultusunda senkronizasyonunun sağlanması amacıyla sıkça kullanıldığı görülmektedir. Vaat edilen ütopik geleceğin, anılan tarih ve ülkelerde ulaşılabilir olup olmadığı ya da toplumda ne kadar karşılık bulduğu ve ne kadar bağlayıcı olduğu totaliter liderlerin iktidarda kalma süreleriyle ölçülebilir. 20. yüzyılın ikinci çeyreğinin neredeyse tamamı totalitarizmin yeşerdiği, geliştiği ve 2. Dünya Savaşı'nın bitimi ile kısmen son bulduğu ifade edilebilir. Bu savaş sonrasında hayatta kalan totaliter liderler – Stalin, Franco – totaliter yöntemleri kısmen yumuşatma yoluna başvurmuşlardır. Bu bağlamda ütopik/distopik vaatlerinin yerini daha ulaşılabilir hedefler almıştır.

Totaliter liderin iktidarına gölge düşüren her muhalif düşünce ve eylem “hain” olarak ötekileştirilerek iç veya dış düşman olarak kategorize edilmiştir. (Almanya'da içeride ve dışarıda Yahudiler, komünistler, sosyalistler; İtalya'da içeride komünistler, sosyalistler, liberaller, dışarıda Komünizm; İspanya'da içeride din (Katolik Mezhebi) ve monarşi düşmanları, dışarıda Yahudiler ve Komünizm; SSCB'de içeride mülk (sermaye) sahipleri, dışarıda tüm kapitalist dünya...) Neredeyse tüm dünyanın düşman olarak toplum hafızasında kodlandığı totaliter yönetimlerde bir savunma/savaş stratejisi belirlenmesi ve bu doğrultuda hareket edilerek savaş ekonomisine yatırım yapılması geniş destek bulmuştur. Halk düşük ücretlerle savaş sanayinde çalıştırılmıştır.

Totalitarizmin hüküm sürdüğü ülkelerde işsizlik oranlarındaki düşüşün de bu nedenle olduğu söylenebilir.

Foucault, iktidarın medya aracılığıyla yeniden üretildiğini ifade etmektedir (Yılmaz, 2007: 17). Bu bağlamda totalitarizmin hüküm sürdüğü ülkelerde propaganda ve medyanın önemli etkilerinin olduğu ve totaliter liderlerin, toplumun itaatini sağlamaya yönelik olarak bunu ustaca kullandıkları görülmektedir. Yapılan propagandaların, toplumun hemen her kesimine ulaşması gazete, dergi, radyo, broşür ve posterlerin ne kadar etkili kullanıldığına bağlı olduğu söylenebilir.

Propagandanın kurucusu kabul edilen ve aynı zamanda Freud'un yeğeni olan Amerikalı halkla ilişkiler uzmanı ve reklamcı Edward Bernays Psikanalizden de yararlanarak propagandanın kitlelerin gizli isteklerini açığa çıkardığı tezini savunmuştur (Şenyıldız, 2016: 247'dan alıntı). Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi totaliter yapıların tümünde hedef kitlelere ulaşmak ve kitleleri kendi idealleri doğrultusunda yönlendirmek için propaganda, medya araçları aracılığıyla, farklı şekillerde ama aynı amaçla kullanılmıştır. Hitler'in ve Franco'nun Bernays'ın kendileri için çalışmasını teklif etmeleri de totaliter liderlerin propagandaya ne kadar önem verdiklerinin göstergesidir. Hitler Almanya'sının Propaganda Bakanı Goebbels, "Yeterince büyük bir yalan söylersen ve bunu sürekli tekrarlarsan, bir gün insanlar o yalana inanır." diyerek devletsel araç olarak kullanılan propaganda ile bireyin/toplumun istenilen amaç doğrultusunda nasıl hareket ettirileceğinin adeta şifrelerini vermektedir.

Totalitarizmin devletsel araçlarından sonra toplumsal araçların hangileri olduğu incelenmelidir. Totaliter liderler, toplumun genelinde rıza üretmediği sürece kısa süreli bir diktatoryal yönetimden öteye gidemeyeceklerdir. Bu nedenle totaliter yönetimler, devletsel araçların yanı sıra toplumsal araçları da aynı örüntü içerisinde harmanlamışlardır.

1.3.2. Toplumsal Araçlar

Devlet erkini elinde bulundurarak devletsel araçları ustaca kullanan totaliter yönetimler, belli bir aşamadan sonra bu araçları toplumu dizayn etmek için kullanmışlardır. Hukuk, eğitim, ekonomi, ideoloji vd. araçları toplumun istenilen amaca hizmet etmesi için revize ettikleri görülmektedir. Örneğin eğitim sistemindeki

yenilikçiliğin amacı, yeni bir ideoloji ile yetiştirilen çocukların, gençlik yıllarında totaliter yönetimlerin tektipleştirilmiş toplumunu yaratma gayesiyle yapılmaktadır.

Toplumsal araçlar; toplumun tektipleştirilmesi, belli bir kesimin ötekileştirilmesi, muhalif seslerin yargılanması ve düşmanlaştırma olarak kategorize edilebilir. Bu doğrultuda Almanya, İtalya, İspanya ve SSCB’de uygulanan yöntemler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 1.3. Totalitarizmin Araçları: Toplumsal Araçlar¹¹

Toplumsal Araçlar	Almanya	İtalya	İspanya	SSCB
Tektipleştirme	Ari Alman ırkı, Protestan mezhebi, Nasyonal Sosyalizm (Nazizm)	İtalyan Ulusu, Hıristiyanlık dini, Faşizm ideolojisi, ortak tarih	Gelenekçi, Milliyetçi, Katolik, Monarşist	Sovyet Milliyeti, Sosyalist
Ötekileştirme	Yahudiler, Komünistler, Liberaller, sendikalist hareketler, muhalif düşünce ve eylemler	Sosyalistler Komünistler, Liberaller, sendikalist hareketler, muhalif düşünce ve eylemler	Monarşi düşmanları, Komünistler, masonlar, muhalif düşünce ve eylemler	Toprak sahipleri, muhalif düşünce ve eylemler
Yargılama	Muhalif düşüncede ve eylemlerde bulunan herkes hain ilan edilerek yargılanmıştır.	Muhalif düşüncede ve eylemlerde bulunan herkes hain ilan edilerek yargılanmıştır.	Muhalif düşüncede ve eylemlerde bulunan herkes hain ilan edilerek yargılanmıştır.	Muhalif düşüncede ve eylemlerde bulunan herkes hain ilan edilerek yargılanmıştır.
Düşmanlaştırma	Yahudiler	Komünizm	Monarşi düşmanları	Mülkiyet

Tüm totaliter oluşumlarda mutlaka bir “tektipleştirme” ve “ötekileştirme” bulunmaktadır. İktidarı elinde bulunduran totaliter lider her zaman bir düşman icat eder, ayrıştırıcı bir dil kullanarak bu düşmanı toplum nezdinde ötekileştirir ve toplumun büyük çoğunluğunu bu paydada birleştirir. (Almanya’da Yahudiler, Komünistler; İtalya’da Sosyalistler, Komünistler; İspanya’da Monarşi düşmanları, Komünistler; SSCB’de toprak sahipleri, Komünist olmayanlar) Tüm totaliter liderlerin ortak bir bileşeni de muhalif düşünce ve eylemlere karşı toleranssız olmalarıdır. Çünkü ideallerine ulaşmak ve yeni keşfedilen bu ortak paydada bireylerin tektipleştirilebilmesi, muhalif düşünce ve eylemlerin yok edilmesine bağlıdır.

¹¹ Totalitarizmin Araçları: Toplumsal Araçlar isimli tablo tarafımdan düzenlenmiştir.

Max Weber, devleti belli bir ülke üzerinde meşru fiziki şiddet ve baskı tekelini elinde tutan beşeri bir topluluk olarak tasarlamış ve devletin varlığı için iktidar sahiplerince (egemen olanlar) öne sürülen otoriteye egemen olmayanların (yönetilenlerin) itaatini şart koşmuştur (Dursun, 1992: 136). Weber'in bu tanımlamasına paralel olarak Almanya, İtalya, İspanya ve SSCB'de uygulanan totaliter yönetimlerde; fiziksel ve psikolojik şiddet, tek tipleştirme, ötekileştirme, nesneleştirme gibi "tüzel kişiliğin yok edilmesi" ne yönelik çok yönlü araçların da kullanıldığı görülmektedir.

Özellikle Mussolini İtalya'sında bireyin, sadece devletle var olabileceği anlayışından yola çıkılarak nesneleştirildiği, devleti ırkın korunmasında bir araç olarak gören Hitler Almanya'sında bir el selamı ile yüz binlerce kişinin aynı heyecanla hareket ederek tektipleştirildiği, Franco İspanya'sında totaliter liderin iktidarını sürdürmek için en yakınındakileri bile ötekileştirdiği, devleti yalnızca sınıf savaşımında bir araç olarak gören Stalin Rusya'sında totaliter liderin ırk, mezhep, milliyet birlikteliğini hiçe sayarak kendi ideolojisinde olmayanları düşman ilan ettiği görülmektedir.

Bütün totaliter liderlerin önemli bir ortak yönü de düşman icat etme/düşmanlaştırma özellikleridir. Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi her totaliter lider bir nefret objesi yaratır. Bu nefret üzerine inşa ettiği hedef kitle, etkili propaganda ve iletişim araçları vasıtasıyla, vaat edilen mutlu geleceğe ulaşmak için, icat edilen bu düşmanın yok edilmesi gerektiği düşüncesinde birleştirilir. Ötekileştirilen, düşmanlaştırılan ve sonuçta yok edilmesi gerektiği düşünülen (hatta çoğu zaman fiilen yok edilen) bu düşman; Almanya'da Yahudiler, İtalya'da Komünistler, İspanya'da Monarşi düşmanları, SSCB'de toprak sahipleri olmuştur. Her ülkede totalitarizm farklı kategoriler (din, mezhep, ideoloji, etnisite veya sosyal statü) üzerinden ötekileştirme/düşmanlaştırma şeklinde uygulansa da amaç/hedef aynıdır: "amaç iktidarın/totalitarizmin sürekliliğidir..."

Totaliter yönetimler analizinde; içeriden veya dışarıdan bir "düşman" belirledikleri sonucuna varılacaktır. Bu "düşman" belirlendikten sonra, propaganda ve politikalar bu düzlemde kullanılarak büyük halk desteklerine ulaşıldığı görülecektir. Dolayısıyla totaliter yönetimlerin ortak yöntemi; "bir düşman icat etmek" ve bu "düşman"ı ötekileştirerek geri kalanların -ki bu halkın büyük çoğunluğu olacaktır- total tahakkümünü gerçekleştirmektir. "Totaliter rejimlere göre, insanlar en fazla hayvani

tepkimler verdikleri ve görevleri yerine getirdikleri sürece bütünüyle gereksizdirler” diyen Arendt, (2014: 277) totalitarizmin, insanlar üzerinde despotik bir yönetim kurmak için değil, içinde insanların gereksiz olduğu bir sistem kurmak için mücadele ettiğini ifade etmektedir. Sistem içerisinde, bireyin toplumsallığının yok edilerek ötekileştirilmesi ve nesneleştirilmesi olarak okunabilecek bu durumu Arendt şu şekilde ifade etmektedir:

“Yekvücut iktidar ancak, kendiliğindenliğin en ufak izinin bile olmadığı koşullu refleksler ve kuklaların dünyasında başarılabilir ve korunabilir. İnsanın olanakları çok büyük olduğu için, insanlar ancak hayvan türünden insan örneği haline geldikleri zaman bütünüyle tahakküm altına alınabilirler. Bu yüzden karakter bir tehdittir ve en adaletsiz hukuk kuralları bile bir engeldir; ama aslında insanı bir başka insandan ayıran şey olan bireysellik kesinlikle hoş görülemez. Tüm insanlar eşit derecede gereksiz kılınmadığı sürece totaliter tahakkümün idealine erişilmiş olmaz” (Arendt, 2014: 277).

Arendt’in yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi totalitarizmin devletsel araçlarının amacı; toplumu bireysellikten arındırıp koşullu reflekslerle hareket edebilen gereksiz yığınlar haline getirmektir. Bu şekilde tahakküm altına alınan bireyler ve dolayısıyla toplum istenilen amaç doğrultusunda hareket ettirilebilen bir grup olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda birey gereksiz kılındığında, toplum tepkisiz olduğunda devlet totaliter olacaktır.

Totalitarizmin toplumsal araçlarından sonra son olarak bireysel araçların hangileri olduğu incelenmelidir. Devlet-toplum-birey üçgeninde, bireylerin toplamından oluşan devlet aygıtının, birey davranışlarını ve beklentilerini doğru analiz etmesi beklenir. Bu nedenle totalitarizmin hüküm sürdüğü ülkelerde bireysel araçların hangileri olduğu ve nasıl kullanıldığı önem arz etmektedir.

1.3.3. Bireysel Araçlar

Devletin toplumdaki, toplumun bireylerden oluştuğu gerçeğinden yola çıkarak totaliter yönetimlerin ilk aşamasını bireylerin ikna edilmesi olarak görmek mümkün olacaktır. (Birey, ikna aşamasından sonra bir potansiyel olmaktan çıkacağı için gereksiz kılınmış olacaktır.) O halde bireylerin ikna edilmesi, toplumsal rıza üretilmesini; toplumsal rızanın da totalitarizmin önünü açacağı savunulabilir. Bu bağlamda bireysel araçlar; pragmatizm, kesin inanç ve şiddet olarak kategorize edilebilir. Birey, önüne konan bir umut (Güçlü ve zengin olma, mutlu gelecek, eşit paylaşım vb.) ile pragmatik yaklaştığı “hareket”e olan kesin inancıyla totaliter lideri desteklemektedir.

Desteklemeyen bireyler için de, devletsel ve toplumsal araçların yanı sıra, şiddet faktörü kullanılmaktadır. Bu doğrultuda Almanya, İtalya, İspanya ve SSCB’de uygulanan yöntemler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 1.4. Totalitarizmin Araçları: Bireysel Araçlar¹²

Bireysel Araçlar	Almanya	İtalya	İspanya	SSCB
Pragmatizm	Zengin olma umudu	1.Dünya Savaşı sonrası beklentilerin karşılanması umudu	Güçlü ve zengin olma umudu	Eşit paylaşım umudu
Kesin İnanç	Führerin yanılmazlığı	Totaliter liderin İtalyan birliğini sağlayacağı	Liderin huzurun teminatı olarak görülmesi	Komünal toplumun oluşturulacağı
Şiddet	Azınlık ve muhaliflere karşı toplu katliamlar, ölüm kampları, sürgünler, işkenceler hat safhaya çıkmıştır.	3500 e yakın farklı örgütlenmelerle paramiliter yapılanma söz konusudur.	Hapis cezaları, idamlar, sürgünler ile korku iklimi yaratılmıştır.	Parti ideolojisine uymayanlara karşı işkenceler, sürgünler

Ele alınan totaliter yönetimlerde “Yoksul, Proleter Ulus” teorisi ile bireyler pragmatik bir yaklaşımla totaliter yönetimlere sadakat ile bağlanmıştır. Güçlü, zengin ve mutlu olma umudu ile bireyler tektipleştirilmiş ve aynı hedefe yönlendirilerek totaliter liderin amacına hizmet etmişlerdir.

“Totaliter hareketler ayrılmış ve yalıtılmış bireylerin kitlesel örgütüdür.” diyen Hannah Arendt, (2014: 64) bu hareketlerin bireysel mensuplarının tam, sınırsız, koşulsuz ve değişmez sadakatlerinin diğer hareketlerle karşılaştırıldığında en göze çarpan dışsal özelliği olduğunu ifade etmektedir. Bireylerin, kendilerini uçuruma götürecek olan totaliter lidere bilerek ve isteyerek tabi olmaları, harekete olan “kesin inanc”ın göstergesidir.

Totaliter yönetimlerde lidere duyulan inanç kitleleri gönüllü suç işlemeye kadar götürebilmektedir. Paramiliter örgütlenmeler sayesinde, oluşan bireysel veya kitlesel muhalif eylemler totaliter liderin müdahalesine gerek duyulmadan bertaraf edilmiştir. Yaratılan korku iklimi ile muhalif düşünceler düşünceden ileriye gidememektedir. Daha önce de değinildiği gibi icat edilen düşman, aynı zamanda toplumun geri kalanının ortak

¹² Totalitarizmin Araçları: Bireysel Araçlar isimli tablo tarafımdan düzenlenmiştir.

paydasını oluşturmaktadır. Bu ortak paydada hareket eden toplumun büyük çoğunluğu, totaliter liderin total tahakkümünü gerçekleştirme aracı olarak işlev görmektedir. Pragmatik nedenlerle (genellikle zengin olma umudu) totaliter lidere kesin inançla bağlı olan büyük halk çoğunluğu, şiddet eylemleri ile oluşturulan baskı rejiminin yerleşmesini ve devamını sağlamışlardır.

Totalitarizmin araçlarında devletsel, toplumsal ve bireysel araçlar incelendikten sonra tüm bunların hangi izdüşümde yaratıldığı incelenmelidir. Sadece totaliter yönetimlerin değil tüm baskıcı yönetimler göz önünde bulundurulduğunda bu izdüşümün güç/şiddet olduğu sonucuna varılacaktır. Bu bağlamda, iktidarın (gücün) merkezileşmesi başlığında iktidarın elinde bulundurduğu yasal gücün/şiddetin ele alınan örnek totaliter ülkelerde nasıl kullanıldığı ve bu ülkelerdeki sonuçları irdelenecektir.

1.3.4. İktidarın (Gücün) Merkezileşmesi

Bir siyasal alanda totalitarizmin kurumsallaşması, o siyasal alandaki bütün güç enstrümanlarının tek bir elde toplanması anlamına gelmektedir. Güç bir noktada yoğunlaştığında toplumsal denge bozulmakta, kimi zaman bir ideoloji, kimi zaman bir lider, kimi zaman ise bir kamu kurumu bu gücü elinde bulundurmaktadır. Güç bir noktada yoğunlaştığında o toplum içerisindeki eleştirel düşünce ve bireysellik kaybolmakta ve sonuç olarak birey topluma kurban edilmektedir.

Bireyin topluma kurban edildiği siyasal alanlarda totalitarizmin ortaya çıkma ihtimali çok yüksektir. Bu ihtimalin düşürülebilmesi için birey-toplum-devlet üçgeninin iç açılarının dengeli bir şekilde konumlandırılması gerekmektedir. Bu dengeye ulaşmış toplumlar ise genel olarak demokratik toplumlar olarak kabul edilmektedirler.

Demokrasi ve totalitarizm, rejimlerin nitelikleri olarak birbirlerinin tersini göstermektedir. Diğer bir ifade ile demokrasi totalitarizmin panzehri, totalitarizm ise demokrasinin anti maddesi olarak açıklanabilir. Bu önermeler temelinde, çalışmanın üçüncü bölümünde 1984, Cesur Yeni Dünya ve Gelecekbilim Kongresi romanlarındaki fiktif-kurgusal-toplumsal gerçekliklerin totalitarizm üzerinden analiz edilebilmesi için öncelikle totalitarizmin zıddında bulunan demokrasinin bir yönetim niteliği olarak hangi özellikleri gösterdiği ekseninde bir incelemenin de yapılması gerekmektedir. Diyalektik olarak totalitarizmin diğer ucunda bulunan demokrasi ve demokratik yönetim olgularının incelenmesi, bu iki diyalektik uç arasında üçüncü bölümde ele alınacak olan

1984, Cesur Yeni Dünya ve Gelecekbilim Kongresi isimli romanlardaki yönetimin konumlandırılmasını ve doğru anlaşılmasını da sağlayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE TOTALİTARİZM

Demokrasi nedir? Demokrasinin asgari koşulları nelerdir, bu koşullar nasıl sağlanır? Demokrasinin kuramsal temelleri nelerdir? Demokrasinin tarihsel kökenleri nelerdir? Demokratik düzen nasıl olmalıdır? Demokrasi ile totalitarizm birbirlerinin zıddı mı? Demokratik yönetimler totaliter yönetimlere evrilebilir mi? Bu bölümde temel olarak bu soruların merkezinde politik bir analiz yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle demokrasinin kavramsal/kuramsal temelleri, sonrasında demokrasinin tarihsel kökenleri ve demokratik düzenin nasıl olduğu incelenecek ve de son olarak ise demokrasi ile totalitarizmin karşılaştırması yapılacaktır.

2.1. DEMOKRASİ NEDİR?

Demokrasinin kavramsal kökenleri nelerdir? Demokrasi kavramı hangi yönetimler için kullanılabilir? Demokrasinin özellikleri ve asgari şartları nelerdir? Demokrasi formları nelerdir? Bu başlıkta genel olarak bu soruların yanıtları aranacaktır. Bu doğrultuda öncelikle kavramsal olarak “demokrasi” olgusunun incelenmesi gerekmektedir.

2.1.1. Kavramsal Olarak Demokrasi

Yunanca demos (insanlar) ve kratos (yönetmek) sözcüklerini birleştirerek demokrasi ya da demokratia terimini ilk kullanan Yunanlılar –büyük ihtimalle Atinalılar- olmuştur (Aktaş, 2015: 89’den alıntı). İnsanların/halkın yönetimi/yönetilmesi olarak okunabilecek bu kavrama zaman içerisinde farklı anlamlar yüklenmiştir. Günümüzde yaygın olarak “Siyasal denetimin doğrudan doğruya halkın ya da düzenli aralıklarla halkın özgürce seçtiği temsilcilerin elinde bulunduğu, tüm yurttaşların eşit sayıldığı yönetim biçimi” şeklinde tanımlanmaktadır.

Demokrasi kelimesi, sözcük anlamının ötesinde, bir idealin hayata geçmesi noktasında önem kazanmaktadır. İlk örneklerinin Yunan polis devletlerinde görüldüğü kabul edilen demokrasi kavramı, 1800’lü yıllara kadar kötü yönetim biçimleri kategorisinde gösterilmiştir. Platon, devletin en kötü yönetim biçimini tiranlık olarak görürken buna neden olan şeyin demokrasi olduğunu ifade etmektedir. Aristo,

demokrasiyi “anayasal yönetimin bozulmuş hali” olarak tanımlarken Kant, “despotizm” olarak tanımlamaktadır (Aktaş, 2015: 88).

Demokrasi, Eski Yunan’dan bugüne kadar geçen süreçte kendisini yenilemiş, bir anlamda olgunlaşmış, olması gereken tanımına kavuşmuştur. Sözlük anlamıyla “Siyasal denetimin doğrudan doğruya halkın ya da düzenli aralıklarla halkın özgürce seçtiği temsilcilerin elinde bulunduğu, toplumsal ve ekonomik durumu ne olursa olsun tüm yurttaşların eşit sayıldığı yönetim biçimi.” olarak tanımlanmaktadır. Robert A. Dahl, demokratik sürecin ölçütlerini “etkin katılım”, “oy kullanma eşitliği”, “bilinçli anlayış”, “gündemin kontrolü” ve “yetişkinlerin dâhil olması” şeklinde ifade etmiştir (Dahl, 2001: 39). Bu tanımlamalar aynı zamanda demokrasinin özelliklerini de belirten niteliklere sahiptir. Bu bağlamda, günümüz demokrasilerinin özelliklerini incelemek yararlı olacaktır.

2.1.2. Demokrasinin Özellikleri

Demokrasinin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Siyasal denetimin halkın elinde bulunması, düzenli aralıklarla seçimlerin ve halkın özgürce seçtiği temsilcilerin olması ve tüm yurttaşların eşit olduğu bir düzenin inşa edilmesi olarak sıralanabilir. Bunların yanında, demokrasinin farklı anlam alanlarına işaret etmesi durumu da söz konusudur. Bu hususta demokrasi teorisi Normatif ve Ampirik olarak ayrılmaktadır. Normatif demokrasi teorisi olması gerekene işaret ederken Ampirik demokrasi teorisi mevcut sistem içerisinde uygulanan demokratik anlayışa işaret etmektedir. (Gözler, 2004: 113)

Normatif demokrasi teorisi, halkın bütün ihtiyaçlarının ve beklentilerinin karşılanmasını öngörmektedir. Bu durum pratikte mümkün olmadığından dolayı, daha çok ampirik demokrasi üzerinde durulmaktadır. Ampirik demokrasinin de altı (6) temel şartının olduğu ifade edilmektedir. Bu şartlar: (Gözler, 2004: 113)

1. Etkin siyasal makamlar seçimle iş başına gelmelidir.
2. Seçimler düzenli aralıklarla tekrarlanmalıdır.
3. Seçimler serbest olmalıdır.
4. Birden çok siyasal parti var olmalıdır.
5. Muhalefetin iktidar olma şansı mevcut olmalıdır.
6. Temel kamu hakları tanınmış ve güvence altına alınmış olmalıdır.

Halkın bütününi olmasa da çoğunluğunun isteklerine cevap verebilen bu ortak özellikler demokrasinin vazgeçilmez ve uygulanabilen özellikleri olarak kabul edilebilir. Her ne kadar genel itibari ile Ampirik Demokrasi, uygulanabilirliği ile ele alınacaksa da Normatif Demokrasiye yaklaşabilme noktasında, demokratik düzenin nasıl olması gerektiği ve ideal bir demokratik düzende birey-toplum-devlet üçgeninde bu aktörlerin nasıl konumlandırılacağı ile gücün (devlet-iktidar) kullanılma sınırlılığının irdelenmesi önem arz etmektedir.

2.2. DEMOKRATİK DÜZEN NASIL OLMALIDIR?

En basit tanımı ile “Halkın kendi kendini yönetmesi” olarak ifade edilen demokrasi pratikte nasıl uygulanabilir? Karar alma sürecinde nasıl bir yol izlenmelidir? Çelişen tercihler/istekler, çakışan menfaatler/düşünceler söz konusu olduğunda oy birliğiyle mi oy çokluğuyla mı karar verilmelidir? İdeal demokratik düzen nasıl olmalıdır ve nasıl işlevselliğini sürdürmelidir? İdeal bir düzende birey-toplum-devlet nasıl konumlandırılmalıdır? Devlet ve iktidar gücünü elinde bulunduran unsurların sınırları nelerdir? Bu soruların cevaplarını bulmak için, günümüze kadar süregelen demokrasi kültüründen miras kalan ve Siyaset Bilimi literatürüne konu olan tanımlamalara bakmak yararlı olacaktır. Bu bağlamda, demokratik düzenin nasıl olması ile ilgili “çoğunlukçu demokrasi anlayışı” ile “çoğulcu demokrasi anlayışı” karşılaştırması ve egemenliğin kullanılması bakımından; “doğrudan demokrasi”, “temsili demokrasi” ve “yarı-doğrudan demokrasi” formlarının incelenmesi gerekmektedir.

Çoğunlukçu demokrasi anlayışına göre, “çoğunluğun kararı her şeyin üstündedir.” Çoğunlukçu demokrasi anlayışında yönetim unsuru, sadece çoğunluğu elinde bulunduranların kullanabileceği bir hak olarak görülmektedir. Azınlık hakları, kuvvetler ayrılığı, çift meclis sistemi, kanunların yargısal denetimi gibi sınırlandırmaların olmadığı demokrasileri ifade etmektedir. Çoğulcu demokrasi anlayışında da toplumun çoğunluk tarafından yönetilmesi reddedilmemekle birlikte, çoğunluğun yönetim hakkının azınlığın temel hak ve hürriyetleriyle sınırlı olduğu savunulur (Gözler, 2004: 114).

Çoğulcu demokrasilerin çoğunlukçu demokrasilerden ayrılan en önemli özelliği, çoğunluğun mutlak hâkimiyetinin reddedilmesidir. Bir dengenin vücut bulduğu çoğulcu

demokrasilerde, çoğunluk ile azınlık, yönetim fonksiyonunu elde etme noktasında yer değiştirebilir. Demokrasi kültürünün tam olarak yerleştiği toplumlarda çoğunluğu elinde bulunduran yönetim, azınlığın temel hak ve hürriyetleriyle sınırlandırılmış bir egemenlik hakkını kullanır. Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasi formları incelendiğinde ise “doğrudan demokrasi”, “temsili demokrasi” ve “yarı-doğrudan demokrasi” şeklinde bir kategorizasyon yapıldığı görülmektedir.

Doğrudan Demokrasi; halkın, egemenliği kendi eliyle kullandığı demokrasi formudur. Bu demokrasi formunda bütün kararlar, o toplumun tüm unsurları tarafından herhangi bir aracı olmaksızın bizzat alınırlar. Demokrasinin tanımıyla tam olarak uyumlu olan bu demokrasi formunun günümüzde büyük topluluklar için uygulanabilmesi pratikte imkânsız olarak kabul edilmektedir.

Temsili Demokrasi; halkın egemenliğini kendi seçtiği temsilciler eliyle kullandığı demokrasi formudur. Doğrudan demokrasinin uygulamadaki imkânsızlığından yola çıkılarak oluşturulan bu demokrasi formunda, bireylerin belirli süreler için seçtiği temsilciler aracılığı ile alınan kararlarda dolaylı bir şekilde söz sahibi olması durumu ortaya çıkmaktadır.

Yarı-Doğrudan Demokrasi; egemenliğin kullanılmasının halk ile halkın seçtiği temsilciler arasında paylaştırıldığı demokrasi formudur. Temsili demokrasilerde halk pasif konumda olduğundan yarı-doğrudan demokrasi bu pasifizasyonu ortadan kaldırmak için kuramsallaştırılmıştır. Yarı-doğrudan demokrasilerde bazı durumlarda halk direkt olarak yönetime katılabilmektedir. Bu demokrasi formunda, halka “referandum”, “halk vetosu”, “halk teşebbüsü” ve “temsilcilerin azli” gibi araçlarla doğrudan etki imkânı sağlanmaktadır.

Bu tanımlamalar ve açıklamalar ışığında, ideal demokratik düzenin çoğulcu demokrasi anlayışı çerçevesinde ve doğrudan demokrasi formuyla sağlanabileceği sonucuna varılabilir. Ancak, doğrudan demokrasinin, sayıları milyonları bulan yerel yönetimlerde bile uygulanmasının imkânsızlığı göz önünde bulundurulduğunda yarı-doğrudan demokrasi formunun işlevselliğinden dolayı daha gerçekçi olduğu kabul edilebilir. İdeal demokratik düzen içerisinde karar alma sürecinde oybirliği ile karar alınması tercih edilse de, çelişen ve çakışan durumlarda oy çokluğuna rıza gösterilmesi - tersi durumunda azınlığın karar vermesi sonucunu doğurduğu için- işlevsellik açısından

değerlendirildiğinde doğru kabul edilmektedir. Bunların yanı sıra, ideal bir düzende birey-toplum-devletin nasıl konumlandırılacağı ve devlet/iktidar gücünün nasıl sınırlandırılacağı hususlarının da incelenmesi gerekmektedir.

2.2.1. İdeal Bir Düzende Birey-Toplum-Devlet Tahayyülü

Platona göre ideal düzen, ahlak, adalet ve erdemin hüküm sürdüğü devlette mümkündür. Farabi'ye göre de bir mahallede, sokakta veya evde oturan bireylerin mükemmelliğe ulaşamayacakları; mükemmelliğe ulaşmanın ancak şehir gibi toplumlarda var olabileceği, asıl mükemmelliğin ise birbirlerine yardım eden şehirlerin/toplumların evrensel devleti oluşturmalarıyla mümkün olacaktır. Her iki düşünürün ideal düzen (devlet) düşüncesine bakıldığında devleti canlı bir organizma şeklinde tahayyül ettikleri görülmektedir. Bu canlı organizmada birbirlerine muhtaç olan bireylerin toplumu; birbirlerine muhtaç olan toplumsal organizmaların da devleti inşa ettikleri sonucuna varılabilir. Sosyal ve siyasi birliktelik sonucu ortaya çıkan devletin asıl amacının ise mutluluk olduğu; mutluluğun olmadığı devletin de erdemsiz olacağı öngörülmektedir (Demirel, 2014: 363).

Yukarıdaki düşünceler doğrultusunda, ideal bir düzende birey-toplum-devlet tahayyülünün, bireylerin mutluluğu için atılan adımlar olduğu söylenebilir. Bireylerin amaçları, istekleri, beklentileri doğrultusunda oluşan demokratik düzen, İbn-i Haldun'un "Asabiyet" olarak kavramsallaştırdığı, bireyin kendisini içinde bulunduğu topluma/devlete ait hissetmesi ile mümkün olacağı ifade edilebilir. Bu bağlamda, bireylerin mutlu olduğu toplumlarda, toplumun huzurlu olacağı; toplumun huzurlu olduğu devletlerde, devletin erdemli olacağı savunulabilir.

İdeal düzen tahayyülünde bu erdemin oluşabilmesi, yukarıda bahsedildiği gibi, çoğulcu ve doğrudan demokrasi ile toplumu ve devleti oluşturan bireylerin yönetimde söz sahibi olmaları ile mümkün olacağı söylenebilir. Aksi durumda gücü elinde bulunduran unsurların çoğunlukçu, antidemokratik uygulamaları ile totaliter bir yapının oluşması kaçınılmaz olacaktır. Demokratik düzen içerisindeki toplumların totaliteryenleşmesini engellemek için gücün kullanılma sınırlılığının olması gerekmektedir. Bu bağlamda, devlet ve iktidar gücünü elinde bulunduran unsurların sınırlarının incelenmesi önem arz etmektedir.

2.2.2. Gücün Kullanılma Sınırlılığı

Siyaset Biliminde “güç”, iktidarı elinde bulunduran kişi/kişilerin yaptırım uygulayabilme kudretini ifade eder. Bu kudrete sahip olan kişinin bunu nasıl kullandığı ise o yönetimin niteliğinin demokratik, otoriter, diktatör, totaliter vd. olduğunu gösterir. Weber’e göre otorite “meşru zeminde oluşmuş, yasalara dayanan, zorlama olmaksızın, çoğunluğun rızası ile kullanılan yetkidir.” Güç ise “kudretin kaynağı olmaksızın zorlama ile başkalarının davranışlarını etkileme veya belirlemektir.” O halde; kişinin, başka bir kişiye aksini yapamayacağı bir şey yaptırma kudreti olarak özetlenebilecek bu gücün sınırlarının belirlenmesi “yönetimin niteliği”ni belirlemek anlamı taşımaktadır.

Birinci bölümde bahsedildiği gibi demokrasi veya totalitarizmin bir yönetim şekli değil, yönetimin niteliği olduğundan bahsedilmişti. Yönetim şekli Cumhuriyet olan farklı ülkelerde, gücü elinde bulunduran kişi/kitle/kadronun uygulamaları sonucu o yönetimin demokratik ya da totaliter olduğu ortaya çıkar. Evrensel ve kişilerce farklı yorumlamalara meydan verilmeksizin belirlenen yasalar çerçevesinde çizilen sınırlar dâhilinde kullanılan meşru otorite, totaliter bir yönetime evrilmeyecektir. Aksi durumda totalitarizm tehlikesi her zaman var olacaktır.

Gücün kullanılma sınırlılığının en önemli araçlarından biri de muhalefetin var olmasıdır. Totaliter yönetimlerin hüküm sürdüğü Hitler Almanya’sı, Mussolini İtalya’sı, Stalin Rusya’sı ve Franco İspanya’sının ortak özelliklerinden biri muhalefetin sindirilmesi veya yok edilmesiydi. Demokrasinin vazgeçilmezleri arasında kabul edilen muhalefetin varlığı, iktidarı elinde bulunduran otoritenin gücünü sınırlandırmada önemli bir etken olmuştur. Totaliter liderler, bu sonucu öngördüklerinden muhalefeti toplum nezdinde düşmanlaştırma politikasına başvurmuşlardır. Muhalif parti ya da örgütlenmeler genellikle “dış bağlantılı” olarak ötekileştirilip toplumsal tepki merkezine yerleştirilerek düşmanlaştırılmıştır. Böylece toplumsal destekten mahrum bırakılıp yalnızlaştırılan bu oluşumlar, bir süre sonra marjinal suç örgütleri haline getirilerek yok edilmiştir. Çoğu zaman meşru yollarla siyasal otoriteye sahip olan totaliter liderler, muhalefetin yok edilmesiyle sınırsız iktidarlarının önündeki en büyük engeli kaldırmışlardır.

Totalitarizmin yeşermesi ve yerleşmesinin, örneklem olarak ele alınan ülkelerde adım adım ilerlediği görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi muhalefetin

sindirilmesi, iktidarın alternatifsizleştirilmesi, toplumun tepkisizleşmesi ve itaatkâr olması gibi sebeplerle yerleşen totalitarizm, totaliter liderlerin hayatları boyunca iktidarı elinde bulundurmaları sonucunu doğurmaktadır. Gücün kullanılma sınırlılığının olmaması, bu gücün el değiştirmesini de imkânsızlaştırmaktadır. Bu nedenle totalitarizmin ömrü, totaliter liderin ömrüyle sınırlıdır. Bir anlamda, ölmeden iktidarın el değiştirmesini kabul eden lider, totaliter değildir. Her zaman bir iç veya dış tehlikenin varlığından bahsederek toplumsal hafızalarda bu tehlikenin varlığını canlı tutarak sarsılmaz bir destekle meşruiyet elde eden totaliter liderler, yaşadıkları sürece sınırsız iktidarlarını ellerinde bulundurmak için hukuksal güvence sağlamışlardır. Totaliter liderlerin ölümleri sonrasında yaşanan normalleşme sürecinde, daha önceki uygulamaların totaliter olduğu toplum nezdinde anlaşılabilmiştir.

İktidar ile toplum arasındaki ilişki emir verme boyun eğme ilişkisinden ibarettir. Bu emir-onay ilişkisi süreklilik kazandıkça totalitarizm belirginleşmektedir. Toplumun istenilen yönde kanalize edilmesi için de yukarıda bahsedildiği gibi her zaman bir tehlikenin varlığı hissettirilmiştir. Toplumun, tehlike anında en güçlüden yana tavır alması gerçekliğinden hareketle savaş, çatışma, terör eylemleri, iç karışıklıklar hatta doğal afetler bile totaliter ülkelerde gücü elinde bulundurmak isteyen iktidar sahipleri tarafından avantaj olarak görülmüştür. Örneğin, 1933 yılında Almanya’da meydana gelen/getirilen “Reichstag yangını” sonrasında Hitler, iktidarının/gücünün önündeki engelleri kaldırmış, sınırsız bir güç elde etmiştir.

Demokrasilerin en önemli yansımalarından biri olan seçimlerle iktidara gelen totaliter liderler, zamanla sahip oldukları gücün sınırlarını zorlayarak demokratik ve yasal çerçevenin dışına çıkar ve yeni çerçeveler belirlerler. Bütün bir toplumu bu çerçevede dizayn etmeye çalışırlar ancak kendileri bu çerçevenin dışında hareket ederler. Tahayyüllerindeki bu çerçeve kendi zamanlarının gerekleri doğrultusunda stabil kalmaz. Amaçları doğrultusunda esnetilir ya da yeni sınırlar, yeni çerçeveler belirlenebilir. Örneğin İspanya’da Franco, 2. Dünya Savaşı döneminde totaliter, Soğuk Savaş döneminde Komünizm karşıtı bir çerçeve çizmiştir. Benzer şekilde Stalin Rusya’ında da ilk zamanlarda toplumun her kesiminden kişiler partiye kabul edilip söz sahibi olabiliyorken sonrasında, Ruslaştırma politikaları ile tektipleştirme politikası benimsenmiş ve yeni bir çerçeve belirlenmiştir.

Totaliter yönetimlerde gücün kullanılma sınırlılığını dizginleyecek bir mekanizmanın olmaması ya da mevcut mekanizmaların yok edilmesi, sınırsız gücün elde edilmesini beraberinde getirmektedir. Bu sınırsız güç daha önce de bahsedildiği gibi ancak totaliter liderin ölümü ile son bulabilmektedir. Bu nedenle sınırsız güce sahip olmayı engelleyecek bir mekanizmanın kalıcı olarak belirlenmesi, benimsenmesi ve korunması gerekecektir. Bu mekanizmanın, toplumun bütününe benimseyeceği anayasal güvence ile korunan demokratik yapı ve kurumların mevcudiyetiyle sağlanabileceği savunulabilir. Bu bağlamda egemenliğin -erk'in- tek elde toplanmaması ilkesinden hareketle totalitarizmin tersi olarak demokrasinin ele alınması önem arz etmektedir.

2.3. TOTALİTARİZMİN TERSİ OLARAK DEMOKRASİ

Totalitarizm ile demokrasinin birbirlerinin tam tersi ya da panzehri olduğu daha önce ifade edilmişti. Çünkü demokrasinin tam olarak yerleştiği ülkelerde, totaliter uygulamalara toplumsal tepkiler verilmektedir. İngiltere'de 2. Dünya Savaşı esnasında Nazi casuslarına karşı güvenlik tedbiri olarak Churchill tarafından İngiliz vatandaşlarına kimlik kartlarının verilmesi düşüncesi, barış zamanından dolayı askıya alınmıştı. 2000'li yıllardan sonra da zorunlu hale getirilmesiyle ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasına karşı, özel hayatın gizliliğini ihlal edebileceği gerekçesiyle, toplumun geneli tarafından tepki gösterildi. Totaliter bir yönetimde bu tepkinin oluşabilmesi mümkün kılınmamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası özellikle Almanya ve İtalya'ya bakıldığında totaliter yönetimlerin demokratik bir platformda iktidara geldiklerini, sonradan demokratik kurumların ortadan kaldırılmasıyla ya da totaliter liderin kendi amacı doğrultusunda demokratik yapıyı anayasal bağlamından kopararak yeni bir anayasal düzen inşasıyla totalitarizmin ilk aşamasını tamamladığı söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle totalitarizm, hastalıklı bir ruhun iktidarı ele geçirmesiyle ilk aşamasını tamamlamış olur denilebilir. İktidarın ele geçirilmesiyle siyaset kurumu, totaliter liderin kendi tahayyülleri çizgisinde tüm devletsel araçları kullanıp anayasal kurumları etkisizleştirerek toplumu propaganda ile bir ideolojik çember içerisinde tepkisizleştirerek uyumsuz olarak görülen bireyleri baskı altında sindirerek kurulur denilebilir. Devletin temsili bağlamında; demokrasiler için vazgeçilmez olan anayasal

kurumların etkisizleştirilmesi, toplumun tepkisizleşmesi ve bireylerin sindirilmesiyle totalitarizmin “Devlet” üzerinde inşa edilerek kurulacağı ifade edilebilir.

Anayasal kurumların, demokrasilerin vazgeçilmezleri olduğu ve korunması noktasında Timothy Snyder, *Tiranlık Üzerine* adlı eserinde bu gerekliliği şöyle ifade etmektedir:

“Etik değerlerimizi korumamıza kurumlar yardımcı olurlar. Onların da bizim yardımımıza ihtiyaçları vardır. Onların yararına davranmadıkça, kurumlarınızdan 'bizim' diye bahsetmeyiniz. Kurumlar, kendi kendilerini koruyamazlar. Biri bile baştan itibaren savunulmazsa diğerleri de ardı ardına yıkılır. Bu yüzden, ilgilendiğiniz bir kurum bulun – bir meclis ya da hükümet, bir gazete, bir ilke, bir işçi sendikası ya da ne olursa- ve ona destek olun” (Snyder, 2017: 20).

Snyder’in yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı gibi, demokrasinin gereği olan kurumların bir kişi ya da grubun amaçlarına hizmet etmesi diğer kurumları da etkiler ve bu durum totaliter yapının yeşermesine neden olacaktır. Bu nedenle, demokrasinin gereği olan kurumların korunması demokratik yapının korunması anlamına gelecektir ki tersi totalitarizmin yerleşmesi anlamına gelecektir.

Totalitarizmi “bütüncül bir insan ve toplum anlayışına dayalı siyasal sistem” olarak tanımlayan Linz, (1984: 34) totaliter sistemlerde, kütleli ve ideolojik bir tek parti ile iktidarın hesap verme durumunda olmadığı ama yine de çok geniş bir seçmen kitlesinin desteklediği örgütlenmelerin olduğunu ifade eder. Demokrasilerin en önemli göstergelerinden biri olan hesap verebilirlik ilkesinin olmadığı bu gibi durumlarda totalitarizmin toplumu topyekûn kurmaya ve düzenlemeye yönelik total bir bağlayıcılığının yerleşmesi kaçınılmaz olacaktır. Snyder’in demokrasinin gereği olarak ifade ettiği kurumların korunması, hesap verebilirlik ilkesinin uygulanmadığı durumlarda hesap sorabilirliğin devreye gireceği kurumların var olmasını ve korunmasını gerektirecektir.

Hesap sorabilirliğin merkezine iktidarların alternatifi olarak görülen muhalefeti koymak mümkün. Ancak demokrasilerin vazgeçilmezleri arasında kabul edilen bu alternatif de - totaliter yönetimlerde yok edilmemişse - totaliter liderin meşruiyetine hizmet etmekten öteye gidemeyecektir. Eğer bir ideoloji tek partili veya çok partili bir düzen içerisinde mutlak bir meşruiyet aracı ise parti sayısı totalitarizmin ölçüsü sayılmamalıdır (Çetin, 2002: 19). Totalitarizm de demokrasiler gibi plüralizme (çokçuluk, çoğulculuk) açıktır. Ancak totalitarizmin aksine demokrasilerde ideolojik bir

monizmden (tekçilik) bahsedilemez. Linz, (1984: 23) totaliter sistemlerdeki plüralizmin demokrasilerdeki sosyal plüralizm değil siyasal plüralizm olduğunu ifade etmektedir. Totaliter yapılarda tek bir ideolojinin hayat bulduğu, mevcut diğer partilerinde benzer çizgide politika ürettikleri görülmektedir. Aksi takdirde, Almanya, İtalya İspanya ve SSCB örneklerinde görüldüğü gibi partiler kapatılır, kurucuları cezalandırılır. Tek bir ideoloji çerçevesinde siyaset yapan birden çok partinin varlığı da totalitarizmin göstergesidir. Demokrasi, toplumun tek bir ideolojik kimlikle bütünleşmiş farklı partiler ve kişiler arasında tercih yapması değil farklı ideolojik tercihleri ve farklı kimlikleri temsil eden partiler arasında tercih yapabilmesidir (Sakman, 2015: 122). Totalitarizm ise tek bir ideolojik çerçevede hareket eden tek bir kişi ya da zümre etrafında toplanmış, baskılanma sonucu zorunlu tercihlerdir. Yani sadece çok partili siyasal yapı, totalitarizmi engellemeyecektir. Aksine demokrasi kisvesi altında totaliter ideolojik hegemonyanın toplumsal olarak benimsenmesi için görünürdeki çok partililik, totalitarizmin bireysel, toplumsal hatta uluslararası meşruiyetini sağlayacaktır.

Demokrasinin en asgari düzeyde uygulandığı yönetimlerde bile az sayıdaki alternatifler arasından seçme şansı bulunmaktadır. Totalitarizm ise alternatiflerin olmadığı veya alternatiflerin de aynı paralelde hareket ettiği yönetimleri ifade eder. Totalitarizmde toplumun tektipleşmesi makbul kabul edildiğinden demokrasilerdeki çok seslilik yerini sessizliğe bırakarak tepkisiz bir toplum meydana gelmektedir. Dolayısıyla tepkisiz ve itaatkâr bir toplum, alternatifsiz totaliter liderin meşruiyet göstergesi olacaktır.

Birey ve toplumun yönetimlerin niteliğine göre nasıl hareket ettikleriyle ilgili farklılıklar ve bunların devlet erkine karşı tutumlarını incelemek demokrasi ve totalitarizmin hangi durumlarda birbirlerinin tersi olduğu noktasında yol gösterici olacaktır.

2.3.1. Birey-Toplum-Devlet Statüsü

Demokrasi ve totalitarizmde birey, toplum ve devlet ilişkisi nasıl konumlanmıştır? Demokrasi ve totalitarizm ekseninde birey, toplum ve devlet üçgeninin öncelik sırası nasıl değişiklikler göstermektedir? Demokrasinin tersi olarak totalitarizmdeki birey, toplum ve devlet statüsü nasıl bir semantik değişikliğine tabi olmuştur? Bu başlık

altında yukarıdaki soruların yanıtları aranacak ve demokrasinin tersi olarak totalitarizmin toplumsal izdüşümü yapılacaktır.

Demokratik bir siyasal alanda birey, toplum ve devlet aktörleri birbirlerini tamamlarken totaliter yönetimlerde devlet erki, birey ve toplumu kontrol altına alarak etkisizleştirmektedir. Total bir ideoloji ile hareket eden totaliter yapılarda, birey ve toplum sadece devlet var olduğu için var oldukları bilinci ile hareket ettirilmektedir. Bireyin ve toplumun baskı altında tutulmasıyla devlet erki totaliter liderin isminde vücut bulmaktadır. Demokrasilerdeki bireysel özgürlükler, çok partililik/çok seslilik ve güçler (kuvvetler) ayrılığı (yasama, yürütme ve yargı) totaliter yönetimlerde yerini bireysel özgürlüklerin olmadığı parti devletine ve “mutlak iktidar” a bırakmaktadır.

Demokrasinin önemli özelliklerinden biri, bireyin sadece bireyle değil, bireyin toplum ve devletle olan ilişkilerini, diğer yönetim formlarına göre en fazla koruyan ve anayasal güvence altına alan yönetim formu olmasıdır. Totalitarizmin önemli özelliklerinden biri ise bireysel özgürlüklerin en fazla yok sayıldığı ya da yok edildiği, hayatın her alanına müdahale edildiği yönetim formu olmasıdır. Bireyin, haklı taleplerini sadece kendi başına elde edebildiği ve bu hakkını herhangi bir kaygı ve umutsuzluk içerisine girmeden arayabildiği yönetimlerde bireysel özgürlüklerden ve dolayısıyla demokratik yapıdan söz etmek mümkün olacaktır. Totalitarizmde ise aynı taleplerle hareket eden bir bireyin, en azından kaygı ve umutsuzluk içerisine gireceği kaçınılmaz olacaktır.

Toplum statüsü penceresinden bakıldığında, demokrasilerdeki çok partililik/çok seslilik totaliter yönetimlerde yerini tek parti/parti devletine bıraktığı görülmektedir. (Hitler Almanya’sında Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi, Mussolini İtalya’sında Cumhuriyetçi Faşist Parti, Stalin Rusya’sında Komünist Parti.)

Demokrasilerin ayırt edici özelliklerinden biri de sivil toplum olarak kabul edilmektedir. Demokrasilerde sivil toplum, devletten bağımsız olarak hareket edebilen ve yönetime etki edebilme gücüne sahip bir baskı aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Çağdaş devletin totalitarizme kaymasının engellenebilmesi için sivil toplum örgütlenmesinin önemine vurgu yapan İsmail Hira ve Mustafa Kemal Şan, sivil toplum örgütlenmesinin demokrasiler için ne kadar hayati önemde olduğunu şu şekilde ifade etmektedirler:

“Devletten bağımsız, çoğulcu ve örgütlü bir sivil toplum, demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Her kim devlet ile sivil toplumun birleşmesini teşvik ederse, demokratik devrimi tehlikeye atmış olur. Önünde toplumsal engeller olmayan devlet iktidarı her zaman tehlikeli ve sakıncalıdır” (Hira ve Şan, 2009: 386).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere demokrasilerdeki çoğulculuğun totalitarizmdeki tekçiliğe evrilmemesi için sivil toplum set görevi görmektedir. Bireylerin özgür iradeleriyle oluşturduğu sivil toplum, devletten bağımsız olduğu oranda bireysel özgürlüklere, bireylerin aidiyet duygularına ve toplumsal alana hitap edecektir. Tersisi durumunda devlet erkine eklenip totalitarizmin önündeki set olma vasfını kaybedecektir.

Devlet statüsü perspektifinden demokrasi ve totalitarizm karşılaştırmasında en göze çarpan farklılığın güçler ayrılığı olduğu söylenebilir. Demokrasilerdeki güçler ayrılığı ilkesi muğlak bir hal aldığı andan itibaren totalitarizme doğru yol alındığı düşünülebilir. Çoğunlukla demokratik yollarla iktidara gelen totaliter lider, herhangi bir karışıklığı fırsata çevirerek ya da karışıklığı bizzat tertipleyerek tüm yetkileri kendisinde toplamaktadır. (Hitler Almanya’sında Reichstag yangını gibi). Gücün tek elde toplanmasının doğuracağı sonuçlar, totaliter ülkelerde birey ve toplum nezdinde destek dahi bulmuştur. Totaliter liderler, tüm yetkileri kendilerinde toplamak için hazırladıkları yasaları demokratik kanallarla toplumun onayına sunarak meşruiyet kazanmışlardır.

Birey, toplum ve devlet statülerinden sonra demokrasi ve totalitarizmin ayrımcılık meselesine bakış açılarının incelenmesi gerekecektir. Totaliteryen ülkelerde ayrımcılık meselesinin sosyal olarak “ırk” dini olarak “mezhep” ve siyasal olarak “ideoloji” merkezli olduğu söylenebilir. Bu nedenle ayrımcılık meselesi ırk, mezhep ve ideoloji çerçevesinde ele alınacaktır. Aynı zamanda demokrasilerde bu üç kavramın nasıl konumlandırıldığı incelenecektir.

2.3.2. Ayrımcılık Meselesi: Irk, Mezhep ve İdeoloji

Ayrımcılık nedir? Ayrımcılık hangi alanlarda yapılmaktadır? Ayrımcılık meselesinde amaçlanan sonuçlar nelerdir? Ayrımcılığın yeşerdiği ortamlar nelerdir ve bu ortamlara hangi aşamalardan geçilerek varılmaktadır? Bu başlık altında ayrımcılık meselesi sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde incelenecek olup ırk, mezhep ve ideoloji özelinde, demokratik ve totaliteryen yönetimlerdeki pratikler incelenmeye çalışılacaktır.

Ayrımcılık kavramı esas itibari ile bireyler arasındaki eşitlik fikri ve ilkesi üzerine inşa edilmiştir (Göregenli, 2012: 176). Her insanın doğuştan eşit olduğu genel kabulü ile hareket edildiğinde, bazı kişilerin daha eşit! olarak kabul edildiği durumlarda ayrımcılık meselesinin var olduğu savunulabilir. Günümüzde hem hukuksal hem de insani olarak ayrımcılık meselesine konulan mesafe ile ırk, din (mezhep), renk, cinsiyet vd. ayrımlarda sorun minimize edilmeye çalışılsa da fanatik-radikal-fundamental gruplarda (Çifci, 2019: 13) varlığını koruduğu görülmektedir. Ayrımcılık meselesinin, 20. Yüzyılın ikinci yarısında Doğu ve Batı Avrupa’da özellikle ırk, mezhep ve ideoloji üzerinden yapıldığı söylenebilir.

Doğu ve Batı Avrupa’daki baskıcı totaliter liderlerin yönetimleri altındaki ülkelerdeki pratikleri incelendiğinde en belirgin ortak noktalarının “ırk” olduğu görülecektir. Nasyonal Sosyalist Hitler, Faşist Mussolini, Monarşist Franco ve Komünist Stalin, kendi ülkelerinde yeni ve saf bir ırk yaratma gayretiyle milyonlarca insanın ölümüne veya sürgün edilmesine sebep olmuşlardır. Benzer şekilde mezhep olarak Batı Avrupa’da genel olarak Katolik mezhebi öncelenmiş diğer mezhepler ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır. İdeolojik olarak da her totaliter liderin kendi tahayyüllerinin gerçekleştirilmesine zemin hazırlayacak hastalıklı fikirlerden oluşan ideolojiler benimsetilmiştir. Makbul olarak Almanya’da Alman ırkı, Protestan mezhebi, Nazi ideolojisi; İtalya’da İtalyan ırkı, Katolik mezhebi, Faşizm ideolojisi; İspanya’da İspanyol ırkı, Katolik mezhebi, Falanjizm¹³ ideolojisi; SSCB’de Rus ırkı, Komünist ideoloji kabul görmüştür.

Birbirinden farklı hatta zıt ideolojilerdeki kişilerin aynı paydada buluşmaları ve aynı amaç doğrultusunda hareket etmelerinin altında yatan sebeplere bakıldığında şöyle bir sonuca ulaşılabilir: Toplumun belli bir amaç doğrultusunda kanalize edilebilmesi için ortak bir paydanın belirlenmesi gerekmektedir. Belirlenen paydanın sürekliliğini sağlamak için de bunun güçlü bir şekilde tekrarlanması gerekecektir. Almanya, İtalya, İspanya ve SSCB’deki totaliter yönetimler incelendiğinde bu ortak paydanın genellikle ırk ile mezhep ve ideoloji çerçevesinde belirlendiği görülecektir. Bu çerçevenin dâhilinde olmayan bireyler tam da totaliter liderlerin amaçlarına uygun bir şekilde nefret

¹³ Falanjizm, 1933 yılında José Antonio Primo de Rivera tarafından İspanya’yı ele geçirmeye çalışan İspanyol komünistlere karşı geliştirilen, en çok Francisco Franco tarafından uygulanmış otoriter-kralcı faşist ideolojidir.

objesi olarak toplumun önüne sunulmuşlardır. Nefretin kalıcılığına, sürekliliğine ve birleşim noktası olduğuna inanan totaliter liderler, bunu ustaca kullanarak toplumun büyük bölümünü kendi yanlarında tutmayı başarmışlardır. Böylece hem otoritelerini güçlendirmişlerdir hem de kendilerine muhalefet edebilecek siyasi rakiplerini yok etmişlerdir. Nihai amaç ise hastalıklı bir ruhun, hastalıklı fikirlerine kitleleri inandırarak iktidarını baki kılmaya çalışması şeklinde ifade edilebilir.

Hitler, Nazizm anlayışının temellerini oluşturan “Mein Kampf” adlı eserinde hastalıklı fikirlerini; “İrk karışımı ‘Tanrının, yaratanın iradesine karşı’ işlenen bir günahdır. Melez halklar yenilmeye ve uluslar haritasından silinmeye mahkûmdurlar; bu bir adaletsizlik değil, adaletin kendisidir. Yeryüzünün ilk günahı kana ve ırka karşı işlenen günahdır ve buna teslim olmak insanlığın yok olmasına yol açmaktadır” (Fontette, 1991: 82). şeklinde ifade etmiştir. Hitler bu fikirlerinin yansıması olarak, Almanlar ile Yahudilerin evliliğini yasaklamış “saf ırk” kuramı ile genetik kalite elde edilerek Alman ırkına diğerlerinin “doğal efendisi” yapacak nitelikler kazandırmaya çalışmıştır (Şenel, 1984: 135). Saf ırkın oluşabilmesi için öncelikle diğer ırkların, dolayısıyla Almanya’da Yahudilerin yok edilmesi gerekmektedir (Fontette, 1991: 85). Hitler bunu büyük oranda sistematik olarak gerçekleştirmiş ve bu paydada Alman toplumunu birleştirmiştir.

Demokrasi, demokratik yönetimler, gücün sınırlarının belirlenmesi ve ırk, mezhep ve ideoloji ekseninde demokrasi-totalitarizm diyalektiği ve de totaliter uygulamalar olan; Mussolini Faşizm’i, Hitler Nazizm’i, Franco Falanjizm’i ve Stalin Komünizm’i pratikleri incelendikten sonra bu uygulamaların edebiyata yansımalarını incelemek gerekecektir. Bu bağlamda, Cesur Yeni Dünya, 1984 ve Gelecekbilim Kongresi adlı kara mizah romanları üzerinden totaliter yönetimler analiz edilecektir. Edebiyatın yol gösterici fonksiyonundan hareketle totalitarizm eleştirisinin işlendiği bu romanların, yazıldıkları dönemdeki uygulamalarından yola çıkarak, olabilecek tehlikelere karşı toplumu uyarma niteliği taşıdıkları ifade edilebilir. Totaliter yönetimlerdeki birey, toplum ve devlet unsurlarının kara mizah romanlarında nasıl işlendiği ve bu doğrultuda toplum, eğitim ve ekonomi planlamasının nasıl ele alındığı; toplumsal, siyasal ve edebi açılardan önem arz etmektedir. Aynı zamanda gelişen teknolojinin toplum hayatına etkisi ve teknolojik gelişmelerin bile totaliterleşen yönetimlerin kendi emelleri için nasıl

araçsallaştırıldığıın toplum hafızasında yer edinmesi açısından kara mizah romanlarında nasıl ele alındığı incelenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARA MİZAH ROMANLARINDA TOTALİTARİZM VE DEMOKRASİ

Mizah, “güldürü” olarak Türkçeye çevrilmektedir. Kara mizahın ise güldürürken düşündürülen umutsuz ve karamsar bir tablonun çizildiği yapıtları ifade ettiği söylenebilir. Bu bölümde, kara mizah ya da ütopyik/distopik olarak anılan Cesur Yeni Dünya (Aldous Huxley), 1984 (George Orwell) ve Gelecekbilim Kongresi (Stanislaw Lem) adlı yapıtlardaki totalitarizm ve demokrasi diyalektiği incelenecektir.

Kara mizah romanlarının toplumsal gerçeklikleri farklı bir tarzda işledikleri için siyaset kültüründe çok önemli bir yere sahip oldukları söylenebilir. Çünkü söz konusu romanlar, devletin/sistemin/iktidarın sınırsız gücü karşısında toplumları olası tehlikelere karşı uyarmaktadırlar. Çalışmaya örneklem olarak alınan kara mizah romanlarının ortak noktası ise üçünün de yazıldığı dönemin sorunlarını, buldukları zamandan çok daha ileri bir zaman dilimini kullanarak hicvetmeleridir. Bu yönleriyle gerçek olamayacak kadar güzel hayallerle kurgulanan ütopyik toplum tasavvurunun antitezi olarak ifade edilebilirler. Dolayısıyla bu romanlar distopya olarak kabul edilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında ütopyanın demokrasiyi, distopyanın totalitarizmi sembolize ettiği ifade edilebilir.

Ele alınan bu romanlar, yazıldıkları dönemde –teknolojinin ilerlemesiyle- ortaya çıkacak siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların nasıl sonuçlar doğurabileceği üzerine kurgulanmışlardır. Toplumun nasıl bir felakete doğru sürüklendiği, bu sürüklenmede siyasi ortamın rolü, bu siyasi ortamın ekonomiye etkisi ve bu ekonomiye etkinin toplumsal yapıda oluşturduğu hasar yergi şeklinde aktarılmıştır. Kara mizah romanlarının yazıldıkları dönemden bağımsız olarak geniş zaman kipinde okunması gerektiğinden yola çıkarak şöyle söylenebilir. “Önünde toplumsal engeller olmayan devlet iktidarı her zaman tehlikeli ve sakıncalıdır” (Hira ve Şan, 2009: 386).

Kara mizah romanlarında hedef alınan nedir? Kara mizah romanlarında birey, toplum, devlet üçgeninde öncelenen hangisidir? Kara mizah romanlarında toplum, eğitim, ekonomi, hukuk ve nüfus planlaması nasıl kurgulanmıştır? Kara mizah romanlarında iktidar ve şiddet nasıl işlenmiştir? Kara mizah romanlarında totalitarizm ve demokrasi ile özne ve nesne arasındaki ilişki nasıl kurulmuştur. Bu bölümde temel olarak bu soruların merkezinde toplumsal bir analiz yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle

kara mizah romanlarında birey, toplum ve devlet üçgeni, sonrasında ise iktidarın ve şiddetin medya, eğitim ve kimya ile nasıl sağlandığı incelenecektir.¹⁴

3.1. HUXLEY, ORWELL VE LEM'DE BİREY, TOPLUM VE DEVLET

Günümüz insanı, Charlie Chaplin'in "Modern Zamanlar" filminde olduğu gibi ne ürettiğinin ayırında bile olmadan, üretim bandına esir olan, kendisine bile yabancılaşan ve mekanikleşen bir işçi, Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya adlı yapıtında; sınırın diğer tarafında yaşaması gereken bir vahşi, George Orwell'ın 1984 adlı yapıtında; "Büyük Birader Seni İzliyor" yazılı posterlerin ve tele-ekrandan her an gözetlenmenin etkisi altında davranışlarına çeki düzen vermek zorunda kalan bir figüran, Stanislaw Lem'in Gelecekbilim Kongresi adlı yapıtında; gördüğü hiçbir şeyin gerçekte var olmadığını, başkalarının görmesini istediği gibi görebilmesini sağladığı bir kobaydır.

20. yüzyılın ilk yarısının distopik yapıtları "Cesur Yeni Dünya" ve "1984"ün öngörülleri ile ikinci yarısının henüz deneyimlenmemiş Gelecekbilim Kongresi adlı yapıtı, insanın nesneleştirilmesine ve ötekileştirilmesine anlamlı bir bakış açısı getirmişlerdir. Bu romanlarda, teknolojik gelişmelerin artan hızı nedeniyle güç merkezileşmekte ve dolayısıyla da toplumsal yaşamda totalitarizm ortaya çıkmaktadır. İnsanın nesneleştirilmesi ve ötekileştirilmesi ile toplumun büyük çoğunluğuna mutlu bir gelecek vaat edilerek otoriteye itaatının sağlandığı bu romanlarda totaliter yönetimlerin ortak amaç ve araçları kara mizah yoluyla okuyucuya aktarılmaktadır.

Normal bir yönetimde, kamusal alanda bireyin eylemleri, yasalara uygunluk yönünden denetlenir, gerektiğinde öngörülmüş cezalar verilir. Kamusal alanda bir "vatandaş" olarak herkes herkesle eşittir. Cezalarda bile eşitlik olması esastır. Totaliter yönetimlerde ise bireyin mahrem alanda yaptıkları dâhil her şey, iktidarın bizatihi mevcudiyetinin devamlılığını ilgilendirdiği için; birey risk unsuru olan bir "objedir". Bu bağlamda Nazi Almanyası özelinde risk unsuru olarak görülen, ırk temelli bir kategori olarak "öteki"yi temsil eden Yahudiler olmuştur. Bu yerel ve spesifik kategori günümüzde "yabancı", "göçmen", "mülteci" "azınlık" gibi kavramlarla tedavüle sokulmuştur. İktidarlar tarafından "öteki" tanımlandıktan ve ayıklandıktan sonra "dost", "müttefik", "makbul" ve "güvenilir" gibi kavramlarla da çoğunluk kategorize edilmiştir.

¹⁴ Çalışmanın bundan sonraki kısmında ütopya, distopya ve kara mizah kavramları birbirlerinin yerine kullanılacaktır.

Direnç gösteren birey ya da gruplar ise “düşman”, “terörist” ya da “hain” olarak ötekileştirilip sınırın dışına(!) atılmışlardır.

Toplumun, realiteden yoksun kategorizasyonunun altında yatan neden Zygmunt Bauman’a göre; modern devletin, nüfusu ikiye bölmeleridir. Bauman (2003: 34) bu durumu “Beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek ya da kökünden sökülecek yabancı otlar.” şeklinde ikiye ayırmaktadır. Bauman’ın bu benzetmesinden yola çıkılarak modern devlet, bahçıvan rolüne soyunmuş, her şeyi tasnif eden, sınıflandıran, kategorize edip bir nevi ölçülebilir hale getiren, istediği zaman ulaşılabilir kılmayı hedefleyen bir totaliter yapı olarak tanımlanabilir¹⁵. Devlet, toplumu ne kadar çok parçalara ayırıp kategorize ederse o kadar kolay ulaşabilecektir. Her şey sınıflandırılmalı ve sınıflandırılan her şey tanımlanmalıdır. Otorite tarafından sınıflandırılan ve tanımlanan her şey, artık nesneleştirilmiştir. Tanımlanmayı reddeden her oluşum ise “düşman” veya “hain” gibi kavramlarla anılacaktır. Dolayısıyla güç merkezileşmekte, sınıflandırılan toplum ayrışmakta ve bir kesim düşmanlaştırılarak birey nesneleştirilmekte ve böylelikle de totaliter bir yapı ortaya çıkmaktadır.

3.1.1. Huxley, Orwell ve Lem’de Birey

Huxley, Orwell ve Lem’de birey, bütün totaliter yapılarda olduğu gibi, özne olmaktan çok uzaktır. Huxley Cesur Yeni Dünya’da bireyi, mutlak otorite olan “Ford Hazretlerine” itaat eden, onun gösterdiği amaç ve hedefler doğrultusunda hareket eden, doğumdan önce buna şartlandırılan ve daha doğmadan ne olacağı, yani toplumdaki görevi belirlenen bir “obje” olarak tasavvur etmektedir. Daha doğmadan dünyadaki görevi belirlenen bireyler, bu görevlerini büyük bir mutlulukla yerine getirmektedirler. Herkes mensubu olduğu sınıfın üyesi olmaktan çok memnun olarak şartlandırılmaktadır. Başka bir şey olmanın ne demek olduğunu hiçbir zaman bilemeyeceklerinden, sorgusuzca kendilerine biçilen kurallar ve görevler dâhilinde hareket etmektedirler.

¹⁵ Modern ulus devletinin mantığı tekil bir kalıp üzerinde temellenmektedir. Bu nedenle, modern ulus devletinin getirdiği bu tekilleşme dünyanın pek çok yerinde büyük problemlere neden olmuştur.

Doğumun, bir anne-baba olmadan şişelenme¹⁶ yöntemiyle gerçekleştiği bu distopyada herhangi bir aile bağı olmayacağından tüm bağıllığın ve minnettarlığın sisteme/yönetime nasıl kanalize edildiği işlenmektedir. Hatta anne - baba – ebeveyn kelimeleri müstehcen olarak kabul edilmektedir. Huxley, 1932 yılında yazdığı yapıtının 1946 yılında yazdığı önsözünde, “Ekonomik güvence olmazsa kölelik sevgisi hayata geçirilemez” diye belirtmiştir. Huxley distopyasında, bu güvencenin istedikleri zaman elde edebilecekleri “soma”¹⁷ olarak adlandırdığı mutluluk verici bir ilaç ile sağlandığını/sağlanacağını belirtmektedir. Bireylere günlük olarak dağıtılan soma ile herhangi bir kaygıları olmaksızın belirlenen görevlerini büyük bir mutlulukla yerine getirmektedirler. Çok önceden belirlenen görevlerini sonradan yerine getirmeyen ya da sorgulayan bireyler uyumsuz olarak kabul edilip farklı adalara gönderilmektedirler. Böylece toplum ve devlet uyumsuz bireylerden arındırılarak sistemin devamlılığı sağlanmaktadır. Totalitarizmin nesneleştirme, tektipleştirme, düşman-hain ilan etme politikalarının önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilecek bu durumun Huxley tarafından çok fazla işlendiği görülmektedir. Soma sayesinde uyuşturulan, avutulan ve itaati sağlanan bireyler ile bütün totaliter yapılardaki binyılcı gelecek vaadiyle itaati sağlanan bireyler arasında pratikte bir farkın olmadığı ifade edilebilir.

Orwell 1984’te bireyi, “Büyük Birader”in gözetimi altında “parti”nin makbul bir neferi olarak tasvir etmektedir. Bireysel özgürlüklerin tamamen yok edildiği, kişisel alanın bile olmadığı bir sınırlar silsilesi altında birey, birey olmaktan çok uzaktadır. Orwell, iktidarın sınırsızca kullanıldığı, “bellek deliği” ile toplumsal hafızanın Parti’nin hedefleri doğrultusunda silindiği, “çift düşün” ile gerçekliğin denetim altında tutulduğu, bu baskıcı yönetime uyum sağlamayanların da “buharlaştığı” bir dünya çizmektedir. “Yenisöylem” ile sistemin sloganları ve propagandaları yenilenirken “İki Dakika Nefret” seanslarıyla liderin düşman ilan ettiği kişi ya da ülkelere karşı düşmanlık canlı tutulmakta, “Üç Yıllık Plan” ile bireylerin geleceğe dair umutlu olmaları sağlanmaktadır. Orwell’in distopyasında, evliliklerin cinselliği aşan bir amacının olması gerektiğinden yola çıkılarak “Parti’ye hizmet edecek çocuklar dünyaya getirme”

¹⁶ Bir nevi ana rahmi olarak işlev gören, yapay dölleme işlemi safhasından, canlanma, şartlandırılma ve gelişimini tamamlama safhasına kadar embriyonun muhafaza edildiği yer.

¹⁷ Huxley, bu adlandırmayı, bireylerin itaatini sağlamak amacıyla kendilerine verilen bir tür uyuşturucu maddeyi tanımlamak için kullanmaktadır.

amacıyla yapılan evliliklere izin verildiği işlenmektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere 1984'te birey tam da totaliter yönetimlerin pratiklerinde olduğu gibi değersizleştirilmiş, nesneleştirilmiş, şeyleştirilmiş ve tektipleştirilmiştir. Orwell'ın "nefret seansları" ile oluşturduğu birlik ruhu ve totaliter yönetimlerdeki "düşman bilinci"nin aynı paralellikte olduğu savunulabilir.

Lem, henüz deneyimlenmemiş bir geleceği işaret ettiği zaman diliminde¹⁸ bireyi, toplumu ve devleti dünya sınırlarını aşan bir evrende tasavvur etmektedir. Lem'in distopyasında gerçek birey ve toplumun sadece izlerine rastlanabildiği, devlet sınırlarının ise silikleştiği, sadece sembolik olarak mevcudiyetini koruduğu sonucuna varılabilir. Artık tüm dünya devletleri, artan nüfusu kontrol etmek için birlikte hareket etmektedirler. Tüklenen canlı türleri ve gıda kıtlığı yapay canlılar ve gıdalar ile aşmakta ve de "Kimya" biliminin sınırlarının zorlanmış olduğu görülmektedir. Lem'in distopyasında, bireylerin sosyolojik, psikolojik, fizyolojik, ekonomik, kültürel vb. tüm istekleri sanal bir gerçeklikle sunulabilmektedir. Hiç kimsenin farkında olmadığı bu hayal dünyasında herkesin mutlu olduğu gözlenmektedir. Lem (2014: 89), "Eğer fırsatını bulursa, hayal her zaman gerçeği tepeler." diyerek bireylere kurmaca bir yaşam alanı çizmektedir. Bu kara mizahta, uygun kimyasaldan verilen birey/kurban, gerçeklikle ilişkisini yitirdiğine dair en ufak bir şüphe duymaksızın mutlu bir şekilde hayatını devam ettirmektedir. Lem'in kurguladığı kimyasal/kimyatokrazi ile bireylere sunulan sanal mutluluğun, totaliter ülkelerde siyaset/bürokrasi ile bireylere sunulan mutlu gelecek vadinin benzerlikler taşıdığı gözlemlenmektedir.

İncelenen üç roman genelindeki totaliter devlet tasviri, tüm gücü kendisinde toplayan iktidarın/hükümetin/bürokrasinin/sistemin, bireyleri köleleştirdiği fakat bu köleleştirmeyi köleler köleliklerini sevdikleri veya kabullendikleri için zor kullanmaksızın başardıkları sonucuna varılmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi birey, Huxley'de bir vahşi, Orwell'da bir figüran, Lem'de bir kobaydır. Totaliter rejimlerde de bireyin, sisteme uyum sağlamadığında hapsedilmesi, yok edilmesi ya da en iyi ihtimalle sınır dışı edilmesi gereken bir düşman/hain, totaliter liderin iktidarının sürekliliğini

¹⁸ Lem'in romanı, zaman olarak 2039'dan sonra ki bir zaman dilimine işaret ettiği için henüz deneyimlenmediği ifade edilmektedir.

sağlayan bir figüran, totaliter liderin amaçlarına hizmet için başlatılan savaşlarda kullanılmaya elverişli bir kobay olarak görüldüğü söylenebilir.

3.1.2. Huxley, Orwell ve Lem'de Toplum

Huxley'de toplum; önem sırasına göre, Alfa, Beta, Gama, Delta ve Epsilon olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma aynı zamanda bir görev ayırımı olarak da betimlenmektedir. Kendi aralarında da artı eksi olarak ayrıştırılan bu gruplar, totalitarizmdeki sınıf ayrımları ile örtüşmektedir. Örneğin, Franco İspanya'sında Katolik din adamları, iç savaşta etkin rol almış askerler ve Monarşi yanlıları toplum içerisinde ayrıcalıklı olarak konumlandırılmıştır. Buna paralel olarak Huxley'in romanında da Alfalar toplum içerisinde ayrıcalıklı bir durumdadırlar.

Huxley'in, normal doğumun olmadığı, insanların "Bokanovski" diye adlandırılan bir işlemlerle dünyaya geldiği bir ortamı tasavvur eden bu romanında Bokanovski toplumsal istikrarın en önemli araçlarından biri olarak görülmektedir. Huxley'in çizdiği bu dünyada bireye, ne kadar alt sınıfa aitse o kadar az oksijen verilmektedir. Toplumsal statünün gerekliliğinin ve katı bir şekilde uygulandığının kara mizah yoluyla anlatıldığı bu romanda "Standart Gamalar, değişmez Deltalar, tek tip Epsilonlar"ın bütün sorunları çözeceğine inanılmaktadır. Çocuklar daha konuşmaya başlamadan aynı kategorideki çocuklara aynı renk elbiseler giydirilmekte, aynı ortamlar sağlanmaktadır. "Hipnopedya" olarak adlandırılan yöntemle -uyku eğitimiyle- çocukların aynı şekilde hareket etmeleri sağlanmaktadır. Bu sayede farklı toplumsal sınıflar ile aynı amaca hizmet eden, totalitarizmin ruhuna uygun, tektipleştirilmiş toplum yaratılmış olacaktır. Romanda, "Epsilonlarda zekâya ihtiyaç duyulmamaktadır" denilerek bu kategorideki insanlar ile totaliter lidere "kesin inanç" ile itaat eden toplumsal sınıflar arasındaki benzerliğe dikkat çekildiği söylenilebilir. Hipnopedyada öğretilen, "herkes herkese aittir" sözüyle sağlanan toplumsal zemindeki bireyin ruhsal durumu ile Arendt'in ifade ettiği totaliter yönetimlerdeki, kendi başına karar alamayan ve bu nedenle koşulsuz şartsız alınmış olan kararlara uyan kitle insanı psikolojisi örtüşmektedir. Huxley'in distopyasında, bir yöneticinin toplum için tehlike olarak gördüğü durum şöyle dile getirilmektedir.

"Hiçbir suç, davranış bozukluğu kadar bağıtlanmaz değildir. Cinayet sadece bireyi öldürür; sonuçta, birey nedir ki? Kolayca yeni bir birey yaratabiliriz, hem de istediğimiz kadar. Uyumsuzluk bir tek bireyin hayatından çok daha

fazlasını tehdit etmektedir; doğrudan, toplumun kendisi için bir tehlike oluşturur”(Huxley, 2018: 155-156).

Söz konusu suçu işleyen birey, toplum için tehlike arz edeceğinden “sınırın dışına” gönderilmektedir. İncelenen totaliter rejim pratiklerinde de bireyin toplum, istikrar ve devlet için bir anlam ifade edemeyeceği ve feda edilebileceği görülmüştür. Huxley’in romanındaki bu toplumsal gerçekliğe paralel bir şekilde; Mussolini, Hitler, Franco ve Stalin kendi hükümranlık alanlarında, tehlike arz edeceğini düşündükleri her bireyi hapsederek, sürgüne göndererek veya idam ederek sınırın dışına(!) göndermişlerdir.

Huxley, Orwell ve Lem’in distopya olarak tasvir ettikleri dünyanın, totalitarizmin binyılcı gelecek vaadi ile örtüştüğü sonucuna varılabilir. İncelenen bütün totaliter liderlerin, mutlu bir gelecek vaadiyle toplumun desteğini elde ettikleri görülmektedir. Aynı zamanda kara mizah romanlarında sıkça rastlanan ve tekrarlanan propaganda ve sloganların, totaliter liderlerin hepsinde görülen ortak özellik olduğu görülmektedir. Orwell’in 1984 adlı yapıtında, “Savaş Barıştır, Özgürlük Köleliktir ve Cehalet Güçtür” sloganının gerçek hayatta, Hitler’in Propaganda Bakanı Joseph Goebbels’in; “Eğer yeterince büyük bir yalan uydurur ve sürekli tekrarlırsan, sonunda insanlar buna inanacaktır.” sözünde karşılık bulmaktadır. “Büyük Birader”in her evde tele ekrandan toplumun her bireyini gözetliyor olması da, totaliter liderlerin istihbarat çalışmalarına ne kadar önem verdiklerine bir yergi olarak düşünülebilir.

Totaliter liderler, gerçek amaç ve hedeflerini toplum nezdinde kabul edilebilir kılmak için başlattıkları sürgün, soykırım ve savaşlarda, tüm bunları kendi halklarının refahı ve mutluluğu için yaptıklarını ifade etmişlerdir. Toplum nezdinde fedakârlık olarak görülen bu durumun sonucunda lider, kurtarıcı hatta “Tanrı” olarak görülmüştür. Totaliter liderler gerçek amaçlarını gizlediği için ve Arendt’in de ifade ettiği gibi yüzlerce yıllık planlarının deneyimlenmesi çağdaşları tarafından olanaksız olduğu için, yaptıkları kötülükler toplumsal bir tepkiye yol açmamıştır. Lem bu durumu Gelecekbilim Kongresi adlı yapıtında şöyle dile getirmektedir;

“Tarih boyunca iyilik hep gözle görünür şekilde icra edilse de kötülük ancak gizlenerek, bazı mazeretler altında; örneğin kabul gören yüce amaçlar için yağmalamak, yıkmak aşağılamak gibi uygulanabiliyordu”(Lem, 2014: 98).

Kötülüğün ancak gerçek amacın arkasına gizlenerek yapılabildiğinden hareket eden Lem, (2014: 98) “herkes canilik etmek istiyor ama kendini cani hissetmeden”

diyerek totaliter liderlerin tüm kötülüklerine destek veren toplumun büyük bir bölümünün, sosyo-psikolojik analizini yapmaktadır. Toplumun bu kriminalize halini Orwell, sisteme adapte edilerek yetiştirilmiş bir çocuğun, anne-babasını “düşünce polisine” ihbar etmesi şeklinde işlerken; Huxley’in, Vahşi’nin kendisini toplumdan soyutladığında bedenine uyguladığı şiddeti haz alarak seyretmeye gelen kişiler üzerinden verdiği söylenebilir.

Totalitarizmin, “hayatın her alanında toplum üzerinde tahakküm kurması” prensibi Huxley, Orwell ve Lem’de, farklı zaman dilimleri tasavvur edilse de, aynı düzlemde işlenmektedir. Huxley, elektrik verilerek giriş çıkışlara engel olan tel örgülerle sınırları belirlenen alanda yaşayan toplumun tamamının, Orwell, tele-ekrandan gözetlenebilen her alanın ve bu alanlarda yaşayan herkesin, çok daha ileri bir zaman dilimini tasavvur eden Lem ise dünya nüfusunun tamamının üzerinde tahakküm kurulduğunu işlemektedir.

Huxley, Orwell ve Lem’in kara mizah romanlarında “toplum”un totalitarizm perspektifinden nasıl işlendiği anlatıldıktan sonra “devlet”in nasıl işlendiğine bakılması gerekmektedir. Neumann’ın, “Devlet ile toplum arasındaki çizginin yok olması ve toplumun toptan siyasileştirilmesi” olarak tanımladığı totalitarizmi, kara mizah romanları aracılığıyla ele almak, totalitarizmde devlet-toplum aktörlerinin rollerinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

3.1.3. Huxley, Orwell ve Lem’de Devlet

Huxley, Orwell ve Lem’de devletin, totalitarizmde olduğu gibi, her şeyin planlayıcısı ve uygulayıcısı konumunda olduğu görülmektedir. Toplumun, eğitimin, ekonominin ve nüfusun önceden planlandığı, bu planın dışına çıkıldığı durumlarda şiddete başvurularak belirlenen planlar dâhilinde hareket edildiği fark edilmektedir.

Şiddet faktörü üç romanda da işlenmiş olmakla birlikte, Huxley ve Lem’de savaşı bir toplumun oluşturulduğu, Orwell’da ise bir savaş ortamının var olduğu işlenmektedir. Buna paralel olarak Huxley ve Lem’de cinsel özgürlüğün olduğu, Orwell’da ise bunun tamamen yasaklandığı görülmektedir. Huxley bu durumun devlet politikası olduğunu iddia etmektedir. “Savaşmak için ateşe atacağı askerlere ihtiyacın olmadığı durumlarda; siyasi ve ekonomik özgürlükler azaldıkça, cinsel özgürlükler bunu dengelercesine artma eğilimi göstermektedir.” (2018: 27) diyen Huxley,

diktatörlerin de bu özgürlüğü teşvik ettiğini ve cinselliğin, bireylerin köleliğe razı olmalarında yardımcı bir etken olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Orwell'da cinselliğin tabu olması ve büyük suç sayılması, tasvir edilen devletin farklı devletlerle savaş halinde olmasına bağlanabilir.

Marshall (1999: 762)'in totalitarizmin özelliklerinde “Fiziksel ya da psişik yönleri bulunan bir terör sistemi” şeklinde ifade ettiği gibi cinsellik dâhil bütün kişisel alanlar kara mizah romanlarında devlet kontrolünde bulunmaktadır. Bu terör sistemi her zaman fiziksel olarak uygulanmamaktadır. Bazen bireyin istediği şeyi yaptırmamak bazen de istemediği şeyi yaptırmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Huxley bunu, çocukların çiçeklerden ve kitaplardan nefret etmeleri için şartlandırıldıkları şeklinde işlerken, Orwell, “İki Dakika Nefret” seanslarıyla aktarmaktadır. Lem ise “Güdübasık” olarak isimlendirdiği kimyatokrasi yelpazesi ile sunmaktadır. Hepsindeki ortak nokta, devletin, insanlara kendi iradeleriyle hareket etme özgürlüğü bırakmayacak yoğunlukta hayatın her alanında karar verici durumda olması ve bunun süreklilik arz etmesi olduğu söylenebilir. Bunun da totalitarizmin özelliklerinden biri olduğu düşünüldüğünde her üç romanda da hedeflenenin “totalitarizm tehlikesine karşı toplumun uyarılması” olduğu savunulabilir.

Heywood, totalitarizmi, kişisel varoluşun her yönünün siyasal alana mahkûm edildiği rejim olarak tanımlamaktadır (Heywood, 2012: 255). Totalitarizmde sivil alanın tamamen yok edildiğini ve özel alanın ortadan kaldırıldığını ifade eden Heywood'un bu ifadelerine paralel olarak Huxley, Orwell ve Lem'de de kişisel alanın olmadığı, hayatın her alanına devletin müdahale ettiği ve topyekûn bir tahakkümün oluşturulduğu görülmektedir. Devletin bu topyekûn tahakkümü, bireylerin tektipleştirilmesi ve toplumun aynışması sonucunu doğurmaktadır. Huxley, kara mizah romanının ilk paragrafında dünya devletinin sloganının “*Cemaat, Özdeşlik, İstikrar*” olduğunu büyük harflerle yazmaktadır. Yazarın bu sloganı tektipleştirilen bireylerin bir arada'lığı ile oluşturulan cemaatin, aynı'lığı ile ortak hareket eden özdeşliğin, devletin istikrarını sağladığından yola çıkarak belirlediği savunulabilir. Orwell'da kara mizah romanının ilk sayfasında büyük harflerle “*Büyük Birader'in Gözü Üstünde*” şeklinde yazmaktadır. Romandaki Büyük Birader, devleti/totaliter lideri temsil eden bir imge şeklinde okunduğunda dört bir yana asılmış posterlerin altındaki bu yazının, devlet aktörünün bir kişide vücut bulmuş halini sembolize ettiği savunulabilir. Devlet, bireylerde ve

toplumda kendisini hissettirebildiği ölçüde devlet olma vasfını sağlayacaktır. Bu, demokratik yapılarda olumlu, totaliter yapılarda olumsuz pratiklerle hissettirilmektedir. Devlet aktörünün bir kişide somutlaştığı ve dolayısıyla totaliter bir yapıya evrildiği toplumlarda şiddet, iç karışıklıklar, sürgünler ve savaşlar kaçınılmaz olacaktır. Çünkü artık kolektif bir toplumsal yapı, yerini bir kişinin dünyaya bakışı üzerinden şekillenen toplumsal yapıya bırakacaktır. Orwell bu durumu, konjonktüre göre değişebilen düşman faktörüyle aktarmaktadır. Orwell'daki bu sürekli savaş halinin totalitarizmdeki “düşman icat etme” ile birebir örtüştüğü görülmektedir. Sakman (2015: 122)'in da ifade ettiği gibi; “Totaliter bir yönetimin ayakta kalabilmesi için kendi ürettiği resmi ideolojiyi koruması ulusal ya da uluslar arası düşmanlar yaratması ve o düşman ya da düşmanlarla sıkı bir mücadele içindeymiş gibi propaganda yapması gerekmektedir.” Tam olarak bu tanımlama doğrultusunda bir dünya tasarlayan Orwell, distopyasını, Büyük Birader'in çerçevesini belirlediği bir ideoloji üzerine kurgulamıştır. Bu ideolojiye karşı çıkan bireyler, o esnada savaşılan ülkenin (Avrasya, Doğuasya) ajanı olarak suçlanıp hapsedilmekte, sürgün edilmekte ya da Arendt'in ifade ettiği gibi tüzel kişiliği yok edilmektedir.

Totaliter yönetimlerdeki düşman icat etme ve bu düşman bilincinin katı bir şekilde kabul görmesi; Almanya'da Yahudilerin, Komünistlerin; İtalya'da Sosyalistlerin, Komünistlerin; İspanya'da Monarşi düşmanlarının, Komünistlerin; SSCB'de de toprak sahiplerinin, Komünist olmayanların hapis, sürgün ve yok edilmeleri ile sonuçlanmıştır. Totaliter liderlerin ortak bir paydası, muhalif kişilere ya da eylemelere karşı toleranssız olmalarıdır. Devletin “meşru güç kullanma tekeli elinde bulundurma” vasfını kendilerinde toplayan totaliter liderler, kendi ürettikleri ideolojilerini koruma ve sürdürme gayesi ile toplumu tahayyüllerindeki hedefleri doğrultusunda şekillendirmişlerdir. Mussolini İtalya'sında “Her şey devletin içindedir, devletin dışında, devlete karşı olan hiçbir şey yoktur.” (Sartori, 2014: 249) denildiği zaman bu aynı zamanda, her şeyin Mussolini'nin çevresinde şekillenebileceğinin, bunun dışında bir alanın meşru görülemeyeceğinin göstergesi olarak okunabilir. Bu çerçeveden bakıldığında Lem'in distopyasında “Sanrı Egemenliği”nin hâkim olduğu görülmektedir. Totaliter yönetimlerdeki propaganda, düşman icat etme, kitlesel nefret, baskılama, hapis gibi uygulamalar, kimyatokrasi ile yapılmaktadır. Lem'in distopyasında çizdiği dünya nüfusunun 98 (dosan sekiz) milyar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, küresel

silahsızlanma gerçekleşmiş olsa da kimyanın bir silah olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu gerçeklik üzerinden hareket eden Lem, bireyin/toplumun uyumluluğunun, devlet(ler)in istekleri doğrultusunda hareket ettiren ilaçlar ile sağlanacağını öngörmüştür. Hiçbir şeyin gerçekte var olmadığı, kişinin gördüğünü sandığı şeyin aslında bir tasarımdan ibaret olduğu ve hiç kimsenin bunu bilmediği için herkesin gayet mutlu olduğu sanal bir dünyanın kurgulandığı bu distopya ile totaliter liderlerin “ütopik gelecek vaadi” arasında ortaya çıkan benzerlik göze çarpmaktadır. Ütopik gelecek vaadi ile vaat edilenin pratikte olamayacağı, toplumun olacağını umut ettiği geleceğin bir propagandanın ibaret olduğu, totaliter liderin çevresindeki birkaç kişi hariç kimsenin bu gerçeği bilmediği, toplumun bu vaat ile mutlu olduğu sanal bir dünya oluşturulmuştur.

Huxley, Orwell ve Lem’de devletin nasıl işlendiği ve kurgulanan bu devlet ile totalitarizmdeki pratikler karşılaştırıldıktan sonra Huxley, Orwell ve Lem’in totalitarizm bağlamında toplum planlaması, eğitim planlaması, ekonomi planlaması ve nüfus planlamasını nasıl işlediğine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

3.1.3.1. Toplum Planlaması

Huxley’in çizdiği distopyada insanların üremesi sonlandığı için “dölleme” ve “kuluçka” yöntemleri ile nüfus planlaması yapılmaktadır. Üretim ve hizmet sektörlerine yetecek kadar bebeğin şişelendiği(!) bu dünyada, mevcut yapıya bir an önce hizmet edebilmeleri için bebeklerin büyümelerini hızlandıracak yöntemlerin geliştirilmesi tasarlanmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi toplum, Alfa, Beta, Gama, Delta ve Epsilon olarak kategorize edilmektedir. Aynı standartlarda üretilen bu gruplar şartlandırılarak kendilerine biçilen görevleri yerine getirmektedirler. Huxley’in, toplumu kesin hatlarla gruplara ayırarak oluşturduğu toplum planlamasının ancak totaliter yönetimlerde olduğu fark edilecektir. Kusursuz bir düzenin kurulması ile toplumsal refahın sağlanabileceğinden yola çıkılarak kurgulanan bu distopik dünyada, düzeni sorgulayan kişilerin sürgüne gönderilmeleri de, totaliter ülkelerdeki yöntemlerle örtüşmektedir. Mussolini İtalya’ında, küçük yaştan itibaren çocuklar devletin denetimi altına alınarak “yavrukurt kampları”na gönderilmiş ve belli bir yaştan itibaren kızların “İtalya Kızları” erkeklerin ise “Balilla” adı verilen örgütlere katılması sağlanmıştır (Örs, 2008: 502). Huxley’in kurguladığı distopyadaki gibi adeta şartlandırılan bu çocuklar daha sonra da parti üyesi olarak totaliter liderin hizmetine girmişlerdir. Huxley’in aynı

standartlardaki gruplar olarak kurguladığı durum ile Hitler Almanya’sındaki “Saf ırk” ve Stalin Rusya’sındaki “Ruslaştırma” politikaları ile de benzerlikler olduğu görülecektir. İnsan iradesi dışında ve tamamen antidemokratik uygulamaların işlendiği kara mizah romanları ile totaliter ülkelerdeki benzerlikler Orwell ve Lem’de de aynı perspektifte işlenmektedir.

Orwell’in distopyasında, tüm muhalif unsurları yok edilmiş, hafızası silinmiş bir toplum tehlikesine dikkat çekilmektedir. Orwell’da da bireyin asli görevi olarak rejimin hizmetinde ve rejime sorgusuz sadakat ile bağlı olma zorunluluğu işlenmektedir. Bu sadakatten şüphe edildiğinde bile kişi hapis, işkence, sürgün ile cezalandırılır. Düşünce suçunun yerilmesini “Düşünce Polisi” tabiri ile aktaran Orwell, bu suçu işleyenlerin “buharlaştığını” söylemektedir. Sadakatten ayrılarak ya da sorgulayarak rejimi tehlikeye sürükleyenlerin buharlaştırılması sonucunda ortaya çıkan kitle toplumu artık totalitarizmin ideal toplumu haline gelmiştir. Bu yeni kitle toplumu “Yenisöylem” ile sadece egemen iktidarın ideolojik söylemleri ile düşünebilir ve konuşabilir hale getirilmektedir. Kurgulanan bu distopyada cinselliğin yasaklandığı ve evliliklerin çok nadir olduğu görülmektedir. Daha önce de değinildiği gibi evliliklerin ise tek bir amacı vardır: “Partiye hizmet edecek çocukların dünyaya getirilmesi.” Bu durum, Hitler’in Almanlar ile Yahudiler arasındaki evlilikleri yasaklaması (Şenel, 1984: 135) ile benzerlikler taşımaktadır. Lem, toplumun sorunlarının bir ülkenin tek başına üstesinden gelebileceği bir sorun olmaktan çıktığı, tüm dünyanın birleşerek ortak hareket etmesi ile toplumsal sorunların aşılabileceği bir distopya örneği sergilemektedir.

İncelenen üç romanda da toplum mühendisliği merkezinde devlet erkinin toplum üzerindeki şekillendirici etkisi ve buna yapılan itirazların olduğu sonucuna varılmaktadır. Gücün/iktidarın sınırsızca kullanıldığı totaliter devletlerde ve kara mizah romanlarında birey bir araç olmakla birlikte toplumun ve toplumun dizayn edilmesinin amaç olarak görüldüğü söylenebilir.

3.1.3.2. Eğitim Planlaması

Kitaplar, Huxley’de yok edilmiş, Orwell’da yasaklanmış, Lem’de gereksiz olarak işlenmiştir. Kurulan devlet sisteminin mutlak devamına yönelik olan bu uygulamalar, bireylerin uyumu ve toplumun sarsılmaz itaati ile istikrarlı bir yönetim şeması çizmektedir. Huxley’de, çocuklara daha doğmadan gerekli görülen eğitimler

verilmektedir. Bebeklik çağında hipnopedya ile uykuda öğretilen sistemin öğretileri, çocukların başka bir bilgiye ihtiyaç duymadan uyumlu bir birey olarak devlete/sisteme hizmet etmelerini sağlanmaktadır. Bu durum romanda şu ifadelerle aktarılmaktadır: “Bebeklerimizi şişeden sosyalleşmiş insanlar olarak çıkarıyoruz, Alfalar ya da Epsilonlar olarak, geleceğin kanalizasyon işçileri ya da geleceğin Dünya Denetçileri...” (Huxley, 2018: 40) Bu ideal çerçevesinde şekillendirilen çocuklar gelecekte sistemin uyumlu bireyleri haline gelmektedirler. Kitaplar yok edilmektedir. Çünkü farklı bilgiler ile sistemin sorgulanma ihtimali ortadan kaldırılmak istenmektedir.

Kitapların yok edildiği Huxley’in dünyasına benzer bir şekilde Orwell’da da kitaplar yasaklanmaktadır. Sadece Parti’nin izin verdiği yayınların okunabildiği, bunların da günün şartlarına göre güncellendiği, güncelliğini yitiren yazıların da “Bellek Deliği”nde imha edilerek toplum hafızasının oluşmasının engellendiği bir distopya kurgulanmıştır. Yazıldığı ya da ithaf edildiği geleceğe değil, adeta tüm zamanlara hitap eden bu distopya, Popper’in totalitarizm tarifinde olduğu gibi yöneten ve yönetilen ilişkisinin olduğu her topluma bir uyarı niteliğindedir.

Huxley ve Orwell’dan farklı olarak Lem’de kitaplar somut birer kaynak olmaktan çıkmıştır. Lem, kitapların içindeki bilgilerin bir kimyasal tablet ile kişilerin hafızasına geçtiği biraz fantastik bir dünya tasavvur etmektedir. Her türlü eğitimin, bilginin, biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçların kimyasallar aracılığı ile çok kolay edinildiği bir dünya distopik olmak yerine ütöpik olacak kadar güzel görünebilir ancak, hangi bilgilerin ve hangi ihtiyaçların sağlanabildiğinin bireylerin iradesine bırakılmaması noktasında distopyaya daha yakın olduğu sonucuna varılacaktır. Ayrıca “anlam”dan ve “emek”ten yoksun olan bir bilgi ne kadar değerli olabilir sorusuna verilecek yanıtlar da bu romanı distopyaya yaklaştırmaktadır.

Totalitarizmin kara mizah yoluyla anlatıldığı bu üç romanda da kitapların yeniden yazıldığı, ders programlarının ırk doktrini ve parti ideolojisi çerçevesinde şekillendiği Hitler Almanya’sı, okul müfredatlarının faşist ideoloji ekseninde yeniden şekillendiği Mussolini İtalya’sı, farklı dillerin yasaklandığı, eğitimin kilisenin emrine verildiği Franco İspanya’sı ve parti propagandası ile bezenmiş eğitimin bile etnik merkezli uygulandığı Stalin Rusya’sı ile örtüştüğü söylenebilir.

3.1.3.3. Ekonomi Planlaması

Ekonomi planlamasına özellikle Huxley’de çokça değinilmiştir. Huxley distopyasını, “Milyonlarca tek yumurta ikizi... Seri üretim prensibi sonunda biyolojiye uyarlanabilirdi.” (Huxley, 2018: 35) ifadesinde hayat bulan ekonomi parametrelerini “Bokanovskileştirme” olarak adlandırdığı yöntem ile sekiz ila doksan altı arasında meydana gelen embriyo sayesinde kesintisiz üretime dayalı bir ekonomiye dayandırmıştır. Aynı özellikte, aynı eğitimden geçmiş ve aynı verimin alındığı itaatkâr kişiler, cemaat, özdeşlik ve istikrar kavramları merkezinde tektipleştirilerek ekonomik anlamda da bir totalitarizmin beslendiği söylenebilir. Huxley’in distopyasında, eğitim planlamasında değinilen kitaplar kadar botanik de tehlikeli olarak lanse edilmiştir. Huxley’in romanında “Kır çiçekleri ve manzara seyretmenin önemli bir kusuru var, bedavalar... Doğa sevgisiyle fabrikalar çalışmaz” (Huxley, 2018: 48) denilerek kurulan sistemin temel prensibinin üretim olduğuna vurgu yapılmıştır. Maksimum üretim ile elde edilen ekonomik göstergelerin istikrar getireceği öngörüsü ile insanların köleleştirilmesi, bu köleliklerini de zorla değil severek, isteyerek yerine getirmeleri öncelenmektedir.

Huxley’in değindiği gibi, Batı ve Doğu Avrupa’daki örneklere paralel olarak totaliter sistemlerde de birey, totaliter liderin tahayyüllerine hizmet eden bir nesne olarak görülmektedir. Huxley’de henüz doğmadan istenilen kalıba sokulan birey ile totalitarizmde bütün yaşam alanlarının tahakküm altına alındığı birey arasında pek bir farkın olmadığı söylenebilir. Bireyin istenilen kalıba sokulması ya da yaşam alanlarının tahakküm altına alınması da ekonomi temelli olarak okunabilir.

Orwell, distopyasını, üretim ile tüketimin birbirleriyle uyumlu kılındığı bir savaş ekonomisi perspektifinden okumuştur. Savaşılan ülkelerin değişken ama savaşın kaçınılmaz ve sürekli olduğu bir dünya tasavvuru ile hareket eden Orwell’ın, savaş ortamının insanlardaki birlikteliği sağladığı ve tek seslilikle kanalize edildiği gerçeği üzerinden hareket ettiği görülmektedir. Bu yönüyle Orwell’ın totaliteryen yönetimlerdeki muhalefetin sindirilmesiyle birebir örtüştüğü de dile getirilebilir. Totaliter yönetimler incelendiğinde, hepsinin de iç karışıklıklar veya savaş ortamları baş gösterdiğinde ortaya çıktığı görülecektir. Totaliter liderler, muhalefeti sindirmek için bir lütuf olarak gördükleri iç karışıklıklar ve savaşları, total tahakkümlemlerini oluşturmak için

ustaca avantaja çevirmişlerdir. (Hitler; Reichstag Yangını, Franco; İspanya iç savaşları...)

Huxley'in kesintisiz üretim ekonomisi ile Orwell'ın savaş ekonomisinin yerini Lem'de kimyatokrasinin aldığı görülmektedir. İnsanların üretime bile ihtiyaç duymadığı, küresel silahsızlanma ile savaşların da son bulduğu, her türlü emeğin robotlar aracılığıyla yerine getirildiği bir dünya tasavvuru çizilmektedir. Ancak sorun şu ki, tüm bunlar eğitim ile ya da ileri medeniyet seviyesine ulaşıldığından değil, kimyatokrasi ile sağlanan sanal gerçeklikten ibarettir. Görünen hiçbir şey aslında görüldüğü gibi değildir. Herkesin aynı rüyayı gördüğü bu dünyada büyük bir uyum söz konusudur.

3.2. DEMOKRASİ VE KARA MİZAH: HUXLEY, ORWELL VE LEM'DE DEMOKRASİNİN TERSİ OLARAK TOTALİTARİZM

Belirli bir toprak parçasında hükmeden totaliter yönetimlerin isminde de cumhuriyet, demokrasi gibi tanımlar olabilmektedir. Totaliter, diktatör, despot, veya monarşist yapılar kendilerini X halk cumhuriyeti, demokratik cumhuriyet, radikal demokrasi, ileri demokrasi, çoğulcu ya da katılımcı demokrasi gibi kavramlarla tanımlayabilmektedirler. Bu durum Lem'in (2014: 98) "İyilik gözle görünür şekilde icra edilse de, kötülük ancak gizlenerek, bazı mazeretler altında, kabul gören yüce amaçlar dâhilinde icra edilebilir." ifadesinde karşılık bulmaktadır. Benzer şekilde, hiçbir diktatör, kendisini diktatör olarak tanımlamamaktadır. Kurduğu baskıcı yönetimin amacının ülkenin bütünlüğünü, halkın biraradallığını sağlamaya yönelik olduğunu ifade edecektir. Ancak -her diktatörün bir özelliği olarak- kendisine böyle bir ithamda bulunan biri de cezasız bırakılmamaktadır.

Demokrasinin asgari koşullarının sağlanmadığı yapılar genelde antidemokratik yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, "demokrasinin tersi olarak totalitarizm" bütün antidemokratik yönetimleri kapsamaktadır. Totalitarizme ek olarak bu kapsama totaliter, diktatoryal veya despotik vb. yönetimlerin tümünün girdiği söylenebilir. Örneğin, gücü elinde bulunduran bir yönetim, bu gücün devamlılığını sağlamaya çalışırken yaptığı antidemokratik uygulamalara, istikrarın devamını neden olarak göstermektedir. Bunun yanında aynı yönetim, gücünü kaybetmemek için yaptığı antidemokratik uygulamalara ise güvenlik tehdidini neden olarak göstererek toplumu

konsolide etmektedir. İşletilen bu koruyucu mekanizmaların asıl amacı gücün el değiştirmesinin engellenmesi iken kullanılan argümanlar, yüce bir amaca hizmet edildiğinin ispatı kaygısını taşımaktadır.

Totaliter yönetimler –Almanya, İtalya gibi- demokrasiye yaslanarak totaliterleşirler. Totaliter liderler demokratik seçimler sayesinde halktan aldıkları meşru yönetme yetkisiyle total tahakküm oluşturmuşlardır. Toplumun geneli adına alınan kararların, o toplumdaki bireylerin istekleri doğrultusunda gerçekleşmemesi noktasında bu durum mizah konusu olabilmektedir. Ancak bu bir mizah (gülmece) olmaktan çıkıp trajedi noktasına ulaştığında kara mizah olarak edebiyatta karşılık bulmaktadır. O halde edebiyatta, demokrasinin kara mizahının totalitarizm olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada örneklem olarak ele alınan Huxley, Orwell ve Lem’de de antidemokratik/totaliter yapılardaki trajediler kara mizah yoluyla aktarılmaktadırlar. Bu kara mizah romanlarında, Huxley, Orwell ve Lem’in demokrasinin kara mizahının hamuruna katmak üzere ele aldıkları “teknolojinin” ve “kimyatokrasinin” ayrı ayrı ele alınması demokrasinin totalitarizme nasıl evrildiğinin anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

3.2.1. Teknoloji ve Demokrasi

Huxley’in, Cesur Yeni Dünya adlı yapıtında, romantizmin idealize edildiği bir toplumu tasvir ettiği söylenebilir. Ancak, sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alındığında, bu romantizmin bir sonuç olduğu sebebin ise kapitalizm, mutlak faydacılık veya sınırsız ekonomik kazanç olduğu anlaşılmaktadır. Bütün üretim planlaması tüketim kaygısı üzerine, dolayısıyla ekonomi çarkları üzerine inşa edilmektedir. Bu nedenle Huxley (2018: 33) distopyasında, bakanovskileştirilmiş bir yumurtadan sekiz ila doksan altı yetişkin üretmeyi(!) ilerlemenin ve istikrarın göstergesi olarak sunmaktadır. Teknolojik gelişimi tamamen üretim-tüketim diyalektiği üzerinden aktaran Huxley (2018: 34) “Bir fabrikanın tüm çalışanları bakanovskileştirilmiş tek bir yumurtanın ürünleri olabilir” diyerek, teknolojinin ve biyolojinin seri üretim - kapitalizm- için birer araç olabileceği konusunda toplumu uarmaktadır.

Huxley, tarihin, kitapların, kültürün ve dini inançlar gibi değerlerin yok edildiği bir zaman dilimine atıfla, iki kişi arasındaki konuşmayı şöyle aktarmaktadır: “Demokrasi denen bir şey vardı. İnsanlar fiziko-kimyasal özelliklerinin dışında da

eşitlermiş gibi” (2018: 69) davranıyorlardı. Bu diyalogdan hareketle Huxley’in kapitalizme hizmet amacıyla geliştirilen teknoloji sayesinde oluşturulacak toplumsal yapıda, demokrasinin maddenin ibaret olduğunu/olacağını iddia ettiği ifade edilebilir.

Huxley’in kapitalizm eleştirisi Orwell’da yerini savaş eleştirisine bırakmaktadır. Orwell distopyasını, sürekli olarak savaş halinde olan bir ülke üzerine inşa ettiği için, teknolojik gelişmelerin seyri de doğal olarak savaş teknolojisi üzerine kurgulanmaktadır. “Savaş barıştır, özgürlük köleliktir, cahillik güçtür”, “Okyanusya, sana canımız feda” gibi görsel ve işitsel sloganlar kullanılarak herhangi bir olumsuzluk durumunda halkın tepkisinin kitlesel bir eyleme sonuçlanmasının önüne geçilmektedir. Orwell, birçok kelime gibi demokrasi kelimesinin de gerçek anlamını yitirdiği ve toplumun tamamen tahakküm altına alındığı totaliter bir yapıdan hareketle, demokrasi kelimesinin ne ifade ettiğinin farkında olunmadığını işlemektedir. Orwell’ın çizdiği distopyada, teknolojinin tüm imkânları, insanların ne yaptıklarını kontrol etmek için kullanılmaktadır. Kamusal ya da özel alan fark etmeksizin toplumun her bireyinin gözetlendiği bu “gözetim toplumu”nda kullanılacak tek demokratik hak, Parti’nin sorgusuz birer neferi olma hakkıdır. Buradan hareketle, Orwell’ın kara mizahi olarak demokratik bir yönetimin tersine işaret ettiği ve bu bağlamda asıl olarak demokrasiye/demokratik yönetime göndermede bulunduğu ifade edilebilir.

Orwell’da işlenen sürekli savaş hali, Lem’de, yerini küresel silahsızlanmanın gerçekleştiği ve savaşların tamamen ortadan kalktığı bir ütopyaya (ilk bakışta) bırakmaktadır. Teknolojinin insanın hayal dünyasını aşacak biçimde geliştiği bu dünyada, robotlar marifetiyle ihtiyaç duyulan bütün hizmetler yerine getirilmektedir. Lem, hayatın her alanına nüfuz eden teknolojik aletler ve robotlarla yaşam standartlarının yükseltildiği ütopyik bir dünya tasavvur ederken aynı zamanda, amaçsız ve emeksiz bir yaşamın sürdürülebilirliğinin gerçekçi olmadığını sorgulanmasını amaçlamaktadır. Aylık hava durumunun halkın oyuyla belirlenmesine varan boyuttaki bu teknolojik gelişmenin kimya ile sağlandığı ve tamamen bir yanılısamadan ibaret olduğu da “Kimyatokrasi ve Demokrasi” başlığı altında incelenecektir.

3.2.2. Kimyatokrasi ve Demokrasi

Huxley’de “Soma” olarak adlandırılan ve bir nevi sakinleştirici olarak değerlendirilebilecek ilaç, Lem’de yaşamın her alanına sirayet edecek şekilde

işlenmektedir. Günümüzde gelişmiş demokrasilerden beklenebilecek her şey Lem’de kimyatokrasi ile sağlanmaktadır. Huxley ve Orwell’da olduğu gibi Lem’de de sözcükler, bağlamından koparılarak her sözcüğe yeni anlamlar yüklenmektedir. Bu bağlamda, bireyin psikolojik ve fizyolojik her ihtiyacı için yeni sözcüklerle adlandırılan farklı kimyasal ilaçlar üretilmektedir. Örneğin; “Temkintin Pastili” temkinli olmayı sağlayan ilaç, “Suçlamaton” karşıdakini suçlamak için kullanılan ilaç, “İmlakin” yazmayı daha hızlı öğrenmeye yarayan ilaç, “Dikkaton” istenilen şeye odaklanmayı sağlayan ilaç, “Esisis” gerçekliğin örtbas edilmesi için verilen ilaç, ”Stratejin” askeri bilgi ve donanıma sahip olmayı sağlayan ilaç, “Polisilin” suç işlemeyi engellemek için kullanılan ilaç... Lem’in kara mizahi bir şekilde toplumsal ve politik gerçekliğin ilaçlar sayesinde inşa edildiği bu tahayyüli düzende özellikle işaret etmek istediği şey, demokrasi tersi bir yönetimdir. Nitekim demokratik toplumlarda temel olan, insanın özgür iradesi iken Lem’in kimyatokrasi olarak adlandırdığı düzende temel olan, kimyasal ilaçlar ile insanın özgür iradesinin yönlendirilmesi meselesidir. Buradan hareketle, bir yönetim şekli olarak kimyatokrasinin demokrasi karşıtı bir totalitarizme işaret ettiği söylenebilir.

Kullanılan veya verilen kimyasallarla bir “sanrı egemenliğinin” kurulduğunu aktaran Lem, bu sanrı egemenliğinin siyasal yozlaşmayla paralel ilerlediğini belirtmektedir. Lem’in distopyasında genel düzenin sağlanması için bireysel ilaçlar yerine havaya atılan kimyasallar tercih edilmektedir. Günümüzde; kanunlar, kurallar, ahlaki değerler veya anayasal kurumlar ile korunan toplumsal düzen, bu distopyada teneffüs edilen havayla sağlanmaktadır.

Lem’in distopyasında, kişi başına ortalama 190 (yüz doksan) kilo kimyasal ilaç kullanılmaktadır. Bunun sonucunda insanoğlunda oluşan kuyruklara çare bulunamamaktadır. Ancak bu kuyrukların görünümünü engellemek için yine ilaç kullanılmaktadır. Kullanılan bu ilacın da tırnak ve dişlerde renksizleşmeye neden olduğu ifade edilmektedir. Bu renksizleşme sorununu da başka bir kimyasalla giderilmektedir (2014: 126). İşlenen bu olay örgüsü geçmişten günümüze değin, bürokrasinin sorunlara çare üretmek ya da daha hızlı çareler aramak için yeniden yapılandırılmasıyla bağdaştırılabilir. Örneğin, yargı bürokrasisinde, önce yerel mahkemeye sonra bölge mahkemesine sonra da yüksek yargı organlarına başvurularak mağduriyetlere çare aranmaktadır. Lem’in kara mizah romanı üzerinden okunduğunda

bu durum, herhangi bir mağduriyet daha başlamadan, uygun bir kimyasal ile önlenmektedir. Lem'in perspektifinden bakıldığında; günümüzdeki bürokrasinin yerini, gelecekte kimyatokrasinin alacağı ve toplumun, hatta tüm dünya nüfusunun total tahakkümü söz konusu olacağı için demokrasinin yerini de totalitarizmin alacağı söylenebilir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Toplumsal tahakkümden yola çıkılarak Türkçedeki “toplam” kelimesinin karşılığı olan “total” kökünden türetilen ve bir yönetim şeklinden çok yönetimin niteliği olarak tanımlanabilecek totalitarizmin özellikle Avrupa menşeli olduğu ifade edilebilir. Ancak bu durum totalitarizm tehlikesinin Avrupa’yla sınırlı kalacağı anlamına gelmemekle birlikte belirli bir tarih aralığı için kullanılamayacağı ve belirli bir ideoloji ekseninde de hayata geçirilemeyeceği söylenebilir. Bireysel hak ve özgürlüklerin giderek kısıtlanması ya da denetim altında tutulması, bireysel ve toplumsal eşitliğin olmaması, seçimlerin mevcut iktidara onay mahiyetinde olması, resmi ideolojinin dışına çıkılmasının suç kabul edilmesi, muhalefetin ancak yumuşak muhalefet formuna müsamaha gösterilmesi, tüm kararların merkezileşmesi, yapılan her türlü antidemokratik uygulamanın ulusal güvenlik ya da toplumun/kamunun yararı kisvesi altında yapılması, keyfi yönetimin veya devlet kademelerinde nepotizmin hâkim olması gibi etmenlerden bir kaçının olduğu yönetimler totaliter olarak değerlendirilebilirler.

Hem çok partili hem de tek partili siyasal sistemlerde totalitarizm örnekleri ile karşılaşılabilir. Çünkü demokrasi salt seçime indirgenemeyecek kadar geniş yelpazelere sahiptir. Günümüzde demokrasinin evrensel ilkelerine aykırı hareket eden ve yerellikten öteye gidemeyen bir çok jakoben yönetim, uygulamalarını “ileri demokrasi” şeklinde lanse edebilmektedir. Giderek çeşitliliği artan teknolojik gelişmeleri ve medya unsurlarını totaliter yönetimleri için kamuflaj olarak kullanan bu yönetimler, her türlü muhalefeti pasivize ederek kendilerine meşruiyet kazandırmaktadırlar. Totalitarizmin temelinde iktidarın/liderin alternatifsiz olması yatmaktadır. Bu nedenle totaliter liderler tasarladıkları toplumu oluşturmak için güçlü lider imajı vererek muhalefeti yok edip toplumsal itaati sağlamaktadırlar.

İncelenen bütün totaliter yapılardaki toplum yapısı, totaliter liderin tahayyülündeki tek tip birey ve toplum yapısına benzeşmektedir. Buradan hareketle totaliter yapılardaki tektipleştirmeye Hitler Almanya’sında ki üstün ırka dayalı millet, Mussolini İtalya’sında ki faşist toplum, Franco İspanya’sında ki Katolik ve gelenekçi ülke ve Stalin Rusya’sında ki Komünist devlet örnek verilebilir. Mevcut toplumun kimyasının değiştirilmesi olarak değerlendirilebilecek bu durum, totaliter lider tarafından ancak devletsel, toplumsal ve bireysel araçların tümü kullanılarak

gerçekleştirilmektedir. Anılan totaliter liderlerin de bu araçları ustaca kullandıkları ve total tahakkümleri boyunca baskıcı rejimlerini bu yönde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Totaliter liderlerin öncelikle kendilerine hukuk güvencesi sağladıkları, ülke çapındaki eğitim sistemini, oluşturdukları yeni ideoloji çerçevesinde şekillendirdikleri, ekonomiyi merkezileştirdikleri, medya ve propaganda aracılığıyla çoğunluğun desteğini sağladıkları ve yaratılan düşman algısı ile yeni bir toplumsal ruhu açığa çıkardıkları fark edilmektedir.

Eğer bir sihirbaz “şimdi buraya dikkatlice bakın!” diyorsa kesinlikle başka bir yerde seyircinin görmesini istemediği bir şey yapıyor demektir. Bu genellemeden hareketle totaliter liderler, mevcut sistemleri kendi tahayyülleri doğrultusunda her değiştirdiklerinde bu değişiklikleri devletin bekası, toplumun refahı gibi söylemlere dikkatleri yönelterek gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, Hitler 1933 yılında gerçekleştirilecek olan seçimlerin hemen öncesinde halkın dikkatini çıkan/çıkarılan Parlamento binası yangınına çevirerek medya ve propaganda aracılığıyla seçimlerde tek başına iktidar olma imkânı elde etmiştir. Benzer şekilde Franco, ülkenin içinde bulunduğu iç karışıklıktan faydalanarak “devletin bekası, toplumun refahı, geleceğimizin teminatı adına” gibi söylemlerle yönetimi ele geçirmiştir. Doğru ya da yanlış “iç ve dış mihraklar/düşmanlar” söylemi de her yerde ve her zaman toplumda karşılık bulmuştur. Hitler ve Franco gibi Mussolini ve Stalin de bu tür söylemlerle ülkelerinde geniş tabanlı toplumsal birliktelik sağlamışlardır. Bu örnekler üzerinden bakıldığında da, yöneten-yönetilen paradigmasındaki tehlikenin geçerliliğinin altını çizmek yararlı olacaktır. Gücün/iktidarın merkezileşmesi, bu tehlikenin sinyalleri anlamına gelmektedir. Güç tek elde toplandığında devlet ‘hukuk devleti’ olmaktan çıkmakta ve ‘kanun devleti’ şeklini almaktadır. Bu durum ise doğrudan totalitarizme işaret etmektedir.

Temsili demokrasilerde, halkın kendi iradesiyle seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetilmesi ilkesi, temel bir ilkedir. Totaliter yönetimlerde ise bu ilkenin bir kişiye, partiye ya da ideolojiye istenerek ya da istenmeyerek ipotek edildiği görülmektedir. Gelişmiş demokrasilerde uygulanan Adem-i Merkeziyet ilkesinin tersi konumundaki gücün merkezileşmesi durumu, demokrasiden totalitarizme geçişin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. Bunun engellenebilmesi için iktidarın elindeki gücün sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Hukukun üstünlüğüne riayet edilmesi ve demokrasinin

gereklerinden biri olan muhalefetin özgürce hareket edebilmesi, bu gücün sınırlarını belirlemekte ve belirlenen bu sınırların dışına çıkılmamasını sağlamaktadır.

Anayasa, hukukun üstünlüğü, muhalefetin varlığı, temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması, seçimlerin belirli aralıklarla tekrarlanması, hesap verilebilirlik, sivil toplum vd. göstergeler demokrasi ile totalitarizmin birbirlerinin zıttı olduğu sonucuna işaret etmektedir. Birey-toplum-devlet ekseninde ele alındığında da aynı sonuca varılmaktadır. Demokrasilerin belirleyici faktörlerinden biri olan azınlık hakları, totalitarizmde ırk, din, mezhep veya ideoloji düzleminde ayrıştırma ve düşmanlaştırma yoluyla yok sayılmaktadır. Totaliter liderler planlı ve bilinçli bir şekilde azınlığı çoğunluğun gözünde düşmanlaştırarak hem bir propaganda malzemesi olarak kullanmışlardır hem de toplumda geniş bir destek sağlamışlardır. Örneğin Hitler'in tüm Yahudileri yok edebilecek fırsatlarının olduğunu söyleyen generaline, 'o halde yeni bir Yahudi bulmamız gerekecek' diyerek bu teklifi reddettiği rivayet edilmektedir. Buradan hareketle, totaliter yönetimlerde hiç ölmeyecek bir düşman imgesinin sürekli tazelendiği ifade edilebilir.

20. yüzyıl boyunca bütün dünya toplumlarına zarar veren totalitarizm anlatısı en belirgin haliyle İtalya, Almanya, İspanya ve SSCB'de görülmüştür. Bu açıdan söz konusu ülkelerde totalitarizmi eleştiren anlatılar kaleme alınmıştır. Bu anlatılara küçük bir göz gezdirildiğinde en çok göze çarpanların Huxley, Orwell ve Lem'in Cesur Yeni Dünya, 1984 ve Gelecekbilim Kongresi isimli anlatılar olduğu sonucuna varılacaktır. Totalitarizm kuramı ekseninde bu üç roman mercek altına alındığında totalitarizmin araçları olarak ifade edilen gücün tek bir elde toplanmasına getirdikleri pek çok edebi/mizahi eleştirilerle karşılaşmaktadır. Her ne kadar ilk bakışta bu üç roman birbirlerinden farklıymış gibi görünse de gücün merkezileştirilmesine ve toplumun tahakkümüne getirdikleri eleştiri merkezinde benzerlik göstermektedirler.

1984'te insanın bütün hayatını kameralar ile gözetleyen ve insanın kılcal damarlarına kadar işleyen bir iktidar anlatısı görülmektedir. Big Brother adıyla mizahi bir şekilde tanımlanan iktidar, insanın bütün hayatını tasallut altına almaktadır. Bu açıdan herkes bu fiktif-toplumsal gerçeklik içinde aynı davranmakta, aynı giyinmekte ve zaman çizelgesi üzerinde aynı hareketleri sergilemektedir. Foucault'un İktidarın

Gözü kavramsallaştırması ile paralellik gösteren bu anlatı iktidarın sınırlandırılmadığı durumlarda ortaya çıkacak problemlere işaret etmektedir.

Orwell'in 1984 adlı yapıtına paralel olarak hocası Huxley'in Cesur Yeni Dünya adlı anlatısı da bir iktidar eleştirisi, diğer bir ifadeyle bir totalitarizm eleştirisi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Huxley'in bu anlatısında sınırın dışında kalan "Yaban" "Vahşi" ya da "Yabancı" karakteri, totaliter yapılardaki düşmanlaştırma ve düşman üzerinden otorite tanımının yapılmasına işaret etmektedir. İnsanların ilaçlar ile tektipleştirildiği bu anlatıda kritik edilen temel mesele, iktidarın insana dair her yere tasallut etmesinde yatmaktadır.

Huxley ve Orwell'a benzer şekilde Lem'in Gelecekbilim Kongresi isimli eserinde bir iktidar eleştirisinin yapıldığı ifade edilebilir. Bu hususta Lem, Huxley ve Orwell'dan zaman olarak ayrılmaktadır. Ancak Lem'in bir gelecek ütopyası merkezinde totalitarizm eleştirisi yaptığı söylenebilir. Lem'in bu anlatısında kimyatokrazi olarak tanımlanan yönetim biçimi haplar vasıtasıyla insanları tektipleştirmekte ve tahayyüli bir demokrasi anlayışına işaret etmektedir.

Her üç romanda yaşanan fiktif gerçekliğe totalitarizm ve demokrasi merkezinde bakıldığında asıl eleştiri konusunun insanın hür iradesi, seçme özgürlüğü ve toplumsal gerçekliği görebilmesi ve de sonuç olarak eleştirme hakkına sahip olması üzerinde toplandığı görülmektedir. Bir milyon nüfuslu ama tek vatandaşlı bir toplum inşa etmeye çalışan totaliter yönetimlere en büyük eleştirinin insanın bir sayıdan ibaret olamayacağına yattığı ifade edilebilir. Sonuç olarak, bir yönetimin totalitarizmden uzaklaşması ve demokrasiye yaklaşması ya da demokrasiden uzaklaşp totalitarizme yaklaşması arasındaki ilişkinin insanın denetlenip denetlenmemesine bağlı olduğu söylenebilir. Elbette ki insanın kamusal alandaki eylemleri denetlenmek durumundadır. Ancak, eğer ki demokratik bir toplum isteniyorsa insanın özgür iradesine karşı hiçbir engelin -Big Brother, Yaban, Haplar (Kimya)- konulmaması gerektiğinin özellikle altının çizilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksakal, H. (2009). “Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası”. *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 21, 23-30.
- Aktaş, M. (2015). “Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 87-105.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*. Bülent Peker (çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Arendt, H. (2016). *Totalitarizmin Kaynakları 1*. Bahadır Sina Şener (çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Arendt, H. (2009). *Totalitarizmin Kaynakları 2*. Bahadır Sina Şener (çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları 3*. İsmail Serin (çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Aron, R. (1976). *Demokrasi ve Totalitarizm*. Vahdi Hatay (çev.). İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. İsmail Türkmen (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Can, N. (2005). *Siyaset Felsefesi Problemleri*. Ankara: Elis Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çelikçi, A. (2013). “İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 83-99.
- Çetin, H. (2002). “Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 15-43.
- Çifci, Y. (2019). *Politik Aşırılık Biçimleri*. Ankara: Maarif Yayınları.
- Dahl, R. (2001). *Demokrasi üstüne*. Betül Kadioğlu (çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Demirel, D. (2014). Farabi'nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 358-369.
- DiLorenzo, T. (2004). “Faşizm”. *Liberal Düşünce Dergisi*. Yıl 9, Sayı 35, 73-80.

- Dursun, D. (1992). Bürokrasi Teorisi ve Yönetim. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (37-38), 133-149.
- Eco, U. (1998). *Beş Ahlak Yazısı*. Kemal Atakay (çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Fontette, F. (1998). *İrkçilik*. Haldun Karyol (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*. Işık Ergüden (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Friedrich, C. J. ve Z. K. Brzezinski (1964). *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*. Oğuz Onaran (çev.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 175-187.
- Gözler, K. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Gülmez Stewart, A.T. (2013). *Demokrasi Perspektifinden Totalitarizm Kavramı ve Hannah Arendt*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürkan, Ü. (1964). "SSCB Siyasi Rejiminin Ana Hatları". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, 155-198.
- Hakyemez, Y.Ş. (2000). *Militan Demokrasi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hubermen, L. (2013). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. Murat Belge (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huxley, A. (2018). *Cesur Yeni Dünya*. Ümit Tosun (çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. Hayrettin Özler (çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hira, İsmail ve M. K. Şan (2009). *Türkiye'de Sosyo-Politik Sistem ve Sivil Toplum Arayışları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kolakowski, L. (1993). *Totalitarizm ve Yalan*. A. Yalçın (çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Lem, S. (2014). *Gelecekbilim Kongresi*. Mehmet Can Uğur (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

- Linz, J. J. (1984). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. Ergun Özbudun (çev.). Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınbay, Derya Kömürcü (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Orwell, G. (2019). *1984*. Celal Üster (çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Orwell, G. (2001). *Hayvan Çiftliği*. Celal Üster (çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Örs, H. B. (2010): *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özel, M. S. (2014). “Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 4, Sayı 2, 99-122.
- Parla, T. (1986). *Demokrasi Anayasalar Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi*. İstanbul: Onur Yayıncılık.
- Popper, K. R. (2008). *Açık Toplum ve Düşmanları*. Mete Tunçay (çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Sakman, M. (2015). “İdeolojik Hegemonya İçerisinde Örgütlenen Siyasal bir Örgüt Olarak Totalitarizm”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 55, 117-126.
- Salman, B. (2003). *İspanya'da II. Cumhuriyet ve İç Savaş (1936-1939)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi SBE.
- Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan (çev.). Bursa: Sentez Yayınları.
- Shirer, L. W. (1970). *Nazi İmparatorluğu Doğuşu Yükselişi ve Çöküşü*. Rasih Güran (çev.). İstanbul: Ağaoglu Yayınevi.
- Snyder, T. (2018). *Tiranlık Üzerine*. Zeynep Enez (çev.). İstanbul: Olvida Kitap.
- Şenel, A. (1984). *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şenyıldız, Ö. (2016). *İspanyol Frankist Milliyetçilik Kavramının Oluşumu (1936-1959) ve Propaganda Araçları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE.

Yılmaz, H. (2007). *Michel Foucault'nun Biyo-İktidar Kavramı Çerçevesinde Nazi Dönemi Propaganda Belgesellerinin Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi SBE.

ÖZGEÇMİŞ

Cafer KARAKAYA 13.06.1978 tarihinde Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini aynı şehirde tamamladı. 2002 yılında İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 2017 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı.